

№ 1 (179) Січень 2011

Здано до друку 29.12.2010 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http://www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2011

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Постанова Верховної Ради України "Про призначення Арбузова С.Г.
на посаду Голови Національного банку України" 3

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

В.Міщенко, А.Незнамова
Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору 4

С.Дмитров, В.Черняк, О.Кузьменко
Система скорингу на основі індикаторів ризику
як ефективна складова фінансового моніторингу в банку 26

БАНКИ УКРАЇНИ

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного
банку України на право здійснення функцій тимчасового
адміністратора та ліквідатора банків, внесені у листопаді – грудні 2010 р. 9

Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката
на право здійснення функцій тимчасового адміністратора
та ліквідатора банків (за станом на 01.12.2010 р.) 9

М.Гриценко
Конкурс "Банк року" стає традиційним 24

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків,
внесені у листопаді 2010 р. 38

С.Єгоричева
Методологічні засади організації інноваційного процесу
в комерційних банках 53

О.Сенченко
Рейтингова оцінка банків у розрізі аналізу їх фінансової безпеки
на основі таксонометричного методу 58

Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2010 року 64

МАКРОЕКОНОМІКА

І.Лютій, О.Юрчук
Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки 10

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова)	ПАТРИКАЦЬ Л.М.
БАЖАЛ Ю.М.	ПЕТРИК О.І.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАЙЗЕР Мартін
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард	РАЄВСЬКИЙ К.Є.
ВОЖЖОВ А.П.	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.	САВЛУК М.І.
ГЕСЦЬ В.М.	СЕНИЩ П.М.
ГРУШКО В.І.	СМОВЖЕНКО Т.С.
КОЗЬМЕНКО С.М.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КРОТЮК В.Л.	СТЕПАНЕНКО А.І.
КРУГЛИК С.В.	ТРИДІД О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШАРОВ О.М.
МІТТНІК Стефан	ШЕВЧУК А.В.
МІЩЕНКО В.І.	ШУЛЬГА Н.П.
МОРОЗ А.М.	ШУМИЛО І.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦЬ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	БІЛОКОПИТОВ М.В., ДОМАНСЬКИЙ О.П., ЛАМБУЦЬКИЙ О.М., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ПАПУША А.В.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета

відділом забезпечення

друкованою продукцією

господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8

Друк на цифровому обладнанні

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0

Обл.-вид. арк. 11.2

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець

О.Заєць

Що стримує інноваційно-інвестиційний розвиток вітчизняних підприємств? 17

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

С.Брагин, О.Макаренко

Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України 18

Д.Полозенко

Гроші, фінанси і кредит у контексті забезпечення добробуту людини 39

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за листопад 2010 року) 67

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за листопад 2010 року) 68

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у листопаді 2010 року 70

Ринок державних цінних паперів України у листопаді 2010 року 71

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

А.Папуша

Наукові пошуки майбутніх банкірів 32

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

М.Діба, Е.Бахтарі

Банківські метали: класифікація, функції, операційний інструментарій 34

ФІНАНСИ, БІЗНЕС, СОЦІУМ

М.Пацера

Банкіри розвивають менталітет 42

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Л.Снігурська

Огляд змін у МСФЗ щодо обліку фінансових інструментів та формування фінансової звітності, запланованих на 2010–2011 роки 44

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Гетьман Данило Апостол" 61

Про введення в обіг пам'ятної монети "Іоанн Георг Пінзель" 61

Про введення в обіг пам'ятної монети "Родина Тарновських" 62

Про введення в обіг пам'ятних монет "Гончар" 62

Про введення в обіг пам'ятної монети "Острів Хортиця на Дніпрі – колиска українського козацтва" 63

НОВІ КНИГИ

М.Савлук

Проблеми валютної політики України: теоретичні і практичні аспекти 65

А.Мороз

Новий погляд на функціонування грошей і кредиту за умов конкурентного середовища 66

АНОТАЦІЇ 72

ПІДСУМКИ ГОЛОСУВАННЯ		№ 4
ЗА	282	
ПРОТИ	0	
УТРИМАЛИСЬ	0	
НЕ ГОЛОСУВАЛИ	11	
ВСЬОГО	293	
РІШЕННЯ ПРИЙНЯТО		

ПОСТАНОВА Верховної Ради України

Про призначення Арбузова С.Г. на посаду
Голови Національного банку України

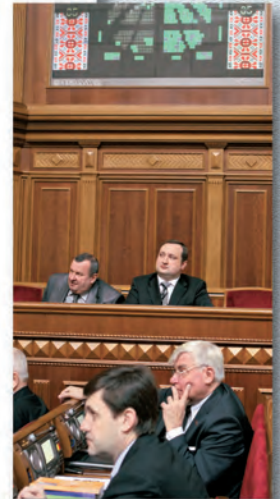
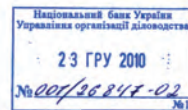
Відповідно до пункту 18 частини першої статті 85 Конституції
України Верховна Рада України постановляє:

Призначити АРБУЗОВА Сергія Геннадійовича на посаду Голови
Національного банку України.

Голова Верховної Ради
України
м. Київ
23 грудня 2010 року
№ 2854-VI

В.ЛИТВИН

Дослідження/

Володимир Міщенко

Доктор економічних наук, професор,
директор Центру наукових досліджень
Національного банку України

Аеліта Незнамова

Кандидат економічних наук,
головний спеціаліст відділу
досліджень фінансово-банківської системи
Центру наукових досліджень
Національного банку України

Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору

Крах ринку нерухомості й іпотечного кредитування в США призвів до непередбачуваного – глобальної світової кризи, яка стала реальною загрозою розвалу світової фінансової системи. Служби ризик-менеджменту банків не змогли своєчасно й належним чином ідентифікувати і зменшити системні ризики, пов'язані зі швидким зростанням обсягів кредитних операцій та підвищенням цін на активи, передусім – на нерухомість. Погіршення якості активів банків у всьому світі призвело до появи проблем із їх капіталізацією та ліквідністю, а реальний сектор стикнувся з проблемою відсутності позикових коштів.

Упродовж кількох останніх років стала очевидною проциклічність світових фінансових систем. У економічно розвинутих країнах не завжди підтримувалось антикризове регулювання, яке б сприяло згладжуванню циклічних коливань і стабілізації економічної рівноваги. Нерідко проводилася проциклічна політика, яка провокувала та підтримувала циклічність економічних і фінансових процесів.

Світова фінансова криза, виявивши недоліки в системах фінансового регулювання, змусила науковців і практиків фінансово-кредитної сфери сконцентрувати зусилля на визначенні конкретних напрямів дій, спрямованих на підвищення стійкості банківських систем та уникнення криз, подібних нинішній. Аналізу пакета реформ, запропонованих Базельським комітетом з питань банківського нагляду з метою виходу із ситуації, що нині склалася на світовому фінансовому ринку, присвячено цю статтю.

Світова фінансова криза загострила необхідність переосмислення принципів регулювання діяльності банків, а також посилила потребу в розробці та впровадженні нових підходів і методів оцінки системних ризиків, створенні контрциклічних норм достатності капіталу та формуванні резервів на покриття можливих збитків за позиками на періоди економічних піднесень і спадів.

Саме з цією метою Базельським комітетом з питань банківського нагляду було розроблено пакет реформ, який отримав назву Базель III.

Попередній варіант нових міжнародних стандартів оцінки надійності

банків, викладених у документі “Поліпшення механізму Базеля II та перегляд механізму ринкових ризиків за Базелем II” [3] комітет висунув на обговорення ще в грудні 2009 року. Проте робота над удосконаленням цього документа триває досі.

Головна ідея реформи світової фінансової системи полягає у посиленні стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та поліпшення якості капіталу [7]. Посилене регулювання світової банківської системи, на думку представників Базельського комітету, має забезпечити від повторення світових фінансових та економічних криз, по-

дібних тій, яка сталася два роки тому. Автори чергових поправок до Базельської угоди про капітал сподіваються, що запропонований пакет змін дасть змогу суттєво посилити фінансовий стан банків та забезпечити їх від прийняття на себе надмірних ризиків.

Головною метою запропонованих в Угоді про капітал змін, які відповідають принципам Базеля III, є підвищення якості, прозорості й удосконалення структури банківського капіталу, розширення практики покриття ризиків капіталом і стимулювання заходів щодо створення резервних його запасів. Зокрема, переважаючою фор-

мою капіталу першого рівня повинні стати прості акції та нерозподілений прибуток. Інструменти капіталу другого рівня мають бути гармонізовані. Передбачаються також заходи, спрямовані на стримування проциклічності банківської діяльності.

Нагадаємо, що Базельський комітет з питань банківського нагляду було створено у 1974 році президентами центральних банків країн так званої Великої десятки (G10) з метою розробки рекомендацій щодо вдосконалення банківського нагляду та уніфікації вимог до фінансового регулювання у різних країнах. Основними документами Базельського комітету є “Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу” (Базель I, 1988 р.), “Основні принципи ефективного банківського нагляду” (1997 р.), “Поправки до Базельської угоди про капітал” (серед них найвідомішою є “Поправка щодо врахування ринкових ризиків”, 1996 р.) та “Нова концептуальна основа Угоди про капітал” (Базель II, 2004 р.).

Зауважимо, що на практиці траплялися певні розбіжності в розумінні та помилки у використанні різноманітних базельських регулюючих норм. Нині поширилася думка про те, що нові “версії” Базельської угоди ніби скасовують чинність попередніх. Насправді це не так. Базель II і Базель III є доповненнями до Угоди про капітал 1988 р. (див. схему). Отже, кожний новий документ удосконалює, а не відміняє попередні. Тому після прийняття Базеля III всі вимоги, що були запроваджені Базелем II (насамперед Компонента II “Контроль з боку нагляду” та Компонента III “Ринкова дисципліна”) не втратили своєї актуальності

й залишаються чинними.

Передбачається, що нові вимоги будуть спрямовані на регулювання банківської діяльності як мінімум у 27 країнах, що є членами Базельського комітету або офіційно проголосили про дотримання його вимог. Вони мають упроваджуватися поступово й поетапно – протягом 2013–2019 років (див. таблицю 1).

У першу чергу, починаючи з січня 2013 року до кінця 2014-го, планується провести реформу вимог щодо структури активів і капіталу банків. Водночас буде посилено вимоги щодо частки акціонерного капіталу в структурі загального регулятивного капіталу, які мають бути виконані до січня 2019 року.

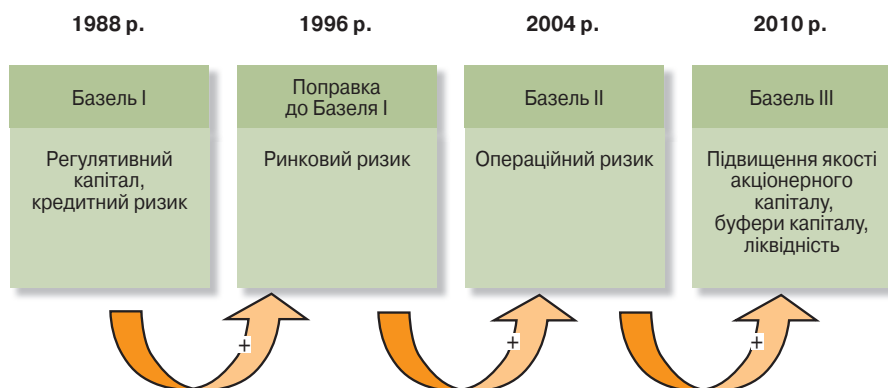
Поступове підвищення якості капіталу шляхом вилучення певних компонентів, які нині враховуються в основному капіталі, має статися починаючи із січня 2014 року до січня 2018-го. Зрештою, запровадження так званих буферів збереження капіталу та контрциклічного буфера розпочнеться у січні 2016 року й завершиться у січні 2019-го.

Крім зазначених вище змін, вимоги Базеля III передбачають запровадження трьох нових коефіцієнтів – коефіцієнта лівериджу та двох окремих коефіцієнтів ліквідності. Отже, впродовж наступного десятиріччя має бути сформована суттєво вдосконалена система банківського регулювання. Розглянемо зміст кожного з етапів реформи детальніше.

ПІДВИЩЕНІ ВИМОГИ БАЗЕЛЯ III ДО КАПІТАЛУ

Збільшення акціонерного капіталу.
Головним нововведенням Базеля III

Хронологія запровадження ключових документів Базельського комітету з банківського нагляду

Таблиця 1. Терміни запровадження коефіцієнтів мінімальної достатності капіталу (% від активів, зважених на ризик) та ліквідності згідно з вимогами Базеля III									
Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	01.01. 2019 р.
Коефіцієнт лівериджу	Моніторинг з боку наглядових органів		Паралельне використання в період із 01.01.2013 р. до 01.01.2017 р. Оприлюднення – з 01.01.2015 р.					Включення до Компонента 1	
Частка акціонерного капіталу			3.5	4.0	4.5	4.5	4.5	4.5	4.5
Резервний буфер капіталу (Capital conservation buffer)						0.625	1.25	1.875	2.50
Акціонерний капітал + буфер			3.5	4.0	4.5	5.125	5.75	6.375	7.0
Зменшення відрахувань (15% фінансових інструментів, що раніше входили до складу Tier 1 Capital (відкладені податкові активи, інвестиції у фінансові компанії тощо))				20	40	60	80	100	100
Мінімальний капітал першого рівня (Minimum Tier 1 Capital)			4.5	5.5	6.0	6.0	6.0	6.0	6.0
Мінімальний загальний капітал (Minimum Total Capital)	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.625	9.25	9.875	10.5
Мінімальний загальний капітал + резервний буфер капіталу			8.0	8.0	8.0	8.625	9.25	9.875	10.5
Інструменти капіталу, що виводяться зі складу капіталу першого рівня або капіталу другого рівня						Поступове виведення впродовж 10 років, починаючи з 2013 р.			
Коефіцієнт ліквідного покриття	Початок періоду спостереження				Впровадження мінімального значення				
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування	Початок періоду спостереження							Впровадження мінімального значення	

Примітка. Кольором виділено перехідні періоди.
Джерело: [7].

стало істотне підвищення вимог до форми капіталу першого рівня (Tier 1), до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зрости з 4 до 6%. Це означає, що інші інструменти капіталу першого рівня — відкладені податкові активи, інвестиції в інші фінансові компанії (additional going concern capital) можуть становити до 1.5% від загального розміру капіталу першого рівня.

Мінімальні вимоги до капіталу залишаються на рівні 8% з урахуванням нового буфера капіталу. Причому в загальному капіталі розмір капіталу першого рівня (основний капітал) повинен становити 6%, а капітал другого рівня (додатковий) — не більше 2%. Таким чином змінюються акценти у структурі капіталу. Основний капітал згідно з вимогами Базеля III повинен утричі перевищувати додатковий. Капітал третього рівня, який за базельськими вимогами використовувався лише для страхування від ринкового ризику, буде скасовано. (До речі, в Україні показник капіталу третього рівня не використовувався). Таким чином, з метою страхування від ринкового ризику банки матимуть капітал, якість складу якого буде подібною до якості капіталу, що використовується для виконання вимог щодо протидії кредитному та операційному ризику. Це дасть змогу забезпечити таку ж високу якість капіталу, що використовується для протидії ринковому ризику, як і якість капіталу, який використовується для виконання вимог щодо запобігання кредитного та операційного ризиків.

Зменшення частки позикових коштів. У оновлених вимогах Базельського комітету передбачається обмеження банків від надмірних ризиків шляхом встановлення нового розміру коефіцієнта лівериджу — відношення обсягу позикових коштів банку до власних — на рівні 3%. Система нових стандартів передбачає гармонізований на міжнародному рівні коефіцієнт лівериджу, який повинен доповнювати показники капіталу з урахуванням ризиків. Частка позикових активів є абсолютним нововведенням Базельського комітету. Цей показник ніколи раніше не розглядався як складова Угоди про капітал.

БУФЕРИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ

Буфер збереження капіталу. Мета

запровадження цього показника — надати можливість банкам підтримувати рівень капіталу під час значних спадів економіки та коригувати рівень виплати дивідендів у ці періоди.

Для всіх банків буде встановлено мінімальну вимогу щодо рівня акціонерного (власного) капіталу — 4.5% від активів, зважених на ризик. Якщо банки провадитимуть свою діяльність “на межі” встановленого граничного значення, то в скрутні часи достатність капіталу відразу буде втрачено. Щоб запобігти цьому, запроваджується так званий “буфер збереження капіталу”. Під час виникнення стресових ситуацій або криз акціонерний капітал може зменшуватися, але тільки в межах буфера збереження капіталу.

Джерело наповнення цього буфера те ж, що й джерело формування мінімального рівня капіталу — акціонерний капітал після всіх необхідних відрахувань (нагадаємо, що згідно з вимогами Базеля I відраховується гудвіл) як найнадійніша та незмінна форма капіталу. Розмір буфера — 2.5% від активів, зважених на ризик. Вимога щодо рівня буферного капіталу, який повинен пом’якшувати тиск на банківський капітал у кризові періоди, тепер має мінімальне значення на рівні 4.5 та 2.5% (разом — 7% ефективного рівня акціонерного капіталу від активів, зважених на ризик). Отже, вимоги до капіталу першого рівня порівняно з нинішніми (2%) посилюються більш як утричі.

Таким чином, під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферів збереження капіталу. Натомість у періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, доки мінімальна вимога дотримується. На наш погляд, банки орієнтуватимуться саме на рівень у 7%, щоб вільно розпоряджатися тими коштами, які вони заробили.

Контрциклічний буфер капіталу. У фазі економічного зростання регулятори вимагатимуть від кожного банку сформувати капітал понад регулятивний мінімум. Таким чином буде запроваджено новий підхід до формування додаткового резервного капіталу (буфера) на основі моделі очікуваних втрат, а не тих, що зазнали банки. Передбачено, що розмір “контрциклічного” резерву становитиме 2.5% від капіталу залежно від розмірів банків. Тому фактично за нових вимог банки будуть змушені

забезпечувати дотримання співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів на рівні 10.5%, а не 8%, як було раніше. При цьому формально мінімальний рівень достатності капіталу залишається без змін — 8% від зважених за ступенем ризику активів. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть контрциклічний буфер як інструмент макропруденційного регулювання.

ВІДРАХУВАННЯ З КАПІТАЛУ

Згідно з Базелем III всі відрахування з капіталу повинні здійснюватися з обсягу капіталу першого рівня. Ця вимога є суттєво посиленою порівняно з діючими правилами, за якими відрахування здійснюються пропорційно: половина відрахувань — з капіталу першого рівня (Tier 1), інша половина — з капіталу другого рівня (Tier 2). Нагадаємо, що згідно з Базелем II до відрахувань з основного капіталу належить гудвіл, а до відрахувань з регулятивного капіталу — вкладення в статутні фонди, які перевищують 10%, та вкладення в статутні фонди інших банків, що перевищують 10% від їх загального обсягу. Для пом’якшення вимог міжнародні регулятори дозволили не відносити до відрахувань міноритарні (до 10%) частки в інших фінансових компаніях та відкладені податкові активи.

НОВОВВЕДЕННЯ БАЗЕЛЯ III

Попереднє доповнення до Базельської угоди стосувалося лише тих ризиків, під які банки повинні утримувати капітал: кредитний, ринковий (процентний, валютний, пайових цінних паперів, товарний), операційний. А ризик ліквідності автори угоди не вважали настільки важливим, як ризики, розглянуті у Базелі II, тому в цьому документі про нього взагалі не згадувалося. Фінансова криза, через яку банківські установи світу зазнали значних втрат ліквідних коштів, внесла свої корективи. Стало зрозуміло, що платоспроможний, але неліквідний банк шансів на виживання майже не має. Тому у відповідь на процеси, які відбулися в банківських системах у період кризи, Базельський комітет пропонує запровадити контроль за ризиком ліквідності. Таким чином, в оновленій Базельській угоді створюється та пропонується міжнародна

концептуальна основа для оцінки, стандартизації та моніторингу ризику ліквідності. Базелем III встановлено два обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності: коефіцієнт ліквідного покриття та коефіцієнт чистого стабільного фінансування.

Коефіцієнт ліквідного покриття. На основі показника мінімальної ліквідності (аналог нормативу короткострокової ліквідності, який використовується в Україні) можна оцінити, чи може банк існувати впродовж найближчих 30 днів. Згідно з новими базельськими вимогами банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100% покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше місяця. У разі виникнення в банківській установі гострої кризи ліквідності органи нагляду можуть дозволити їй для компенсації чистого відпливу грошових коштів використовувати високоякісні ліквідні активи, які не мають обтяжень. Банки можуть отримати цей дозвіл за таких умов: різке падіння кредитного рейтингу установи; часткова втрата депозитної бази; втрата незабезпеченого інвестиційного фінансування; значне збільшення обмежень забезпеченого фінансування; посилення відпливу коштів за рахунок деривативів і позабалансових інструментів.

Коефіцієнт чистого стабільного фінансування характеризує наявність довгострокових стабільних джерел фінансування і розраховується на один рік.

Коефіцієнт лівериджу (частка позикових коштів) є нововведенням Базельського комітету. Цей показник раніше не розглядався як коефіцієнт Угоди про капітал. Гармонізований на міжнародному рівні, коефіцієнт лівериджу повинен доповнювати показники капіталу з урахування ризиків. Передбачається обмежити банки від надмірних ризиків шляхом встановлення нового розміру коефіцієнта лівериджу (максимального плеча) — відношення обсягу капіталу першого рівня (Tier 1) до сукупних активів без їх зважування на коефіцієнти ризику — на рівні 3%.

Протягом перших двох років (із 01.01.2011 р. до 01.01.2013 р.) наглядові органи будуть здійснювати лише моніторинг цього коефіцієнта. З 1 січня 2013 р. до 1 січня 2017 р. цей коефіцієнт стане обов'язковим для виконання, але розкриття його значення у звітності банків розпочнеться

лише з 1 січня 2015 р. Далі, протягом 2017 р., буде проведено ґрунтовний аналіз отриманих фактичних даних щодо дотримання коефіцієнта лівериджу та, у разі потреби, його доопрацювання (методики розрахунку чи нормативного значення). Планується, що з 1 січня 2018 р. зазначений показник буде офіційно включено до тексту Компоненти I ("Адекватність капіталу") Базельської угоди.

ПОРІВНЯННЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ БАЗЕЛЯ II ТА БАЗЕЛЯ III

Як засвідчила практика, попередні правила Базельського комітету не убезпечили від розгортання глобальної фінансової кризи, що сталася останнім часом. Поступово відновлюючись, світова банківська система навіть нині відчуває серйозні проблеми структурного характеру, незважаючи на величезну фінансову допомогу від урядів. Тому регулятори розглядають запровадження нових стандартів Базеля III як своєчасний та обґрунтований захід. Автори реформи сподіваються, що в разі повторення кризи у банків більше не буде необхідності з метою уникнення банкрутства звертатися за допомогою до держави. Задля цього запроваджуються спеціальні вимоги до формування додаткового резервного капіталу (буфера), який можна використовувати, проте через певний час необхідно відновлювати. У випадку системної кризи у банків буде певний "буферний" капітал, який вони зможуть зменшувати, порушуючи мінімальне значення коефіцієнта достатності, уникаючи санкцій регулятора. Однак після кризи повинні будуть цей капітал відновлювати.

Оновлені вимоги, висунуті світової фінансової спільноті, жорсткіші та обов'язкові до виконання, на від-

міну від критеріїв Базеля II, більшість з яких мала рекомендаційний характер (див. таблицю 2).

Чіткіше визначення капіталу, підвищення мінімальних вимог до нього, впровадження нових буферів капіталу допоможуть банкам легше переносити періоди економічного та фінансового стресу. Міжнародні експерти вважають, що нововведень буде достатньо для того, щоб слабкі та нестійкі гравці пішли з фінансового ринку, а залишилися тільки стабільно функціонуючі установи з капіталом, який даватиме змогу подолати можливі фінансові проблеми. Тим банкам, що залишаться, потрібно буде залучати значні суми додаткового капіталу для того, щоб дотримуватися нових нормативів. За оцінками аналітиків швейцарського банку Ю Бі Ес (UBS), упродовж періоду впровадження стандартів Базеля III банкам потрібно буде залучити 375 млрд. доларів США додаткового капіталу. Це означає: щорічно банки повинні залучати додатково близько 40 млрд. доларів. Основним джерелом такого капіталу стане прибуток банків, а тому акціонери змушені будуть задовольнятися значно меншими дивідендами.

Обсяги сплачуваних дивідендів скорочуватимуться не тільки у зв'язку з необхідністю збільшення обсягів капіталу. У випадку невідповідності банківських показників оновленим вимогам центральні банки отримають повноваження (навіть обов'язки) застосовувати каральні санкції до банків-порушників. За таких вимог кредитні установи позбавлятимуться права сплачувати дивіденди акціонерам, бонуси та інші премії своїм менеджерам.

Поза періодами стресу банки повинні утримувати буфери капіталу, що перевищують регулятивний мінімум. А в періоди ймовірних фінансових спадів, коли банки зазнавати-

Таблиця 2. Відмінності між Базелем II і Базелем III

Показники	Базель II	Базель III
1. Адекватність капіталу першого рівня, %	4	6
2. Адекватність основного капіталу, %	2	4.5 (прості акції після відрахувань)
3. Буфер збереження капіталу	Відсутній	Створення буфера збереження капіталу на рівні додаткових 2.5% підвищить рівень капіталу (у вигляді простих акцій) до 7%
4. Контрациклічний буфер капіталу	Відсутній	Контрациклічний буфер варіюється у діапазоні від 0 до 2.5% від вартості простих акцій або іншого виду капіталу для повного покриття збитків та запроваджуватиметься з урахуванням національних особливостей
5. Капітал для системно важливих банків	Відсутній	Нові вимоги до системно важливих банків, які повинні мати капітал для покриття збитків більший, ніж за загальноприйнятими стандартами

Джерело: [1].

муть суттєвих збитків, розмір буферів має давати їм змогу підтримувати обсяги капіталу, що перевищують необхідний мінімальний рівень.

Коли буфери капіталу будуть використані, одним із головних джерел їх відновлення може стати скорочення обсягів періодичних розподілів прибутку. Це, в свою чергу, передбачатиме зменшення дивідендних платежів, обсягів викупу акцій та платежів у вигляді премій.

МІЖНАРОДНА РЕАКЦІЯ НА ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИМОГ

Посилення нормативів регулювання в новій редакції Базельської угоди про капітал отримало неоднозначну оцінку як з боку окремих національних регуляторів, так і самих суб'єктів регулювання.

Частина національних регуляторів та фінансових установ країн, банківські системи яких уже відповідають або майже відповідають новим регулюючим нормам, поставилися схвально до запропонованих змін і підтримали жорсткіше регулювання банківської діяльності. В деяких країнах, наприклад у США, Великобританії та Швейцарії, національні стандарти навіть жорсткіші, ніж вимоги Базельського комітету. Показники більшості великих банків США, Канади, а в Європі — банків Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Великобританії, Швейцарії та скандинавських країн також відповідають новим вимогам.

Наслідки запровадження Базеля III передусім відчують країни еврозони. Представники регуляторів і банківських кіл країн, що мають певні національні особливості фінансових систем, доволі критично оцінили наміри Базельського комітету, зазначивши, що нові вимоги змусять банки скоротити обсяги кредитування через неможливість поповнювати капітал. Деякі європейські країни (Німеччина, Франція) утрималися від підписання розробленого документа. Європейська (особливо — німецька) банківська система дуже відрізняється від англосаксонської. Так, наприклад, у Німеччині функціонує багато ощадних (Sparkasse) та ощадних будівельних кас і кооперативних банків, які традиційно фінансують малі та середні підприємства. Зазначені фінансово-кредитні установи не мають можливості здійснювати операції на борговому ринку та залежать від державних позик. Тому деякі нові

вимоги до власного капіталу банків можуть дуже негативно вплинути на діяльність таких установ, зокрема німецьких ощадних кас та кооперативних банків.

Справді, для підвищення коефіцієнта достатності капіталу першого рівня банки, які не бажають або не мають можливості збільшувати основний капітал, будуть змушені скорочувати обсяги операцій з активами, зваженими за рівнем ризику. Зниження рівня кредитування, в свою чергу, зменшить прибуток банків.

Так, за оцінками Федеральної асоціації німецьких банків, у Німеччині для того, щоб національні нормативи відповідали новим базельським стандартам, десять найбільших банків повинні збільшити власний капітал зі 105 до 140 млрд. євро. Тобто, за прогнозом, запровадження Базеля III може стати фактором стримування зростання обсягів кредитування і, як наслідок, економічного піднесення в європейських країнах.

Опосередкованим наслідком упровадження Базеля III може стати відмова банків від участі у високоризикових, але прибуткових операціях, передусім — із цінними паперами. Деякі міжнародні експерти побоюються негативного впливу нових вимог на отримання реальним сектором економіки фінансування. Це може стати вирішальним фактором впливу на зниження темпів відновлення економіки.

Проте, незважаючи на можливі негативні наслідки впровадження нових міжнародних стандартів у банківську практику, очікується й потужний позитивний ефект від реалізації запропонованих нововведень.

Вірогідним сценарієм розвитку подій може стати повернення банків до простих схем бізнесу та універсальних операцій. Такі зміни стимулюватимуть світову банківську спільноту, зокрема великі банки, що активно працюють на міжнародних ринках, посилювати дисципліну у сфері торгівлі позабіржовими деривативами та стандартизувати торгівлю ними. Результати будуть відчутні у всій фінансовій системі, включаючи небанківський сектор та ринки капіталу.

Більше того, посилені вимоги до достатності капіталу першого рівня можуть стати потужним стимулом до зміни власних бізнес-моделей. Банки самостійно вирішуватимуть, яким чином нарощувати капітал, або обиратимуть екстенсивний шлях розвитку, обмежуючись зниженням виплат дивідендів і

бонусів керівництву та працівникам, або активно залучатимуть капітал на фінансових ринках, отримуючи завдяки цьому певні конкурентні переваги.

Реалізація вимог Базеля III означає не тільки посилення норм регулювання діяльності банків. В угоді передбачено також фактори, що компенсують суттєве підвищення вимог до капіталу. На основі успішного проходження банками стрес-тестів Базельський комітет подовжив термін впровадження нових стандартів фінансової діяльності для того, щоб банки мали час та можливість нарощувати необхідний додатковий капітал. Отже, з моменту погодження пропозицій з країнами Великої двадцятки у листопаді 2010 року до повного впровадження фінансовими системами країн нових базельських вимог банки матимуть достатньо часу та можливостей для того, щоб сформувати власні стратегії та отримати позитивний ефект від використання у власній практиці посилених стандартів щодо капіталу та інших нововведень Базельського комітету.

ВИСНОВКИ

У листопаді 2010 року в Сеулі відбулася зустріч лідерів країн Великої двадцятки (G-20), на якій розглянуто нові стандарти банківського регулювання. Результатами саміту щодо вдосконалення банківського нагляду стало прийняття ряду рішень [6].

По-перше, схвалено пропозиції Базельського комітету з питань банківського нагляду відносно нових банківських стандартів капіталу та ліквідності.

По-друге, домовлено вдосконалювати регулювання тіньових банківських систем. А саме: країни G-20 звернулися до Ради фінансової стабільності з проханням відновити співпрацю з іншими міжнародними організаціями, які встановлюють стандарти, і розробити до середини 2011 року рекомендації щодо вдосконалення регулювання та нагляду за тіньовою сферою банківської системи.

По-третє, окреслено подальші напрями роботи над оновленими базельськими вимогами, зокрема щодо зниження рівня ризиків, пов'язаних із функціонуванням транснаціональних (системоутворюючих) фінансових інститутів та їх банкрутством. Для цього Рада фінансової стабільності і Базельський комітет розробляють комплексний підхід до формування капіталу

системно важливих фінансових інститутів, який міг би включати комбінації надбавки капіталу, умовного капіталу та страхового кредиту.

З метою забезпечення та підтримки стабільності фінансового сектору в цілому ухвалено рішення щодо запровадження додаткових вимог до капіталу, ліквідності, щодо вжиття інших наглядових заходів, спрямованих на зменшення негативної дії зовнішніх чинників, які породжуються системно важливими установами, а також щодо посилення фінансового регулювання та нагляду за діяльністю хедж-фондів, використанням позабіржових фінансових інструментів і діяльністю кредитних рейтингових агентств.

Представники Базельського комітету переконані, що запропоновані

вимоги є раціональними й не стануть на заваді відновленню світової економіки після кризи.

Література

1. Базельський комітет з питань банківського нагляду. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.

2. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківський нагляд: підручник. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2011. — 498 с.

3. Basel II capital framework enhancements announced by the Basel Committee. — Режим доступу: www.bis.org/press/p090713.htm.

4. Consultation Paper on further possible changes to the Capital Requirements Directive // CEBS's comments on the Com-

mission services. — 2010, April. — Режим доступу: <http://www.c-ebs.org/documents/Publications/Other-Publications/Others/2010/Comments-to-CRDIV.aspx>.

5. Countercyclical capital buffer proposal // Consultative document. — 2010, July. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs172.htm>.

6. G20 communique: the text in full. — 2010, November. — Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/business/2010/nov/12/g20-declaration-full-text>.

7. Strengthening the resilience of the banking sector — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf>.

8. Tarullo D. Financial regulation in the wake of the crisis. Speech at the Peterson Institute for International Economics. Washington DC. 8 June 2009. — Режим доступу: <http://www.bis.org/review/r090611d.pdf>.

Інформація з першоджерел

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків¹, внесені у листопаді – грудні 2010 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії ² про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
258	Заруцька Олена Павлівна	25.11.2010 р. № 337	Серія А № 00217 (тимчасова адміністрація); серія В № 00189 (ліквідація)	25.11.2015 р.	
259	Северин Юрій Петрович	25.11.2010 р. № 338	Серія А № 00216 (тимчасова адміністрація); серія В № 00188 (ліквідація)	25.11.2015 р.	
260	Неведров Ігор Іванович	25.11.2010 р. № 339	Серія А № 00218 (тимчасова адміністрація); серія В № 00190 (ліквідація)	25.11.2015 р.	
261	Ткаченко Сергій Леонідович	25.11.2010 р. № 340	Серія А № 00219 (тимчасова адміністрація); серія В № 00191 (ліквідація)	25.11.2015 р.	
262	Шапка Світлана Віталіївна	25.11.2010 р. № 341	Серія А № 00220 (тимчасова адміністрація); серія В № 00192 (ліквідація)	25.11.2015 р.	
263	Щебликін Геннадій Сергійович	16.12.2010 р. № 345	Серія А № 00224 (тимчасова адміністрація); серія В № 00196 (ліквідація)	16.12.2015 р.	
264	Купченко Юрій Валентинович	16.12.2010 р. № 346	Серія А № 00223 (тимчасова адміністрація); серія В № 00195 (ліквідація)	16.12.2015 р.	
265	Чудовська Марина Вікторівна	16.12.2010 р. № 347	Серія В № 00193 (ліквідація)	16.12.2015 р.	
266	Серпутько Василь Іванович	16.12.2010 р. № 348	Серія А № 00221 (тимчасова адміністрація); серія В № 00194 (ліквідація)	16.12.2015 р.	
267	Кононова Тетяна Данилівна	16.12.2010 р. № 349	Серія А № 00222 (тимчасова адміністрація)	16.12.2015 р.	

¹ “Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків” у повному обсязі за станом на 01.01.2010 р. опубліковано у № 2 (2010 р.) “Вісника НБУ” на стор. 64–71.

² Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банківських установ.

Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків

За станом на 01.12.2010 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Дата та підстава припинення чинності сертифіката
1	Бондарь Юрій Миколайович	25.11.2010 р. № 342	№ 000041-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	28.10.2010 р. / продовжено до 25.11.2015 р. на підставі рішення Комісії від 25.11.2010 р. № 342	

Підготовлено департаментом кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку Національного банку України.

Дослідження/

Ігор Лютий

Доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи,
завідувач кафедри фінансів
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

Ольга Юрчук

Кандидат економічних наук

Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки

Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. стала суворим випробуванням життєздатності й перспектив розвитку економіки всього світу. Автори статті аналізують деякі особливості розвитку глобального ринку фінансових послуг в умовах кризи, її витоки й прояви в Україні, а також антикризові заходи світової спільноти і шляхи їх впровадження з метою підвищення ефективності функціонування вітчизняних банків.

індекс біржі Насдак (Nasdaq), яка спеціалізується саме на цих фінансових інструментах, втратив понад 60% свого значення, максимум якого сягав 5000 пунктів. Однак, на відміну

від кризи високотехнологічних компаній, фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. має низку особливостей, які не лише вирізняють її серед інших криз, а й надовго залишать в іс-

Фінансова криза 2008–2010 рр., детонатором якої стала криза на американському ринку іпотечки, переросла в кризу практично всіх секторів реальної економіки світу. Людство вкотре пересвідчилося у колосальній взаємозалежності процесів глобального розвитку. Детонатором початку цієї кризи стала криза на ринку іпотеки США: крах найбільших іпотечних корпорацій “Фенні Мей” (“Fannie Mae”) і “Фредді Мак” (“Freddie Mac”) призвів до кризи фінансових ринків (див. таблицю 1).

Варто зауважити, що основні фондові індекси світу не вперше зазнають краху. Зокрема, у березні 2000 року, в період гострої кризи на ринку акцій високотехнологічних компаній США,

Таблиця 1. Тенденції фондових ринків світу

Фондові індекси*	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	
						І квартал	І півріччя
Джу-Джонс (DJ, США) – зміна, %	10 718 –	12 463 16.28	13 265.0 6.44	8 776.0 –33.84	10 428.0 18.82	11 009.0 9.62	9 774.0 –6.27
Ес енд Пі 500 (S&P500, США) – зміна, %	1 248 –	1 418 13.62	1 468.0 3.53	903.3 –38.47	1 115.0 23.45	1 187.0 6.46	1 031.0 –7.53
Насдак (Nasdaq, США) – зміна, %	2 205 –	2 415 9.52	2 652.0 9.81	1 577.0 –40.54	2 269.0 43.89	2 461.0 8.46	2 109.0 –7.05
Ніккей (Nikkei 225, Японія) – зміна, %	16 111 –	17 226 6.92	15 308.0 –11.13	8 860.0 –42.12	10 546.0 19.04	11 057.0 4.85	9 383.0 –11.03
Ді Ей Екс (DAX, Німеччина) – зміна, %	5 408 –	6 597 21.99	8 067.0 22.28	4 810.0 –40.37	5 957.0 23.85	6 136.0 3.00	5 966.0 0.15
Ес Ес І (SSE, Китай) – зміна, %	1 161 –	2 675 30.40	5 262.0 96.71	1 821.0 –65.39	3 277.0 79.98	2 821.0 –13.92	2 398.0 –26.82
Ар Ті Ес (RTS, Росія) – зміна, %	1 126 –	1 910 69.63	2 291.0 19.95	631.9 –72.41	1 445.0 128.62	1 573.0 8.86	1 339.0 –7.34
ПФТС (Україна) – зміна, %	353 –	499 41.36	1 174.0 135.32	301.4 –74.33	572.9 90.07	1 012.0 76.65	758.7 32.43

Джерело: дані бірж і фінансових інститутів (узагальнення авторів).

* Значення фондових індексів наведено на кінець періоду.

торії суспільства як надзвичайну економічну катастрофу, вплив якої гостро відчули на собі окремі держави, регіони світу й цілі континенти.

Так, за надзвичайно короткий час загальна ситуація на фінансових ринках світу дуже загострилася. Зокрема, за декілька місяців у секторі ринку глобальних банків відбулися події, в результаті яких “ландшафт” цього сегмента змінився до невпізнання. Це найбільше стосується банківського сектору США, який втратив ще зовсім недавно потужні інвестиційні банки Легман Бразерз (Lehman Brothers, збанкрутував), Меріл Лінч (Merrill Lynch, був поглинутий), Морган Стенлі (Morgan Stanley) і Голдман Сакс (Goldman Sachs) — отримали ліцензії комерційних банків заради доступу до рефінансування з боку ФРС США. Перед фінансовою імперією Сітігруп (Citigroup) постала проблема реорганізації шляхом розділення на дві частини: універсальний Сітікорп-банк (Citicorp), що надаватиме корпоративні й роздрібні послуги та Сіті-Холдинг (Citi Holdings), який займатиметься брокерськими послугами, довірчим управлінням і споживчим кредитуванням.

Уряд Великобританії наприкінці 2009 року оголосив про масштабну реорганізацію двох провідних фінансових груп — Роял Бенк ов Скотленд (Royal Bank of Scotland — RBS) і Ллойдз Бенкінг Груп (Lloyds Banking Group). У ході націоналізації влада викупила 70% акцій RBS і 43% акцій Ллойдз. За наполяганням Європейської комісії ці банки змушені продати частину своїх підрозділів: перший — роздрібний бізнес в Англії й Шотландії, а другий — підрозділи міжбанківських операцій і обслуговування населення, до того ж скоротити 16 тисяч робочих місць. Була націоналізована і поступово реорганізовується бельгійська Кей Бі Сі Груп (KBC Group), яку зобов’язали оптимізувати бізнес у Бельгії та продати частину дочірніх підрозділів у Польщі й інших країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ).

РОЛЬ БАНКІВ У ВИНИКНЕННІ КРИЗИ ТА ПОДОЛАННІ ЇЇ НАСЛІДКІВ

Розглядаючи першопричини гострої фінансово-економічної кризи, яка так швидко охопила держави світу, чимало вчених, державних діячів, пересічних громадян вважає,

що “хвороба” сучасної світової економіки пов’язана з домінуванням у ній фінансових установ і насамперед глобальних банків.

Не вдаючись до дискусій, погодимося, що у розвитку сучасного ринку фінансових послуг важливу роль відіграють глобальні банківські установи. Зокрема, стратегія виходу глобальних банків на нові ринки і створення нових секторів ринку фінансових послуг в умовах фінансової глобалізації певною мірою спричинила посилення ризиків нестійкого розвитку окремих країн і регіонів.

З іншого боку, слід підкреслити, що значні фінансові ресурси, які надійшли на фінансовий ринок багатьох країн, були залучені національними виробниками і фінансовими компаніями саме на глобальному ринку. Природа й умови цих інвестицій — тема окремого дослідження, проте зауважимо, що саме надходження інвестицій дало поштовх до розвитку нових ринків і технологій, змінило стратегію і тактику фінансово-кредитних інститутів і підприємств. У результаті поступово знизилася вартість комерційних та споживчих кредитів і навіть змінилася їх ідеологія: замість кредитування під майбутній попит перейшли до кредитування під заставу.

Водночас, як свідчать дослідження докризового періоду та перебіг сучасної кризи, в процесі бурхливого розвитку фінансових і товарних ринків:

- грошові потоки значно перевищили товарні й у деяких сферах стали майже неконтрольованими;
- порушення гранично допустимих пропорцій між обсягами товарних і грошових потоків, які повинні визначатися соціально-економічними законами, призвело до розбалансування товарно-грошових потоків між галузями, країнами і регіонами світу;
- постійне зростання споживчого попиту і його стимулювання шляхом зниження облікової ставки ФРС США вичерпало потенціал емісійного механізму для штучної підтримки цього попиту і спричинило значне збільшення боргового навантаження на домогосподарства.

Однак в умовах економічного зростання цим проблемам та низці інших, не менш важливих, не приділялося належної уваги. В результаті людство отримало системну фінансово-економічну кризу. Вона розпочалася як фінансова, однак, на нашу думку, некоректно звинувачувати в цьому лише глобальні банки.

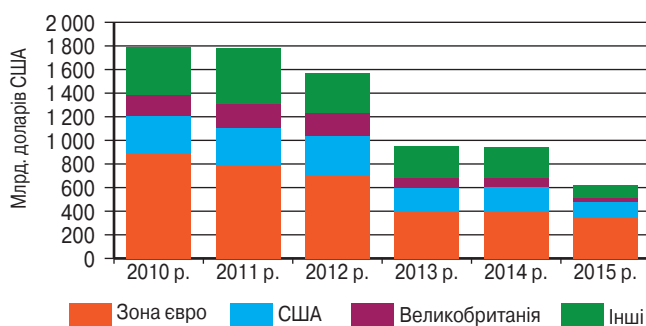
Аналіз банківської діяльності в 2008—2009 рр. засвідчив, що глобальні банки, незважаючи на складні умови, в яких їм довелося працювати, не втрачали своїх позицій на ринку фінансових послуг. Прискоренню їх виходу з кризи сприяла фінансова підтримка системних банків урядами економічно розвинутих країн. До того ж провідні банки зуміли залучити додатковий капітал і переглянути бізнес-моделі своєї діяльності, а також реструктуризувати на тривалий термін свою заборгованість (див. графік 1), що дало змогу знизити балансові ризики й стабілізувати фінансування клієнтів. Проте слід зазначити, що внаслідок підвищення суверенного кредитного ризику й загрози довгострокової стійкості бюджетів на ринках суверенного фінансування процентні ставки у цих проектах зросли. До того ж, беручи до уваги очікувану пролонгацію боргових зобов’язань, банки нарощують фінансування економіки доволі повільно.

Окрім урядів, вирішувати фінансові проблеми банківським установам різних країн допомагають і міжнародні фінансові інституції. Так, Міжнародна фінансова корпорація Ай Еф Сі (IFC), що входить до групи Світового банку, в 2010 році мала спрямувати 100 млн. євро лише на викуп “поганих” активів банків країн ЦСЄ та Росії. Цей проект Ай Еф Сі планує реалізувати спільно з американською компанією Варде Партнерз (Varde Partners), що спеціалізується на роботі з проблемними пасивами й активами, й інвестує в проект до 450 млн. євро. Крім того, корпорація Ай Еф Сі, ЄБРР і компанія Сі Ар Джі Кепітел (CRG Capital) у січні 2010 року вже створили спеціальний фонд для викупу проблемних активів компанії ЦСЄ.

Загалом усі ці та інші заходи сприяли поступовому відновленню надання банками широкого спектра фінансових послуг клієнтам, хоча докризового рівня ще не досягнуто. Однак тенденції дають підстави сподіватися, що глобальні банки доволі швидко відновлять свою потужність. Наприклад, у такому функціональному складному сегменті, як злиття і поглинання (M&A), який став одним із найпопулярніших способів подолання кризи і порятунку багатьох фінансових установ, глобальні банки знову виходять на перші позиції.

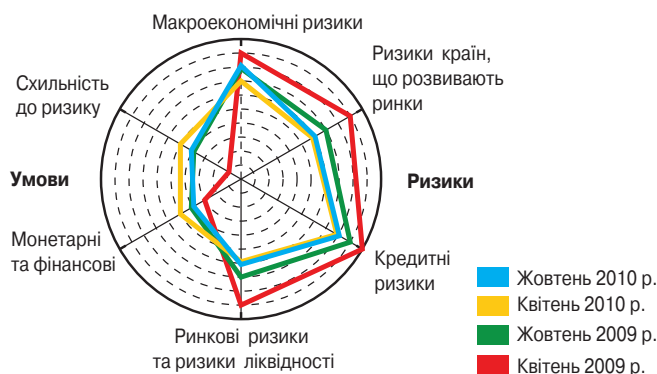
Як відомо, успішна діяльність на ринку злиттів і поглинань передбачає

Графік 1. Пролонгація заборгованості банками за термінами погашення

Джерело: оцінки Мудіс (Moody's).

Графік 2. Карта зміни глобальної фінансової стабільності

Джерело: збірник доповідей МВФ "Global Financial Stability Report".

не лише добру ділову репутацію, кваліфікацію персоналу й значні фінансові можливості банку, а й потребує взаємодовіри між учасниками. Світовий ринок злиттів і поглинань у 2009 році, за оцінками Організації з економічного співробітництва і розвитку, порівняно з обсягами 2008 року скоротився на 56% і знизився до рівня 1995-го. Обсяг угод становив лише 3.28 трлн. доларів США, причому рекордною виявилася кількість скасованих угод (1309). Водночас у Росії в 2009 році, за даними компанії Ділоджик (Dealogic), кількість угод у фінансовій сфері, де за значної державної підтримки чимало установ "вижило" завдяки Ем енд Ей (M&A) й консолідації банківського сектору, не зменшилась. При цьому головну роль відіграли банки Джей Пі Морган (JPMorgan) – 11 угод обсягом 10.47 млрд. доларів США), Газпромбанк (9 угод на 9.34 млрд. доларів) і Бенк оф Емеріка Меріл Лінч (Bank of America Merrill Lynch) – (6 угод на 8.14 млрд. доларів).

У I кварталі 2010 року обсяг угод Ем енд Ей, за оцінками Файненшел Таймс (The Financial Times) і Мерджермаркет (Mergermarket), значно зріс – до 442 млрд. доларів США. Найбільша активність спостерігалась в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (крім Японії), причому аналітики Дойче Банку (Deutsche Bank) очікують збереження цих тенденцій, а також переміщення активності в сектор фінансових послуг Європи (насамперед ЦСЄ, де зберігається низька оціночна вартість компаній).

Водночас попри низку надзвичайних заходів, за 2007–2009 роки глобальні банки в цілому змушені були списати понад 1 трлн. доларів США збитків, причиною яких стало насамперед знецінення цінних паперів. Ці втрати були компенсовані за

рахунок державної допомоги і нових впливань у капітал банків (не менше 1 трлн. доларів США). За оцінками аналітиків, криза оминула лише банки Японії, оскільки вони діють в основному в своєму регіоні, а на глобальному ринку фінансових послуг мають невелику питому вагу.

Світова економіка поступово виходить із рецесії, причому каталізато-рами відродження стали надзвичайні обсяги державного стимулювання у фінансово-кредитній та податково-бюджетній сферах в умовах забезпечення чіткої взаємодії та координації фінансового сектору і підприємств реального сектору. Заради оздоровлення економіки центральні банки провідних країн світу під час кризи максимально знизили свої ставки за емісійними кредитами. Вливання дешевих грошей в економіку сприяло здешевленню й підвищенню доступності комерційних кредитів. Так, облікова ставка ФРС США в зазначений період становила 0.2% річних, Банку Англії – 0.5%, ЄЦБ – 0.25–1%. Тобто у своїй монетарній політиці нинішнє керівництво центробанків не повторило помилок своїх попередників, які підвищили облікову ставку в роки Великої депресії, що стало одним із важливих чинників різкого падіння промисловості США і Західної Європи.

Звичайно, що темпи відродження економіки в усіх країнах різні. Наприклад, якщо основні країни Азії з ринком, що формується, відіграють головну роль у піднесенні світової економіки, то економіка деяких країн ЦСЄ і СНД, за оцінками МВФ, відроджується доволі повільно. І все ж з відродженням економіки поступово поліпшується й стан глобальної фінансової системи. Однак, як зазначає МВФ у "Доповіді з питань

глобальної фінансової стабільності" (ДФС), ризики хоча й знижуються (див. графік 2), проте залишаються доволі високими через нестійкий характер піднесення реальної економіки й оздоровлення балансів фінансових установ.

Завдяки поліпшенню економічної ситуації та умов розвитку фінансового ринку прогнозований МВФ обсяг списання банківських активів у квітні 2010 року зменшився до 2.3 трлн. доларів США (у квітні 2009 року аналогічний прогноз був на рівні 3.4 трлн. доларів, а в жовтні 2009-го – на рівні 2.8 трлн. доларів США). Це істотно поліпшило стан банківського капіталу, однак рівень капіталізації банківських систем деяких країн залишається низьким і зберігаються значні ризики погіршення ситуації. Зокрема, триває тенденція перекалення ризиків приватного сектору на баланси державного сектору при наданні екстреної допомоги фінансовій системі й пакетів бюджетного стимулювання. Водночас уряди провідних країн у рамках згортання політики антикризової підтримки банків почали вилучати надану банкам ліквідність, що спричиняє нові ризики для фінансової стабільності. Таким чином суверенні ризики країн із розвинутими економіками можуть зупинити відновлення стабільності й перевести фінансову кризу в нову фазу. Свідченням імовірного сценарію розвитку цих процесів можуть бути фінансові потрясіння в ряді країн зони євро (насамперед у Греції).

В умовах відносно швидкого повернення багатьох країн із ринком, що формується, до нормальних темпів розвитку й збереження низьких процентних ставок в основних країнах із розвинутою економікою значно зросли обсяги портфельних інвестицій (на-

самперед спрямовані у країни Азії, Тихоокеанського регіону і Латинської Америки). Це полегшило умови діяльності фінансових установ у країнах із ринком, що формується, однак важливим завданням цих країн стала необхідність подолання наслідків швидкого припливу значних обсягів капіталу, який може мати тимчасовий характер. Адже транскордонне банківське фінансування в більшості регіонів і надалі скорочується, оскільки глобальні банки продовжують зменшувати частку позичкових коштів. Тому високий рівень зовнішньої та внутрішньої ліквідності і стійке зростання обсягів кредитування можуть призвести до прискорення інфляції та значного підвищення цін на активи в довгостроковій перспективі. Крім того, за наявності надмірного профіциту бюджету за зовнішніми операціями грошово-кредитна і курсова політика мають бути націлені на збалансування внутрішнього попиту в контексті зміни глобального попиту й умов розвитку глобальних ринків.

Варто також зазначити, що до чинників нинішньої фінансово-економічної кризи деякі дослідники відносять бурхливе впровадження інновацій на ринку фінансових послуг. Це сприяло поширенню технологій копіювання фінансових інструментів і методів взаємодії між учасниками глобального ринку. Внаслідок безпрецедентно широкотого розвитку і застосування нових технологій у фінансовій сфері (похідних фінансових інструментів, деривативів, хеджування, ф'ючерсних угод тощо) реальні гроші зазнали мутації і почали виконувати невластиві їм сурогатні функції. Накопичені обсяги грошово-фінансових активів значно перевищили капітали матеріальні, а високі технологічні можливості глобальних операторів ринку фінансових послуг дали змогу учасникам ринку оперативно переміщувати значні маси фінансових активів між державами і сферами діяльності людства. Виникла віртуальна економіка, коли можна продати товар, не маючи його, і купити — не маючи достатніх грошових коштів. Сприяючи поширенню нових

фінансових інструментів, глобалізація вивела фінансовий ринок із рівноваги й стала вагомим чинником його розвитку за кризово-трансформаційною моделлю. Як наслідок, ослабла не лише фінансова, а й загальноекономічна стабільність світу.

ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНІСТЬ І СИСТЕМНІСТЬ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Автори статті згодні з тезою щодо ризикованості впровадження інновацій на ринку фінансових послуг, який уже за своєю природою і специфічними функціями має дотримуватися певних консервативних традицій. Водночас доречно зазначити, що фінансова сфера завжди оперативно впроваджувала перспективні технології й прагнула забезпечити надійність їх застосування. Тому очевидно, що сучасну технологічну революцію на ринку фінансових послуг та її наслідки необхідно розглядати у контексті загальної стратегії учасників ринку, а також враховувати тенденції на товарних ринках.

Так, аналітики вважають, що головними чинниками різкого зниження світових цін на нафту — зі 150 до 40 доларів США за барель у серпні — листопаді 2008 року стало зменшення попиту на нафту внаслідок очікування рецесії у США та скорочення світового виробництва й рівня життя в умовах кризи. Проте в цьому процесі є й інші складові, які пов'язані з втечею "гарячих" грошей із віртуальної торгівлі нафтовими контрактами. Тобто падіння цін на нафту стало й наслідком зловживання учасниками сировинного ринку похідними фінансовими інструментами.

Отже, серед особливостей фінансово-економічної кризи, які визначають її глобальний масштаб, доречно виділити такі:

- криза вплинула на економічну ситуацію практично в усіх країнах світу, ставши першою по-справжньому глобальною кризою;
- криза стала кризою глобальних банків, деякі аспекти діяльності яких сприяли її зародженню й швидкому

поширенню, а надто висока системна значущість цих фінансових інститутів для світової економіки змусила не лише уряди багатьох країн, а й усю міжнародну фінансову систему оперативного розпочати багатомільярдні операції з метою врятування цих банків;

- криза стала кризою управління та неконтрольованих інновацій у фінансово-банківській сфері, внаслідок чого на ринок фінансових послуг потрапили структурно складні фінансові продукти, почасти не забезпечені реальними активами й гарантіями.

Фінансові інституції доволі оперативно реагували на перебіг кризи, тому кардинально змінилася й політика резервування (див. таблицю 2). Зазначимо, що хід розвитку фінансово-економічної кризи в світі наочно засвідчив необхідність своєчасного формування резервних фондів, адже країни, котрі володіють такими резервами (наприклад, Китай, Росія), долають наслідки кризи з меншими втратами.

Проте, на нашу думку, не слід пов'язувати нинішню кризу лише з недовіками фінансово-банківської системи, які проявилися особливо в останні роки. У зв'язку з цим доречно виділити один дуже важливий аспект. Першопричиною світової фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр. часто вважають іпотечну кризу в США, а також непрозорість та неконтрольоване "переплетіння" іпотечного й фондового ринків. Проте детальніший розгляд діяльності компаній "Фенні Мей" і "Фредді Мак" дає змогу зробити певні макроекономічні висновки.

Федеральна національна іпотечна асоціація "Фенні Мей" була створена конгресом США в 1938 році як складова антикризового плану "Новий курс" президента США Франкліна Рузвельта. Вона стала загальнонаціональним інститутом заощадження й кредитування. Завдяки фінансовій підтримці уряду США "Фенні Мей" могла залучати дешеві гроші іноземних інвесторів. Це дало змогу місцевим банкам оперувати низькими процентними ставками за іпотечними кредитами, що поживало ринок нерухомості та сприяло розвитку вторинного іпотечного ринку. За 30 років "Фенні Мей" перетворилася на монополіста вторинного ринку іпотеки. Для зниження небезпечної монополізації ринку нерухомості¹ уряд США в 1970 році створив

¹ Проте на початок кризи 2008 року обидві компанії контролювали майже 90% вторинного іпотечного ринку США.

Таблиця 2. Політика резервування провідних центробанків світу

Назва банку	Обсяг резервів, у % до номінального ВВП за 2008 р.		Зростання, рази
	у квітні — червні 2007 р.	із червня 2009 р.	
Федеральна резервна система США	0.06	5.06	83.95
Європейський центральний банк	2.03	2.96	1.46
Банк Англії	1.23	9.73	7.89
Банк Японії	1.85	3.09	1.67

Джерело: International Financial Statistics, IMF.

Федеральну іпотечну корпорацію “Фредді Мак”, яка також була віднесена до компаній GSE-категорії й отримала особливий статус “підприємства, спонсорованого державою”. Таким чином, приватні акціонерні компанії, перебуваючи під захистом федерального уряду США, отримали важливі преференції — доступ до кредитної лінії казначейства, звільнення від державних і місцевих податків на прибуток та непідконтрольність нагляду з боку Комісії із цінних паперів і бірж.

У результаті активної діяльності двох компаній загальна сума їх активів у докризовий період майже наполовину перевищувала активи найбільшого банку США. Водночас сукупний борг компаній у 2003 році (тобто ще задовго до початку кризи) становив левову частку державного боргу США (майже 46%). Тому діяльність цих компаній стала предметом розгляду в Конгресі та в інших державних органах США. Виявилося, що бурхливе зростання валових показників “Фенні Мей” і “Фредді Мак” та біржових котирувань їх акцій були спричинені дещо дивними й економічно не обґрунтованими методами фінансової діяльності, які полягали у масовому наданні незабезпечених іпотечних кредитів.

Отже, поєднання приватного підприємництва з державною підтримкою забезпечило бурхливе фінансове зростання, однак без ринкової конкуренції навіть державне лобіювання не забезпечило реальної ефективності “Фенні Мей” і “Фредді Мак”. Тобто першопричиною іпотечної кризи став не сам механізм вільної конкуренції, а одержавлення ринку іпотеки та відмова від прозорого регулювання діяльності його учасників.

ВІТЧИЗНЯНИЙ ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ

Як свідчить проведений аналіз, в Україну, як і в більшість країн із перехідною економікою, світова фінансова криза прийшла через три-чотири квартали після її початку. В докризовий період державний борг України був порівняно незначним, а стан бюджетної сфери — доволі надійним. Фінансування проектів у галузях реальної економіки здійснювалося здебільшого у вигляді прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а короткочасні капітали інвестувалися в економіку в основному через дочірні структури іноземних банків, які сподіваються на

перспективи розвитку в цих регіонах. Тому приплив іноземного капіталу не був різко призупинений із початком фінансової кризи. В результаті, незважаючи на кредитну кризу в більшості фінансових центрів світу, в банках (насамперед у великих та з іноземним капіталом) спостерігався надлишок ліквідності. Позаяк попит усередині країн у цілому залишався високим, то й обсяги кредитування продовжували зростати (окрім держав Балтії та Казахстану, де внутрішня криза на ринку кредитування розпочалася ще до початку глобальної). Тож залишалася надія, що фінансовий сектор цих країн витримає натиск кризи і держави зможуть уникнути негативних макроекономічних змін.

Вплив фінансової кризи Україна відчула в третьому кварталі 2008 року. Після значного падіння світових цін на сировинні товари різко зменшився обсяг експорту, а зниження валютних надходжень спричинило скорочення золотовалютних резервів НБУ та посилення тиску на валютні курси. Після серії потрясінь у фінансових центрах світу (насамперед крах Легман Бразерз) транскордонне чисте кредитування різко скоротилося, а нові синдиковані кредити було заморожено. Через фактичне згорання світового ринку капіталу на вітчизняних підприємствах й у фінансових установах виникли значні проблеми, пов'язані не лише з реалізацією виробничих планів, а й із рефінансуванням зовнішньої заборгованості. Тому кошти для розрахунків із іноземними кредиторами акумулювалися на внутрішньому ринку, зокрема за рахунок призупинення виробництва і реалізації інвестиційних програм, а в деяких випадках — за рахунок державної підтримки.

Обсяг наданих банківських кредитів почав зменшуватися, спостерігався істотний спад промислового виробництва. На вітчизняному фондовому ринку криза призвела до обвалу фондових індексів (див. таблицю 1), що негативно вплинуло на стан фінансових установ. Багато вітчизняних фінансових компаній виявилися неспроможними виконувати взяті на себе зобов'язання з фінансового обслуговування своїх клієнтів. Як наслідок різко зросла недовіра підприємств і населення до фінансово-банківської системи, що зумовило значний вплив депозитних коштів і спричинило дезорганізацію готівково-грошового обігу та зростання соціальної напруги в суспільстві.

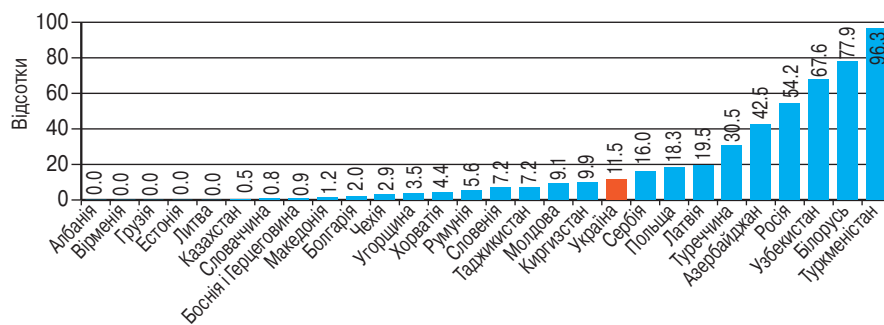
Зазначимо, що поширення світової фінансової кризи на Україну першими відчули не фінансові установи, а їхні клієнти — спочатку експортери вітчизняної сировинної продукції, а згодом — імпортери. Водночас саме криза у фінансовому секторі, який не зміг протидіяти кризовим явищам і не зміг стати зоною стабільності, стала одним із суттєвих чинників фінансово-економічної кризи в Україні. Тим самим фінансовий сектор, докризовий розвиток якого характеризувався надійністю й стабільністю, не виправдав сподівань держави й очікувань пересічних громадян-вкладників.

Причини і наслідки цієї кризи широко досліджуються науковцями й практиками фінансової справи. Характерно, що розглядається дуже різноманітний спектр чинників кризи — від недоліків ринкової економіки до надмірного втручання держави у вільний розвиток ринкових відносин у країні. Однак, на нашу думку, необхідно зазначити, що частка держави в активах сучасного вітчизняного фінансового сектору вже доволі незначна (див. графік 3). А тому й ефективних засобів оперативного впливу на перебіг фінансової кризи в Україні було недостатньо. В Росії, наприклад, держава контролює більшу частину активів банківського сектору (див. графік 3), що дало змогу оперативно інвестувати державні кошти в програму поглинання слабких банків стабільними й забезпечити фінансово-банківський сектор від значних втрат.

Проведений нами ретроспективний аналіз свідчить, що світова фінансово-економічна криза негативно вплинула на стан усіх вітчизняних секторів фінансового посередництва. Водночас слід підкреслити, що значне падіння вітчизняного фондового ринку не стало фатальним як для підприємств реального сектору, так і для вітчизняних банків. На нашу думку, це сталося ще й завдяки нерозвинутості ринку позабіржових похідних фінансових інструментів, загальносвітова номінальна непогашена сума угод за якими на кінець 2009 року становила 600 трлн. доларів США (зокрема під час розгортання кризи дуже популярним був ринок свопів кредитного дефолту, оскільки ускладнення на фінансових ринках спричинили значне зростання ризику невиконання зобов'язань контрагентами).

В Україні похідні фінансові інструменти, які приваблюють інвесторів можливістю довгострокового хеджу-

Графік 3. Державна частка в активах банківського сектору

Джерело: ЄБРР, 2009 р.

вання процентних, ціннових і валютних ризиків, досі широко не використовувалися. Проте в умовах фінансово-економічної кризи цей недолік у розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг, а також незавершеність законодавчого врегулювання порядку застосування деривативів в Україні виявився позитивним чинником.

Характерною особливістю фондового ринку України є те, що фінансово-економічна криза практично не вплинула на обсяги емісії цінних паперів вітчизняними емітентами: за даними ДКЦПФР України, обсяг зареєстрованих у 2009 році випусків акцій збільшився порівняно з 2008 роком у два рази і сягнув майже 102 млрд. грн. Основною передумовою такої значної активізації стала об'єктивна необхідність нарощування статутного капіталу банками, причому частка таких випусків становила 61% від загального обсягу емісії акцій.

В умовах зростання світової фінансово-економічної кризи й недостатності ліквідних фінансових інструментів значно загострилися проблеми вітчизняного ринку страхування. Динаміка більшості основних показників діяльності страхових компаній у 2009 році мала негативні тенденції. На розвиток страхового ринку негативно вплинули банкрутства ряду страховиків, а суттєвою перепорою його зміцнення стало ризикове розміщення страхових резервів, пов'язане з можливістю формувати їх низьколіквідними цінними паперами. Страховий ринок України залишається монополізованим, однак страхування досі не стало по-справжньому самостійною фінансовою послугою. Так, найвищими у 2009 році були виплати в секторі страхування фінансових ризиків, який є ринкоутворюючим. На думку аналітиків, значний рівень збитковості (85%) спричинений у тому числі й тим, що окремі підприємства і фінан-

сово-промислові групи використовують страховиків для створення на законних підставах механізмів оптимізації обсягів коштів, які підлягають оподаткуванню.

Проте найбільших втрат серед усіх вітчизняних фінансових посередників зазнав банківський сектор України. До того ж в умовах зростання недовіри до банківської системи і високих девальваційних очікувань значно упав курс гривні, хоча коротка історія становлення національної валюти й особливо останні докризові роки розвитку банківського сектору сформували високий рівень довіри населення й підприємців до курсової стабільності гривні й високого рівня захищеності їх коштів у банках.

Нині вітчизняні банки мають виконати декілька основних завдань: відновити і збільшити власний капітал, підвищити дохідність, розширити ресурсну базу тощо. Причому важливим є насамперед пошук внутрішніх фінансових ресурсів. Адже обсяги чистого припливу ПП в Україну, за оцінками НБУ, за 2009 рік знизилися порівняно з 2008-м більш як у 2.2 рази і становили лише 4.5 млрд. доларів США.

Однак найгострішою проблемою вітчизняних банків є значні обсяги проблемних кредитів (за станом на 01.01.2010 р. вони становили 105.5 млрд. грн., або 13.7% від сукупних валових кредитів банків). При цьому прострочена заборгованість за кредитами не скорочується, перевищивши на початку 2010 року в 11 разів її значення на початок 2008-го, а частка позичок зі строком повернення понад рік зростала.

Найбільша кредитна заборгованість сформувалася у торгівлі, добувній промисловості, операціях із нерухомістю та будівництві. Характерно, що в Україні причини значної кредитної заборгованості стали не прорахунки у вико-

ристанні банками складних фінансових інструментів, банкрутства великих інвестиційних компаній тощо, а невіплата за звичайними кредитами, які в умовах конкурентної боротьби за частку ринку і високу маржу надавалися деякими банками без достатнього забезпечення та належної оцінки платоспроможності позичальників. При цьому навіть не бралися до уваги значні позитивні розриви між обсягами наданих кредитів і залучених депозитів, між термінами кредитування та розміщення депозитів. Різницю між вкладами і потребою в кредитуванні банки компенсували валютними запозиченнями.

Кредитний бум призвів до того, що перед початком кризи співвідношення кредитів і депозитів в Україні сягало 180%. За цим показником Україну випередили лише Литва (200%), яка лідирує за темпами падіння економіки, та Казахстан — 203% в 2007 році, коли там почалися кризові явища. Однак ні менеджмент банків, ні їх власники не завадили наданню надто ризикових послуг. До того ж джерелом нарощування кредитування багатьма банками стали запозичення на зовнішніх ринках, однак із настанням фінансової кризи доступ до цих ресурсів практично закритися. Тому проблема погашення кредитів, яка збіглася в часі з девальвацією гривні, поставила ряд банків на межу дефолту.

Проте, зосередивши на початок 2010 року 93.5% сукупного обсягу активів фінансових установ України, вітчизняний банківський сектор залишився основним і найвпливовішим учасником ринку фінансових послуг. Зважаючи на відносно незначний обсяг ринкового фондування, банки для підтримання своєї ліквідності змушені концентруватись на роботі з клієнтськими коштами. Слід зазначити, що найстабільнішу базу пасивів банків формує населення (див. таблицю 3), причому частка вкладів у іноземній валюті зменшується. Обсяг вкладів із третього кварталу 2009 року почав поступово збільшуватися, що дало змогу банкам частково переключити фінансові розриви. Однак валютна структура активів банківської системи залишається вагомим чинником можливих ризиків. Адже в останні роки банківські кредити в іноземній валюті (див. таблицю 3) отримали позичальники, які навіть не мають валютних надходжень.

Отже, світова фінансово-еконо-

Таблиця 3. Кредити і депозити за секторами економіки (залишки коштів на кінець періоду)

Показники	Грудень 2009 р.		Квітень 2010 р.	
	Кредити надані	Депозити резидентів	Кредити надані	Депозити резидентів
Усього, млн. грн. У тому числі	722.66	334.95	723.59	351.88
нефінансовим корпораціям, млн. грн.	462.22	94.80	458.49	96.98
Із них в іноземній валюті, %	41.17	37.90	39.96	36.64
У тому числі кредити до 1 року / депозити на вимогу, %	42.89	58.26	40.99	62.07
домашнім господарствам, млн. грн.	241.25	214.10	226.33	233.63
У тому числі в іноземній валюті, %	72.36	52.79	71.85	50.10
Із них кредити до 1 року / депозити на вимогу, %	9.34	26.75	9.29	24.39

Джерело: розраховано авторами на основі статистичних даних НБУ.

мічна криза виявила і загострила низку проблем у розвитку вітчизняного фінансового сектору, вирішенню яких в умовах економічного зростання не приділялося достатньо уваги ні державою, ні власниками фінансових установ, а також громадськістю (хоча, з огляду на недостатню інформаційну прозорість діяльності фінансових посередників, споживачі фінансових послуг, як правило, не могли самостійно оцінити якість цих послуг і можливі ризики). Однак завдяки кризі держава, учасники ринку й широка громадськість укотре пересвідчилися, що необхідною умовою стійкого розвитку фінансового сектору, крім чіткого законодавчого забезпечення цих процесів, є сповідування принципів соціальної відповідальності фінансовими установами та їх висока професійність, а не лише націленість на швидкі прибутки, збільшення частки на ринку фінансових послуг тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Міжнародна спільнота визнала, що однією з фундаментальних причин руйнівних наслідків фінансово-економічної кризи для фінансового сектору світу, крім значних помилок з боку менеджменту фінансових установ, є недоліки у системі регулювання й нагляду за ними та недостатня спроможність регуляторних органів. Фінансово-економічна криза наочно показала, що однією з найнагальніших проблем процесу глобалізації ринку фінансових послуг є відсутність загальноприйнятих обов'язкових ефективних процедур регулювання транскордонних фінансових потоків і міждержавних стандартів (правил) поведінки учасників ринку фінансових послуг.

Перші уроки і наслідки глобальної фінансово-економічної кризи визна-

чили низку першочергових завдань, які мають вирішити світова спільнота й окремі держави задля мінімізації її проявів, відновлення економічного зростання та попередження подібних криз у майбутньому. Найважливіші елементи оновленої стратегії МВФ директор-розпорядник МВФ Домінік Стросс-Кан виклав у лютому 2010 року на щорічній нараді Бреттон-Вудського комітету. Нова стратегія "МВФ для ХХІ століття", виходячи з основного мандата МВФ, наданого його засновниками, має враховувати післякризові проблеми 186 держав-членів і сприяти підвищенню ефективності фонду. Директор-розпорядник МВФ підкреслив, що "оновлений мандат" фонду охоплюватиме весь спектр макроекономічної політики і політики щодо фінансового сектору, яка має відношення до глобальної стабільності в сучасному світі й посилює роль фонду як "вартювальної загальносистемної стабільності". Найважливішими пріоритетами оновленого мандату МВФ визначено:

- поліпшення методів запобігання кризам;
- зміцнення антикризових заходів і моніторинг системних ризиків;
- зміцнення міжнародної валютно-фінансової системи.

Щодо фінансової сфери, то пріоритетною визнано необхідність посилення регулювання та нагляду у фінансовому секторі, зокрема реформування регуляторних систем з метою створення можливостей для ідентифікації макропруденційних ризиків, поширення фінансового регулювання та нагляду на всі системно важливі фінансові установи, інструменти і ринки, розробку високоякісних глобальних уніфікованих стандартів бухгалтерської звітності, запровадження нагляду за рейтинговими агентствами і посилення міжнародної співпраці.

Розвиток фінансової системи Укра-

їни нерозривно пов'язаний із процесами глобалізації ринку фінансових послуг світу, а тому реформа органів фінансового регулювання і нагляду повинна відповідати сучасним міжнародним вимогам і тенденціям. Як свідчить проведений нами аналіз, світова фінансова спільнота, враховуючи уроки фінансово-економічної кризи, налаштована на створення системи інтегрованого нагляду за фінансовим сектором, в основі якої має бути застосування моделі мегарегулятора.

Слід зазначити, що на кінець 2009 року мегарегулятори виконували функції регулювання фінансовим сектором уже в 55 країнах зі 161, які мають національні валюти, зокрема в чотирьох країнах СНД і Балтії (Грузії, Казахстані, Естонії, Латвії). Серед провідних фінансових центрів мегарегулятори діють у Великобританії, Німеччині, Швейцарії, Японії. Беручи до уваги рівень розвитку секторів вітчизняного фінансового ринку і діючих фінансових регуляторів, в Україні також доцільно запровадити модель мегарегулятора на основі нині чинного банківського регулювання і нагляду, які здійснює НБУ. В результаті буде створено системний фінансовий регулятор, який матиме повноваження і зобов'язання щодо підтримки стабільності фінансової системи в цілому.

Однак запровадження лише моніторингу системних ризиків органами банківського нагляду без розробки дієвих методів та інструментів оцінки результатів цієї політики недостатньо для кардинального поліпшення ефективності банківської діяльності. Одним із варіантів вирішення цього завдання, як свідчать проведені нами дослідження, може стати розроблення інтегрального критерію функціонування банківської системи на основі оцінки рівня економічної спроможності її складових елементів — банків. Для визначення рівня економічної спроможності банківських установ необхідно комплексно дослідити множинну досягнутих банками показників ефективності та конкурентоспроможності, а також динаміку розвитку банків за певний період.

Література

1. *Global Financial Stability Report, IMF (квітень 2009, жовтень 2009, квітень 2010, жовтень 2010)*
2. *Офіційний веб-сайт НБУ, <http://www.bank.gov.ua>.*
3. *Офіційний веб-сайт Банку міжнародних розрахунків, <http://www.bis.org>.*

Нотатки з конференції /

Що стримує інноваційно-інвестиційний розвиток вітчизняних підприємств?

У Дніпропетровському національному університеті ім. Олеся Гончара відбулася IV Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави”.

Науково-практична конференція, ініційована трьома кафедрами Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара — банківської справи, фінансів та економічної теорії, — стала помітним явищем в економічному житті краю металургів і хліборобів. Кілька років тому завідувач кафедри банківської справи, доктор економічних наук, професор **Олена Шевцова** та завідувач кафедри фінансів цього університету **Вадим Буряковський** започаткували крайовий економічний форум, який невдовзі став вельми популярним серед практиків і науковців.

IV Міжнародна науково-практична конференція, проведена у Дніпропетровському університеті, збіглася в часі з актуалізованими інноваційними процесами, що обговорюються громадськістю в рамках “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів”. Отож не дивно, що територіальні управління Національного банку України, Державної податкової адміністрації, Державного казначейства, КРУ, Міністерства фінансів у Дніпропетровській області, інші обласні установи і заклади стали її організаторами й активними учасниками. Всього в конференції взяли участь 230 науковців і практиків фінансового та реального секторів національної економіки з Дніпропетровська, Києва, Донецька, Одеси, Сум, Миколаєва, інших українських міст, а також колеги з Польщі, Казахстану й Російської Федерації. Особливо широке представництво забезпечили росіяни — до Січеслава прибули вчені з Москви, Санкт-Петербурга, Краснодару, Воронежа, Казані, Ханти-Мансійська.

У вітальному слові проректор університету, професор **Микола Дронь** та декан економічного факультету, професор **Сергій Смирнов** відзначали своєчасність і актуальність конференції, важливу роль наукових розробок фахівців теорії і практики, впроваджен-

ня інноваційних технологій та виробництва нової продукції в Україні.

Наскрізною думкою більшості доповідей учасників конференції стала теза: гарантування економічної безпеки держави та її конкурентоспроможності можливо лише завдяки втіленню стратегії інноваційного розвитку всіх напрямів діяльності національної економіки.

Багато запитань і жваве обговорення викликали доповіді представників регуляторних фінансових установ: “Зміцнення ресурсної бази банків як передумова стабільності системи” **Олени Заруцької** — начальника відділу банківського нагляду управління НБУ в Дніпропетровській області; “Бюджетна політика України в контексті інноваційного розвитку” **Мирослава Трещова** — начальника управління доходів Головного фінансового управління області та інших. Доповідачі дослідили причини та фактори, що стримують або й унеможливають інноваційний розвиток вітчизняних підприємств, відштовхують українських та зарубіжних інвесторів.

Зокрема заступник голови ДПА у Дніпропетровській області **Денис Макаров** зазначив, що сучасні податкові преференції не виконують своєї функції стосовно стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки. До того ж велика кількість податків та численних позабюджетних фондів цільового призначення істотно ускладнює сплату податків і зборів, контроль за їх сплатою та формою звітності. Така громіздка система для платників податків незручна. Численні зміни та поправки до податкових законів не дають підприємствам змоги нормально функціонувати, впроваджувати нові технології та випускати конкурентоспроможну продукцію.

Олена Заруцька присвятила свій виступ практичному використанню прогнозів трендів вітчизняних банків як учасників та посередників

інноваційної економіки. Необхідність удосконалення управління ризиком ліквідності залишається в центрі уваги Національного банку України, міжнародних органів банківського нагляду. Доповідачка переконана, що від ефективності та своєчасного впровадження адекватних заходів управління ліквідністю кожного банку залежить і фінансова стійкість усієї банківської системи, тому проблематика контролю фінансової стійкості комерційних банків є важливим науковим і практичним завданням.

Із конкретними пропозиціями та неординарним підходом до розв’язання порушених проблем ознайомили учасників конференції завідувач кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету, доктор економічних наук, професор **Людмила Кузнецова**, кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Української академії банківської справи **Вікторія Коваленко**, завідувач кафедри економічної теорії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор економічних наук, професор **Ніна Дучинська** та завідувач кафедри банківської справи цього ж університету, доктор економічних наук, професор **Олена Шевцова**, інші науковці.

У рамках роботи конференції працювали сім секцій. Частина учасників економічного заходу взяла участь у засіданні круглого столу з провідними співробітниками та керівниками управління Національного банку України в Дніпропетровській області.

За підсумками роботи конференції підготовлено резолюцію та рекомендації з правових, економічних, управлінських, регуляторних рішень у контексті розв’язання проблем інноваційного розвитку держави.

За матеріалами конференції підготував

Олександр Засць,

“Вісник НБУ”.

Сергій Брагін

Директор дирекції з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України

Олег Макаренко

Заступник директора дирекції з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України

Дослідження/

Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України

Аналізуючи стан українського фондового ринку, автори діляться міркуваннями щодо перспективних шляхів його розвитку. Зокрема шукають відповіді на низку актуальних питань: як досягти ефективності цього ринку? Чи зможуть вижити недержавні пенсійні фонди (НПФ) в державі, де фактично відсутній фондовий ринок? Наскільки обгрунтованою є теза про те, що не ринок створює гравців, а гравці – ринок? Куди можуть укладати свої кошти недержавні пенсійні фонди в період економічної кризи, і як саме вони виконуватимуть функції довгострокового інституційного інвестора?..

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ НА ПРОВІДНИХ РИНКАХ КАПІТАЛУ

Протягом 2005–2010 рр. обсяги пенсійних активів, накопичених приватними фондами 13-ти найбільших ринків світу, коливалися в межах 20–25 трлн. доларів США. За станом на 01.01.2010 р. цей показник становив 23.3 трлн. доларів (на 2.9 трлн. доларів, або на 15% більше, ніж роком раніше, що свідчить про суттєву компенсацію падіння вартості активів, яке мало місце у найбільш кризовому 2008 році¹).

На 1 січня 2010 року загальні пенсійні активи найбільших країн світу

становили 70% від їх ВВП, тоді як у 2008 році вони дорівнювали 58%. Найбільший відсоток пенсійних активів відносно ВВП (120%) – у Нідерландах (див. таблицю 1).

На кінець 2009 року 54.4% цих пенсійних активів були інвестовані в акції, 28% – в облігації, 17% – у нерухомість і депозити, 2% – залишилися у готівці.

В Україні ж активи накопичувальної системи становлять усього 0.1 мільярда доларів, або 0.1% від ВВП.

Акумуляована структура активів українських НПФ теж не зовсім відповідає світовим тенденціям. Якщо на розвинутих ринках капіталу пенсійні фонди передусім інвестують в акції (27–72%, у середньому – 54%) і облігації (13–62%, у середньому – 28%), то українські НПФ вклали в

акції лише 9% своїх коштів. Більш суттєві вкладення в державні, муніципальні та корпоративні облігації (35%), а переважають (53%) депозити, банківські метали, нерухомість та інші активи, не заборонені законодавством України (див. таблицю 1).²

² За даними Держфінпослуг, на початок 2010 року активи вітчизняних НПФ (857 млн. грн.) включають такі компоненти: 40% – кошти, розміщені на депозитних рахунках; 18.9% – корпоративні облігації; 17.2% – цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів АРК та місцевими радами; 8.8% – акції українських емітентів; 0.05% – іпотечні цінні папери; 3.7% – банківські метали; 2.1% – об'єкти нерухомості; 6.3% – активи, не заборонені законодавством України; 2.8% – кошти на поточному рахунку.

Джерело: Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення у 2009 році, оприлюднені на Інтернет-сайті Держфінпослуг.

¹ Джерело: Towers Watson: 2010 Global Pension Asset Study. <http://www.towerswatson.com/research/gpas2010.pdf>.

Таблиця 1. Активи пенсійних фондів за станом на 01.01.2010 р.¹

Країна	Активи недержавних пенсійних фондів		Відсоток до ВВП країни		Структура активів, %			
	млрд. доларів	місце	%	місце	акції	облігації	інші активи	готівка
Нідерланди	990	6	120	1	28	48	23	1
Швейцарія	583	7	113	2	27	36	29	8
США	13 196	1	93	3	61	19	20	–
Австралія	996	5	93	4	57	13	22	8
Канада	1 213	4	84	5	49	26	22	3
Великобританія	1 791	3	80	6	60	31	6	3
ΠΑΡ	201	10	63	7	62	21	7	10
Японія	3 152	2	61	8	36	55	7	2
Ірландія	102	12	43	9	59	24	7	10
Гонконг	85	13	41	10	62	23	–	15
Бразилія	392	9	22	11	72	21	7	–
Німеччина	411	8	12	12	32	62	4	2
Франція	178	11	6	13	33	46	12	9
Усього	23 290		70		54	28	16	2
Україна	0.1		0.1		9	35	53	3

НОРМАТИВНІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНИХ АКТИВІВ

Напевне, вкладення пенсійних активів передусім у банківські депозити є не зовсім раціональною інвестиційною стратегією. Тим більше, що інші українські інституціональні інвестори активніше використовують цінні папери та інші фінансові інструменти для забезпечення необхідного рівня доходності власних та клієнтських коштів.

Загалом же українські інституціональні інвестори вже накопичили в своїх активах цінних паперів та інших фінансових інструментів на загальну суму в 16 млрд. доларів США³. Однак частка недержавних пенсій-

них фондів, які в усьому світі є джерелом довгострокового розвитку національних фондових ринків та їх стабілізуючим елементом (оскільки торговельні стратегії НПФ меншою мірою піддаються притаманним періодичним ціновим шокам та шокам ліквідності на фінансових ринках), в Україні неприйнятно низька – 0.3% від загального обсягу активів інституціональних інвесторів, укладених у цінні папери та інші фінансові інструменти.

Довгостроковість інвестицій, консервативний підхід до формування активів спонукає НПФ особливо уважно вивчати не тільки технічні (ліквідність, недооціненість, волатильність ринку загалом та окремих цінних паперів), а й фундаментальні параметри розвитку ринку⁴.

Зрозуміло, що активи НПФ повинні бути представлені ліквідними, надійними та дохідними складовими. При цьому надійність коштів навіть на поточних рахунках українських НПФ у банках під час банківських криз суттєво знижується, а доходність цих активів невисока або важко прогнозована (у випадку зберігання їх у іноземній валюті).

Особливості інфляційних процесів в Україні та системні ризики, притаманні українській фінансовій системі, ускладнюють інвестування та адміністрування депозитних вкладень.

Ринкова вартість цінних паперів в

⁴ Саме тому діяльність пенсійних фондів навіть протягом глобальної фінансової кризи була значно менше збитковою, ніж банків, страхових компаній та публічних інвестиційних фондів.

Україні може бути невизначеною та надто волатильною. Крім того, цінні папери вітчизняних емітентів характеризуються недостатньою ліквідністю.

Взагалі, якщо індивідуальні інвестори (та, напевне, й брокери, які їх обслуговують) швидше належать до частини спекулятивно налаштованих учасників національного фондового ринку, то переважна більшість інституціональних інвесторів (і в першу чергу НПФ) зацікавлена у прогнозованості цінової динаміки, надійності фінансових інструментів. Тому кількість інструментів, серед яких доцільно обирати об'єкти інвестування, на сьогодні доволі обмежена. З одного боку – нормативними вимогами, з другого – реаліями функціонування фондового ринку України.

Законодавством передбачено такі напрями формування пенсійних активів:

- 1) активи в грошових коштах;
- 2) активи в цінних паперах:

- цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства;

- акції та облігації українських емітентів, що відповідно до норм законодавства пройшли лістинг та перебувають в обігу на майданчиках організаторів торгівлі, обсяги торгів на яких становлять не менше 25% від загальних обсягів торгів на організаційно оформлених ринках цінних паперів України (крім цінних паперів, на які здійснюється підписка згідно із законодавством);

- цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав;

- облігації іноземних емітентів з інвестиційним рейтингом;

- акції іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та пройшли лістинг на одній із таких фондових бірж, як Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська або у торговельно-інформаційній системі НАСДАК (NASDAQ);

- 3) інші активи згідно з законодавством (валюта, банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати, об'єкти нерухомості, банківські метали та інші активи, не заборонені законодавством України).

З огляду на це проаналізуємо наявні можливості для інвестування українських НПФ.

³ За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу (УАІБ), у 2009 році активи Інститутів спільного інвестування (ІСІ) зросли на 30.5% та на 01.01.2010 р. становили 82.54 млрд. грн. Із них вкладення у цінні папери сягнули 58.37 млрд. грн. (70.7% загальної вартості активів).

Банки у 2009 році поступилися ІСІ за обсягами цінних паперів у власності: за даними НБУ, інвестиційний портфель банків України за 2009 рік скоротився на 1.8% та за станом на 01.01.2010 р. оцінювався у 39.86 млрд. грн. (4.6% активів). Але вже за станом на 01.07.2010 р. обсяг інвестиційного портфеля банків зріс до 58.53 млрд. грн.

За даними Держфінпослуг, на 01.01.2010 р. страховиками в цінні папери вкладено 11.6 млрд. грн., або 49% суми активів за визначеними статтею 31 Закону України "Про страхування" категоріями, прийнятними для формування страхових резервів. І лише 0.39 млрд. грн. (45% активів) вкладено в цінні папери недержавними пенсійними фондами. Таким чином, загальний обсяг вкладень вищезазначених українських інституціональних інвесторів у інструменти фондового ринку можна оцінити в 128.89 млрд. грн., або 14% від ВВП.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНВЕСТИВАННЯ ДЛЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Акції українських емітентів як об'єкт інвестування

У світі, як видно з таблиці 1, акції є популярним та дохідним інструментом інвестування для НПФ. Однак в Україні цей інструмент український ризиковий.

Першою вадою акцій українських емітентів є надмірна волатильність. І цей фактор не компенсує навіть надвисока “дохідність” національного ринку акцій, яку можна оцінити за допомогою фондових індексів (тим більше, що висока дохідність періодично змінюється на таку ж високу збитковість). Якщо індекси постійно коливаються на десятки відсотків щомісяця, а за рік — у рази, то це зрозуміла причина відсутності інтересу до України іноземних інституціональних інвесторів — перш за все пенсійних фондів, які доволі консервативні у виборі напрямів інвестування.

До того ж певні сумніви викликає структура індексних кошків українських фондових індексів. У складі емітентів, які використовуються для розрахунку національних фондових індексів, переважають підприємства, створені ще за часів Радянського Союзу — промислові гіганти і нечисленні банки. Підприємств, утворених у процесі становлення ринкової економіки, практично немає. Це, напевне, проблема не індексів, а ринку. Але ж істотною проблемою є те, що індексів начебто багато, але їх кошки практично не відрізняються. Як приклад можна навести Індекс українських акцій, що розраховується ВАТ “Українська біржа”, який майже не відрізняється за динамікою від коливань індексу ПФТС⁵.

Натомість частіше на провідних ринках капіталу розраховуються різномірні індекси — галузеві (такі приклади в Україні є) і так звані “широки” індекси (індекси “широкого ринку” з вибіркою в 500—3000 акцій емітентів однієї чи навіть кількох країн) — на відміну від традиційних індексів, які розраховуються на підставі динаміки нечисленних “блакитних фішок”. Такий індекс в Україні намагався впровадити Державна комісія

з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). До бази розрахунку індексу входило не 10—20, а 150—300 акцій, але ця спроба не мала значного успіху. По-перше, виявилось, що Індекс фондового ринку, який розраховувався ДКЦПФР, ще волатильніший, ніж Індекс ПФТС. По-друге, ці індекси практично ніяк не корелювали між собою. Коефіцієнт кореляції між місячними змінами індексів за 2004—2008 рр. становив 0.0486, тобто аналогічні коливання траплялися лише випадково. За 57 місяців — з 01.01.2004 р. до 30.09.2008 р. — наприклад, напрями коливань (зростання/падіння) збіглися лише 24 рази (у 42% випадків). Не дивно, що після III кварталу 2008 року ДКЦПФР згорнула цей проект⁶.

Можна було б сказати, що акції, які входять до бази розрахунку Індeksu ПФТС, значно ліквідніші, всі їх емітенти — лідери у своїх галузях, тому динаміка цих акцій точніше відображає динаміку ринку, ніж якісь інші акції. Питання добору акцій, на основі яких визначається фондовий індекс, — справді складне, причому лише кількісного критерію (кількості цінних паперів у кошику індексу) для цього недостатньо. Втім, до бази розрахунку Індeksu фондового ринку входили не якісь абстрактні акції емітентів, частка яких у загальній кількості емітентів акцій в Україні становила 1—2%, а ті ж “блакитні фішки” та інші акції, з якими українськими торговцями цінними паперами (за даними звітності⁷) укладалося найбільше договорів на біржовому та позабіржовому ринках. Оскільки Індекс фондового ринку формувалася на порядок ширшою вибіркою, ніж Індекс ПФТС, можна стверджувати, що останній не зовсім адекватно відображає загальну динаміку українського фондового ринку.

Додамо, що волатильність фондових індексів є дуже високою не тільки протягом значних проміжків часу (коливання становлять до 60% за місяць), а й протягом дня. В середньому за період із 27.03.2009 р. до 30.09.2010 р. коливання Індeksu українських акцій дорівнювали 3%.⁸ Але за ці 376 торговельних днів коливання індексу дев'ять разів

зів перевищували 10% (у деякі дні сягаючи 18% і навіть 25%), 42 рази — перевищували 5%. Тобто інвестор ризикує лише за один день втратити від понад 10% свого капіталу, вкладеного в найліквідніші українські акції (з вірогідністю 2.4%⁹) до 5—10% капіталу (з вірогідністю 11.2%). Така волатильність абсолютно неприйнятна для інституціональних інвесторів.

У світі інституціональні інвестори мають певну перевагу над індивідуальними з точки зору професійнішого формування інвестиційного портфеля завдяки більшим інформаційним можливостям. Наявність у штаті інвестиційних компаній та пенсійних фондів аналітичних підрозділів дає змогу витрачати менші кошти для отримання необхідної інформації про фундаментальні показники емітентів та застосування різних методів оцінки справедливої вартості цінних паперів. Такий консервативний підхід до формування інвестиційних портфелів та впровадження процедур мінімізації ризиків дає можливість інституціональним інвесторам на розвинутих ринках капіталу, з одного боку, отримувати підвищений прибуток від придбання недооцінених ринком фінансових інструментів, а з другого — оперативно фіксувати збитки (якщо вони не перевищують 5—10% від загального обсягу портфеля) у тих нечисленних випадках, коли оцінка вартості за фундаментальними показниками неадекватна ринковим тенденціям.

В Україні ці переваги практично нівельюються. **По-перше**, незначні потужності та низька ліквідність ринку часто стають на заваді оперативній реалізації великого пакета цінних паперів з портфеля НПФ. **По-друге**, достовірно оцінити не тільки прогнозну (хоча б на тиждень), а навіть поточну вартість українських акцій важко — на різних біржах ціни коливаються в значних діапазонах. **По-третє**, щоденна волатильність не дає змоги швидко зреагувати на коливання ринку та мінімізувати потенційні збитки.

Усе це свідчить про вкрай низький рівень ефективності біржового ринку (або навіть її відсутність) у частині виконання ним макроекономічної функції визначення справедливої вартості. За таких значних коливань ринок фактично не в змозі визначитися стосовно того, яка ж достовірна ринкова вартість фінансових інструментів.

Це може пояснюватися кількома причинами:

⁹ $9 : 376 \times 100\% = 2.4\%$.

⁶ Принаймні це був останній період розрахунку, про який повідомлено на Інтернет-сайті ДКЦПФР.

⁷ Відповідно до Методики розрахунку інтегрального індексу фондового ринку, затвердженої рішенням ДКЦПФР від 20.12.2000 р. № 237.

⁸ Співвідношення максимального та мінімального значення індексу за торговельний день.

⁵ За період із 27.03.2009 р. до 30.09.2010 р. коефіцієнт кореляції між цими найвідомішими українськими фондовими індексами становив 0.9967 — тобто, з точки зору статистики, зв'язок був практично функціональним.

1) неправильним вибором акцій, які входять до розрахунку фондових індексів;

2) низькою ліквідністю ринку (недостатньою кількістю укладених договорів, які б надали ринку тих чи інших цінних паперів стану рівноваги);

3) недостатністю актуальної інформації про фінансові показники емітентів та про події, які можуть вплинути на ціну їхніх акцій;

4) системним маніпулюванням цінами.

А ще вірогідніше — **комбінацією всіх цих причин.**

Якщо ж детальніше розглянути не індекси, а стан самих емітентів, які позиціонуються як “блакитні фішки”, то виявиться, що, окрім дещо вищої (за українськими, а не світовими мірками) ліквідності, їх інвестиційна привабливість не така вже й велика.

По-перше, переважна більшість акцій цих емітентів має занижений відсоток акцій у вільному обігу (free float).

На переважній більшості фондових бірж світу цей показник має становити не менше 25% (іноді для альтернативних сегментів біржових торгів встановлюються нижчі вимоги — 15%). В Україні ж усі 15 найліквідніших акцій, які входять не тільки до лістингів, а й до кошика розрахунку Індексу українських акцій, не відповідають міжнародному стандарту. Середній відсоток коштів вільного обігу українських акцій становить 8—9% та коливається в розрізі емітентів у межах 4—24%¹⁰.

Ця обставина може призвести до масового відпливу ліквідності з українського фондового ринку після внесення нещодавно запропонованих змін до Закону “Про акціонерні товариства”¹¹, які дадуть змогу власникам більше 95% акцій АТ примусово викуповувати акції міноритаріїв що призведе до фактичного зниження біржової торгівлі в Україні¹². На перший погляд, дивно, що просте виконання вимог законодавства (гармонізація з директивою Євросоюзу від 21.04.2004 р. “Про пропозицію публічного викупу”¹³) може

¹⁰ Джерело: список акцій для розрахунку індексу з 15.09.2010 р.: <http://fs.ux.ua/files/59>.

¹¹ Проект Закону України “Про акціонерні товариства” від 19.03.2010 р. № 6216, ч. 1, стаття 65-1.

¹² Дмитро Тарабакін, керуючий директор ДІК Dragon Capital, директор ІК “Тройка Діалог Україна” Артемій Єршов (див. <http://www.kommersant.ua/Doc.html?docId=1512741>, <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/07/15/203728>).

¹³ Аналогічні норми передбачають також законодавства США та Росії.

Таблиця 2. Фінансові результати і сплачені акціонерними товариствами дивіденди у 2007–2008 рр., млрд. грн.¹⁶

Показники	“Блакитні фішки”		Емітенти, які надали звітність ДКЦПФР		Частка “блакитних фішок”, відсотки	
	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.
Чистий прибуток	7.60	4.09	77.29	32.74	9.83	12.49
Чисті збитки	-6.34	-0.21	-68.63	-6.30	9.24	3.29
Дивіденди	0.07	0.22	9.92	2.27	0.68	9.67
Частка дивідендів у чистому прибутку	0.89	5.37	12.83	6.93	x	x

¹⁶ Джерело: річні звіти ДКЦПФР за 2008–2009 рр.

спричинити проблеми для фондового ринку. Але 5 із 15 акцій, які входять до складу Індексу українських акцій, мають низький відсоток коштів вільного обігу (менше 5%), а тому можуть вийти з торгів, якщо мажоритарні акціонери не приймуть відповідних заходів щодо підвищення публічності обігу акцій та, відповідно, поліпшення корпоративного управління. А на ці 5 акцій припадає третина ліквідності українського фондового ринку¹⁴.

По-друге, емітенти українських “блакитних фішок” сплачують своїм акціонерам менші дивіденди, ніж у середньому по ринку. У річних звітах за 2008 та 2009 роки ДКЦПФР подала інформацію не тільки про загальні суми сплачених протягом попереднього року дивідендів у розрізі галузей, як зазвичай, але й виокремила суми прибутків, збитків та дивідендів, сплачених емітентами “блакитних фішок”. Результати такі: у 2007 році, коли глобальна фінансова криза в Україні ще сприймалася як щось далеке, що не має до нас прямого відношення, а фондовий індекс ПФТС зріс на 135%, емітенти 18–20 акцій, які були класифіковані ДКЦПФР як “блакитні фішки”, сплатили акціонерам у середньому 5.37% чистого прибутку — на 1.57% менше, ніж у середньому по Україні (див. таблицю 2).

Наступного, значно кризовішого для України 2008 року спостерігалось тотальне падіння рентабельності, причому “блакитні фішки” виявилися в авангарді цього процесу. Лише поодинокі емітенти ліквідних акцій сплатили дивіденди. Частка чистого прибутку, призначена акціонерам, скоротилася вшестеро. Нато-

мість компанії другого, третього ешелону (а можливо, й четвертого, які не бажають чи не можуть через існуючі лістингові вимоги виходити на біржу) змогли краще проявити себе у кризових умовах та навіть щедріше, ніж у попередньому році, винагородили акціонерів.

Насправді значна кількість українських “блакитних фішок” — спорадично збиткові підприємства, які практично ніколи не виплачують дивідендів. Хоча міжнародна практика свідчить, що для поважних респектабельних компаній нормальною є виплата акціонерам 40–50% чистого прибутку. А якщо вивчити співвідношення сплачених дивідендів та ринкової капіталізації емітентів, то можна впевнено заявити: надії отримати дивідендний дохід¹⁵ після придбання “блакитної фішки” — доволі примарні.

По-третє, волатильність конкретних ліквідних акцій, зрозуміло, ще вища за волатильність фондових індексів. **За такого діапазону коливань дуже важко визначитися з тим, має місце дисфункціональність ринку (щодо виконання цінової функції) чи маніпулювання.**¹⁷

Проблеми ринку державних облігацій

Протягом 2009–2010 рр. обсяг ОВДП, що перебувають в обігу, значно зріс. Однак половину з цих облігацій викуплено Національним бан-

¹⁵ За даними Всесвітньої федерації бірж, з 1990 року середній дивідендний дохід (dividend yield) по 50 біржах, які входять до складу ВФБ, коливався у межах 2–5%, а на деяких біржах сягав 23%. В Україні цей показник дорівнює або нулю, або коливається в межах статистичної похибки.

¹⁷ Найяскравіший приклад — акції Єнакіївського металургійного заводу. Коливання їх ціни наприкінці 2009 р. — на початку 2010 р. у 4 рази було сприйняте на ринку як маніпулювання (напевне, тому, що не було прогнозоване), а зростання цих же акцій у 2007 році у 15 (!) разів було розцінене як цілком позитивний чинник. Саме після цих цінових рекордів акції Єнакіївського металургійного заводу були включені до складу Індексу ПФТС.

ком України. Суттєво зросли й обсяги торгів ОВДП на біржовому ринку — до 51% від загального обороту біржового ринку за 9 місяців 2010 року. Все ж ліквідність обігу ОВДП на ПФТС залишається низькою: співвідношення обсягу біржових торгів та суми ОВДП, що перебувають в обігу, становить нині лише 31.6%.

Для порівняння: протягом 2007–2009 рр. обсяг біржових торгів ГКО-ОФЗ¹⁸ у Росії перевищував обсяг цих державних облігацій в обігу в 9–11 разів (тобто ліквідність у 27–33 рази перевищувала відповідний український показник¹⁹) і забезпечував стабільну частку біржових торгів цінними паперами та зріс до третини обсягу номінального ВВП (у 8 разів більше, ніж в Україні).

Частка біржового сегмента торгів ОВДП залишається незначною. Навіть після того, як біржові торги ОВДП за станом на 01.10.2010 р. сягнули 40.6 млрд. грн. та в п'ять разів перевищили річний показник попереднього року, частка біржових договорів у загальній кількості договорів щодо ОВДП у 2010 році коливалася в межах 8–27% (у середньому 172 біржових договори за місяць, тоді як позабіржових фіксувалося 1081, тобто 14%), а сума укладених на біржі договорів (за номінальною вартістю) становила в середньому 18% від загального обсягу договорів щодо ОВДП.

Але найнегативнішим фактором функціонування ринку державних облігацій в Україні є неефективність його біржового сегмента.

По-перше, більшість біржових договорів укладається не за анонімними, а за адресними заявками (що створює передумови для маніпулювання цінами), розрахунки за ними не гарантуються (ОВДП попередньо не блокуються). Традиційно більшість угод на біржовому ринку лише реєструється, а не укладається на конкурентних засадах.

По-друге, використання послідовних розрахунків із грошовим урегулюванням за кожним укладеним договором за ОВДП в НБУ (який виконує функції депозитарію ОВДП), що

потребує значного часу, відштовхує цей ринок від бірж²⁰. Таким чином, якщо в світовій практиці найзручнішими та оперативними за укладенням і виконанням є договори, підписання на біржовому ринку, то у випадку ОВДП укладення біржового договору найчастіше призводить лише до затягування розрахунків, що негативно впливає на ліквідність цього безумовно привабливого фінансового інструменту.

Світовий досвід переконує у доцільності створення в Україні інших депозитарних систем з метою забезпечення обліку цінних паперів у межах депозитарію не тільки в розрізі його клієнтів-зберігачів, а й у розрізі брокерів-учасників біржових торгів²¹.

Ще однією проблемою є організаційні, нормативні та технологічні відмінності в обслуговуванні зберігачів у трьох діючих нині в Україні депозитаріях — ВДЦП, НДУ та НБУ²². Назріла потреба в уніфікації їх методик.

²⁰ Переказ коштів за договорами щодо ОВДП наразі контролюється НБУ, але висока надійність розрахунків нівелюється їх недостатньою операційною зручністю (через надмірний час, необхідний для виконання розрахунків банками, що обслуговують учасників біржових торгів). Так, для кожного учасника торгів можливе здійснення лише однієї операції за результатами кожної торговельної сесії: або купівля пакета ОВДП та перерахування коштів за цінні папери, або продаж пакета ОВДП та одержання коштів. Упродовж торговельної сесії виключена можливість багаторазового укладення договорів купівлі-продажу ОВДП.

²¹ Недостатня ідентифікація власників ОВДП в межах депозитарію НБУ створює значні технологічні проблеми для бірж, брокерів та зберігачів. У випадку, коли торговці цінними паперами обслуговуються в одного зберігача, біржа на підставі повідомлення депозитарію НБУ про заблоковані на рівні зберігача ОВДП не може зрозуміти, в інтересах якого брокера вони заблоковані і вимушена отримувати додаткову інформацію від зберігача, який не пов'язаний із нею безпосередніми договірними відносинами. Так само і зберігач, на підставі повідомлення депозитарію НБУ про результати біржових торгів, не може без додаткової інформації розрізнити залишки ОВДП в розрізі брокерів.

²² Кожен з них використовує індивідуальні, суттєво відмінні одне від одного програмні засоби, регламенти взаємодії зі зберігачами, емітентами, фондовими біржами та навіть системою депозитарного обліку.

Наразі програмне забезпечення ОВДП-online2, за допомогою якого відбувається участь у торгах та розрахунки щодо ОВДП, має надійний, але недостатній функціонал для активізації біржових торгів. Відсутність в існуючій розрахунковій моделі щодо ОВДП ідентифікації брокерів призводить до неможливості ведення зберігачем за допомогою ПЗ ОВДП-online2 рахунків у цінних паперах у розрізі брокерів та/або їх клієнтів. Після отримання від ТЦП-покупця первинного документа (витяг з реєстру договорів біржі) зберігач звряє інформацію про угоду з журналом розпоряджень і надає витяг. Однак ПЗ ОВДП-online2 не передбачає такої можливості. На сьогодні зберігач робить витяг з рахунку вручну або

Отже, відсутність ефективних депозитарних, розрахункових та клірингових процедур є головними факторами низької привабливості біржового сегмента ринку державних облігацій України та недостатньої ліквідності вторинного обігу ОВДП²³.

Ризики ринку корпоративних облігацій

Протягом 2001–2008 рр. облігації підприємств були чи не найпопулярнішими фінансовими інструментами в Україні — як для емітентів, так і для інвесторів. Фінансові результати підприємств стабільно зростали, банки та ретейлери застосовували агресивну політику зростання філійної мережі. Необхідність у залученні додаткових коштів зростала майже експоненційно. Оскільки дефолти практично не було, то облігації стали найзручнішим елементом залучення коштів: їх частка у загальному обсязі коштів, залучених шляхом первинного розміщення цінних паперів, у 2007 році сягнула 33.4% (див. таблицю 3).

Протягом 2001–2008 рр. частка облігацій у загальній сумі договорів, укладених торговцями цінними паперами, збільшилася з 1.3% до 23.2%. Популярність облігацій на біржовому ринку була ще вищою: протягом 2003–2008 рр. частка облігацій у загальному обсязі біржових торгів цінними паперами коливалась у межах 40–58%²⁴.

у напівавтоматичному режимі шляхом використання інших депозитарних продуктів. Технологічні можливості зберігачів обмежені програмними продуктами, переданими їм депозитаріями (ОВДП-онлайн від НБУ, Держвід ВДЦП, Оберон-Депо від НДУ). Ці програмні продукти практично не кореспондують між собою, а часом і конфліктують один із одним на програмному рівні. Жоден із них не виконує функцій перед- і посттрейдингу стосовно біржових торгів, тобто не комунікується з програмними продуктами брокерів-учасників торгів на фондових біржах. Кожен зберігач зацікавлений, щоб незалежно від того, з яким депозитарієм він співпрацює, міг отримувати інформацію від професійних учасників фондового ринку, не перекладаючи на інше програмне забезпечення.

²³ Слід зазначити, що проблема впровадження в Україні ефективних посттрейдингових технологій та побудови легітимних, надійних і дієвих розрахункових моделей є загальною для всіх сегментів фондового ринку, але це питання досить складне та виходить за межі даної статті.

²⁴ Прийнята комісією 21.05.2008 р. редакція Положення “Про порядок здійснення емісії облігацій підприємств та їх обігу” (рішення ДКЦПФР № 505) надала ринку додаткові стимули для розміщення облігацій саме на фондових біржах. Тепер відкрите (публічне) розміщення можливе лише через організатора торгівлі, а ДКЦПФР здійснює реєстрацію звіту про розміщення облігацій протягом ліше 5 днів.

¹⁸ ГКО-ОФЗ — рос., государственные краткосрочные обязательства — облигации федерального займа (державні короткострокові зобов'язання — облігації федеральної позики).

¹⁹ Потенційно, якщо б усі торги щодо ОВДП проходили на біржі, то відношення загального обсягу торгів ОВДП до суми ОВДП в обігу за станом на 01.10.2010 р. було б навіть вищим від російських показників: $1850.2 \text{ млрд. грн.} : 128.5 \text{ млрд. грн.} \times 100\% = 1439\%$.

Таблиця 3. Роль облігацій підприємств на фондовому ринку України у 2001–2009 рр.

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Обсяг первинного розміщення облігацій, млрд. грн.	4.3	4.2	4.1	12.8	22.1	44.5	31.4	4.3	10.1
Частка у загальній сумі розміщених цінних паперів, %	3.1	25.0	18.0	11.8	20.6	26.3	33.4	20.5	6.0
Обсяг торгів облігаціями підприємств на фондовому ринку, млрд. грн.	0.9	2.2	9.0	21.3	32.6	62.4	134.7	205.2	81.1
Частка в загальному обороті фондового ринку, %	1.3	2.0	4.4	6.6	8.1	12.7	17.9	23.2	7.6
Обсяг біржових торгів облігаціями підприємств на фондовому ринку, млрд. грн.	0.1	0.8	2.0	4.3	6.5	12.1	17.4	16.6	7.1
Частка в загальному обороті біржового ринку, %	1.3	12.1	58.0	46.3	39.8	41.8	49.4	44.0	19.6
Частка біржового обігу облігацій підприємств, %	14.0	36.6	22.6	20.4	20.0	19.4	12.9	8.1	8.7

Аж раптом усе скінчилося: у 2008 році обсяг первинного розміщення облігацій скоротився у вісім разів, у 2009 році обсяг торгів облігаціями зменшився у 2.5 раза, у тому числі на біржовому ринку – втричі. І це не випадковість: за даними агентства “Кредит-рейтинг”, із понад 100 технічних дефолтів, зафіксованих в Україні з 2006 року, пік (51 дефолт) припав на 2009 рік. Варто додати, що кредитні рейтинги інвесторам не дуже допомогли, оскільки 10% емітентів, які допустили дефолт, мали за Національною рейтинговою шкалою інвестиційний рейтинг, тобто ризик здавався мінімальним.

Виявилось, що забезпечення емісій або відсутнє, або недостатнє, що механізми захисту прав та інтересів власників облігацій в Україні практично не врегульовані, що інформація про наявність у емітента проблем публікується недостатньо оперативно для прийняття зважених інвестиційних рішень, що процедури реструктуризації надскладні.

Активи в грошових коштах

Про ризикованість активів у грошових коштах уже було сказано вище. Але НПФ (через необхідність значних та нерегулярних виплат учасникам (членам) НПФ відповідно до пенсійних планів) вимушені тримати частку активів саме в грошових коштах. Тоді як законодавча захищеність цих активів дуже слабка. На відміну від банківських вкладів, активи НПФ, що складаються **виключно** з пенсійних накопичень громадян, не компенсуються за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Вкладення в інші активи

Відповідно до законодавства акти-

ви НПФ не можуть включати цінні папери ІСІ, векселі та похідні фінансові інструменти. Втім, за нинішнього рівня розвитку ринку похідних фінансових інструментів²⁵ це не дуже обмежує інвестиційні можливості НПФ.

Безумовно, наявний інтерес (і не тільки у НПФ) до інвестування в іноземні цінні папери, але особливості нормативного регулювання значно ускладнюють їх упровадження в обіг в Україні. Так само й існуюча система дозволу на обіг цінних паперів українських емітентів за кордоном не дає змоги повною мірою реалізувати інвестиційний потенціал українських підприємств. Ще один із суттєвих факторів низької конкурентоспроможності національного фондового ринку – його мінімальна інтеграція зі світовими ринками капіталів (насамперед їх депозитарною, розрахунковою та кліринговою інфраструктурою).

Відсутність достатнього спектра інвестиційних можливостей для населення в Україні призвели до масштабного перегріву ринку нерухомості, який наразі теж характеризується цінновими обвалами та депресивними тенденціями.

Валютний ринок (через відсутність дієвих механізмів хеджування у вигляді валютних деривативів) також є надто ризикованим.

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ

Проведений аналіз дає підстави для невтішних висновків: переважна більшість інвестиційних

²⁵ Найвідоміші з них – ф'ючерси на Індекс українських акцій. Якщо повернутися до особливостей ціноутворення на українські “блакитні фішки”, то навряд чи умовний ф'ючерс, який розраховується на підставі умовних цінних паперів, може виконувати функції хеджування ризиків, які зазвичай притаманні інструментам строкового ринку.

можливостей НПФ пов'язана з надмірними ризиками (ціновими, кредитними, валютними, правовими, ліквідності), але конкретні напрями їх зниження все ж таки існують.

По-перше, це принципова зміна підходів до лістингових умов, за яких обіг на біржовому ринку отримали б не тільки так звані “блакитні фішки”, які роками вважаються привабливими інструментами, але, як виявляється, лише завдяки відсутності гідних альтернатив. При цьому лістингові умови повинні враховувати не тільки фінансові показники емітента, а й такі аспекти:

– стимулювання ліквідності обігу його цінних паперів (обов'язкова наявність андерайтерів, маркет-мейкерів, підтримка з боку стратегічного інвестора);

– обов'язковість та оперативність розкриття інформації (і не тільки до ДКЦПФР, а й до фондової біржі);

– обов'язкова (а не рекомендована) відповідність кращими стандартами корпоративного управління, зокрема у частині виплати дивідендів, підтримання рівня free-float, достатнього для формування ліквідного ринку та захисту інтересів меншості акціонерів, тобто зацікавленість у залученні інвестицій.

По-друге, це концентрація торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами саме на біржовому ринку, який із цієї метою має бути консолідованим – причому не адміністративно, а на максимальному ринкових та прозорих засадах (шляхом стандартизації або принаймні класифікації біржових процедур допуску до торгів, визначення біржового курсу, подання заявок, укладення та виконання договорів, проведення розрахунків). Якщо вже інституціональні інвестори зобов'язані формувати свої активи передусім із біржових, лістингових інструментів, то біржі мають ефективніше виконувати свої макроекономічні функції, пов'язані із забезпеченням ліквідності й визначенням справедливої ціни.

По-третє, це стимулювання обігу на ринку цінних паперів принципово нових емітентів, інноваційних проєктів, стартапів. Сьогодні значна кількість інноваційних підприємств, яка найбільше зацікавлена у залученні інвестицій, не в змозі дозволити собі існувати у витратній формі акціонерного товариства. Натомість інституціональні інвестори, серед яких

і НПФ, можуть консолідувати серію таких привабливих інвестиційних проектів і сек'юритизувати цей портфель для подальшого виходу на ринок. Саме такий підхід до інвестування дасть змогу поступово змінити існуючу сировинну, застарілу структуру національної економіки на диверсифікованішу та конкурентоспроможну на глобальному рівні.

По-четверте, зважаючи на соціальну та макроекономічну значущість пенсійних накопичень громадян, необхід-

но законодавчо встановити обов'язковість компенсацій можливих збитків НПФ від вкладень у банки.

По-п'яте, доцільно законодавчо впорядкувати відносини публічного боргу шляхом запровадження інституту зборів власників облігацій з наданням їм певних прав щодо захисту прав власників облігацій, зокрема під провадження у справі про банкрутство (в першу чергу контроль за фінансово-господарською діяльністю боржника); встановлення першочер-

говості задоволення вимог власників публічного боргу під час провадження у справі про банкрутство емітента перед іншими кредиторами, крім держави та трудового колективу; законодавчо врегулювати дії емітента і власників корпоративних облігацій у разі дефолту тощо. Доки правове регулювання корпоративних боргових цінних паперів не вдосконалимо належним чином, вкладення в облігації будуть надто ризикованими.

Вітаємо! /

Конкурс "Банк року" стає традиційним

*Названо банки – переможці
II Національного конкурсу "Банк року – 2010"
за версією журналу "Банкир"*

29 листопада 2010 року в конференц-залі "Софіївський гранд-хол" готелю "Прем'єр-палац" відбулась урочиста церемонія відзначення банків – лауреатів конкурсу "Банк року – 2010" за версією журналу "Банкир". Усього в конкурсі взяли участь 115 українських банків. Лауреатами стали 20 із них (за групами класифікації НБУ).

За словами організаторів конкурсу — представників видавництва "КБД-Видав", мета і завдання конкурсу — надання постійної іміджевої підтримки банкам України шляхом аналізу їх професійної діяльності і конкурентоспроможності, підтримання і зміцнення довіри до українських банків, сприяння формуванню соціальної відповідальності

вітчизняного банківського бізнесу, публічне оголошення досягнень банків — переможців конкурсу.

— Сьогоднішній захід — результат більш як шістнадцятирічного досвіду роботи нашого видавництва у сфері банківської та фінансової інформації. Критерієм оцінки банків стали якісні показники фінансово-кредитних установ, при цьому в однакові умови

ставилися як великі, так і малі банки країни, — зазначив у своєму виступі голова оргкомітету конкурсу, директор видавництва "КБД-Видав", головний редактор журналу "Банкир" Олег Капралов.

Участь у церемонії відзначення лауреатів взяли представники українських банків, інвестиційних та страхових компаній, фондів, акредитовані в

Диплом переможця конкурсу "Банк року — 2010" у номінації "Банк з високим рівнем відкритості і прозорості бізнесу" голові правління банку "Хрещатик" Дмитру Гриджуку (ліворуч) вручає директор видавництва "КБД-Видав" Олег Капралов.

Ректор Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) Тамара Смовженко вручає диплом переможця у номінації "Кращий банк для студентства" раднику голови правління Приватбанку Віктору Лисицькому (ліворуч).

Україні дипломати, клієнти і партнери банків. Серед них — голова ради Ліги страхових організацій України Олександр Філонюк, Надзвичайний і Повноважний Посол Австрійської Республіки в Україні Вольф Дітріх Хайм, міністр-радник, керівник відділу сприяння торгівлі і інвестиціям посольства Республіки Польща в Україні Анджей Грабовські, радник посольства Китайської Народної Республіки в Україні Ся Хунчжан, радник керівника з економічної політики посольства Російської Федерації в Україні Олексій Урін, багато інших відомих дипломатів, банкірів, видавців.

Під час церемонії відзначення лауреатів виступаючи наголошували на важливості місії конкурсу, який стимулює і підтримує кращі ініціативи в банківському секторі. Так, Ольга Ратушняк (ПАТ “КБ “Хрещатик”) підкреслила, що банк, який вона представляє, значну увагу приділяє відкритості й прозорості в роботі, ліквідності банку. А ще “Хрещатик”, реагуючи на потреби ринку, одним із перших відкрив кореспондентські рахунки у національній валюті Китаю, що сприяє поглибленню українсько-китайських відносин.

Дуже приємно, підкреслила ректор Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) Тамара Смовженко, що переможцями стали саме ті банки, які докладають багато зусиль для виховання підростаючого покоління банкірів. А головний бухгалтер Національного банку України Віра Ричаківська побажала всім учасникам конкурсу пропонувати нові номінації, нові підходи у конкурсі, тому що такі заходи є стимулом для подальшої роботи.

Крім переможців та лауреатів конкурсу “Банк року — 2010”, того вечора організатори конкурсу назвали також шість інвестиційних компаній, фондів та банків — лауреатів конкурсу “Лідер фондового ринку — 2010”. Серед них — ПАТ “КБ “Хрещатик” (номінація “Кращий зберігач цінних паперів”) та ПАТ “АБ “Укргазбанк” (номінація “Лідер за обсягами операцій серед комерційних банків — торговців цінними паперами”).

Медіа-партнер конкурсу “Банк року — 2010” — журнал “Вісник Національного банку України”.

Марина Гриценко,
“Вісник НБУ”.

Фото **Олександра Доманського.**

Лауреати II Національного конкурсу “Банк року — 2010” за версією журналу “Банкір”

У номінаціях:

“Кращий банк з надання послуг населенню”

**ПАТ “Дочірній банк Сбербанку Росії”,
ПАТ “Плюс-банк”.**

“Кращий банк з надання послуг корпоративному бізнесу”

**ПАТ “АБ “Південний”,
ПАТ “Златобанк”.**

“Найтехнологічніший банк”

ПАТ “Комерційний індустріальний банк”.

“Банк з високим рівнем відкритості і прозорості бізнесу”

**ПАТ “Райффайзен Банк “Аваль”,
ПАТ “КБ “Хрещатик”,
ПАТ “ОКСІ-банк”.**

“Кращий банк — партнер страхових компаній”

**ПАТ “Брокбізнесбанк”,
ПАТ “Кредобанк”,
ПАТ “Всеукраїнський банк розвитку”.**

“Банк, який зберіг високий рівень довіри”

**ВАТ “Ощадбанк”,
ПАТ “АБ “Укргазбанк”,
ПАТ “Комінвест-банк”.**

“Банкір року — 2010”

Сергій Арбузов — Голова Національного банку України (на час оголошення результатів конкурсу — перший заступник Голови Національного банку України).

Дмитро Гриджук — голова правління ПАТ “КБ “Хрещатик”;

Людмила Концедайло — голова правління ПАТ “Комерційний індустріальний банк”.

У спеціальних номінаціях:

“Найбільш клієнтоорієнтований банк”

АБ “Діамантбанк”.

“За значний внесок у розвиток двосторонніх відносин між Україною та Китаєм”

**ПАТ “КБ “Хрещатик”,
АБ “Діамантбанк”.**

“Найбільш соціально орієнтований банк”

ПАТ “Імексбанк”.

“Кращі банківські продукти для моряків”

ПАТ “АБ “Порто-Франко”.

“Кращий банк зі сприяння розвитку спорту в Україні”

ПАТ “Європейський промисловий банк”.

“Нові імена у банківському секторі”

Адам Гжеля — перший заступник голови правління ПАТ “Кредобанк”.

У спеціальній номінації за версією Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

“Кращий банк для студентства”

**ПАТ “Райффайзен Банк “Аваль”,
ПАТ “КБ “Приватбанк”,
ПАТ “АКБ “Львів”.**

Теорія і практика/

Сергій Дмитров

Доктор технічних наук,
професор кафедри банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України

Віталій Черняк

Начальник відділу фінансового моніторингу
та контролю за дотриманням регулятивних
вимог АТ "ОТП-банк"

Олексій Кузьменко

Економіст відділу фінансового моніторингу
та контролю за дотриманням регулятивних
вимог АТ "ОТП-банк"

Система скорингу на основі індикаторів ризику як ефективна складова фінансового моніторингу в банку

У статті розглядаються перспективні напрями оптимізації бізнес-процесів, безпосередньо пов'язаних із фінансовим моніторингом у банківській установі, шляхом застосування низки індикативних показників. Автори пропонують використовувати систему скорингу на основі індикаторів ризику для оцінки репутації та відповідності операцій клієнта його фінансовому стану, суті та напрямам діяльності. Запропонована модель, на переконання авторів, може стати однією зі складових ризикозорієнтованої внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу.

Основним аспектом успішного функціонування служби фінансового моніторингу – невід'ємної складової цілісної системи оцінки й управління ризиками банку – є ефективний аналіз інформаційного потоку, що формується на базі даних про трансакції та клієнтів. Усе це потребує додаткових витрат фінансової установи, що може позначитися на її прибутковості.

Сучасна фінансово-економічна ситуація змушує банківські установи приділяти значну увагу оптимізації бізнес-процесів, адже скорочення витрат на утримання неприбуткових підрозділів є найнагальнішим пріоритетом. Водночас слід пам'ятати, що погіршення соціально-економічних умов аж ніяк не зменшує тих ризиків, яким піддаються фінансові посередники. Навпаки, кількість загроз і небезпек для банківського бізнесу за таких умов тільки зростає.

Саме ці чинники зумовлюють актуальність дослідження можливостей новітніх інформаційних технологій та зарубіжного досвіду для прийняття та практичного застосування найефективніших рішень, що допоможуть скоротити витрати ресурсів та підвищити дієвість внутрішньобанківської системи боротьби з відмиванням "брудних" грошей.

Аналіз внутрішньобанківських про-

цедур щодо оцінки репутації клієнта засвідчив: переважна більшість українських банків підходить до цього важливого питання суто формально. Тому виникає потреба й надалі досліджувати відповідні методики, що даватимуть можливість чітко розраховувати показник відповідності операцій суті та напрямам діяльності клієнта, визначати, наскільки вони відповідають його фінансовому стану, а також за допомогою кількісних показників оцінювати репутацію клієнта.

Іноземні й вітчизняні науковці та практики приділяють значну увагу проблемам організації і функціонування механізмів боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Серед дослідників, котрі працюють над порушеною темою, – П.Алан, О.Барановський, О.Бережний, С.Гуржій, Л.Левченко, Т.Медвідь, О.Меренкова, А.Сухоруков, Б.Фергельст та інші. Проте нині, на наш погляд, потребує детального вивчення кількісний вплив окремих сигнальних показників (індикаторів) на класифікацію клієнтів банку за ступенем ризику проведення ними операцій із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Проаналізувавши основні законодавчі та регулятивні вимоги, врахувавши рекомендації фахівців групи

ФАТФ (The Financial Action Task Force (Група з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) – FATF) та Вольфсбергської групи (Wolfsberg Group), спеціалістів так званої "великої четвірки" аудиторів, а також спираючись на міжнародний досвід, пропонуємо використовувати систему скорингу на базі індикаторів ризику для оцінки репутації клієнта й відповідності його операцій фінансовому стану, суті та напрямам діяльності. Вона може стати однією зі складових ризикозорієнтованої внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу.

Зазначимо, у працях іноземних авторів трапляється термін "Ред флегз" (Red flags¹), яким позначаються різноманітні індикатори (показники) небезпеки, тобто всілякі "сигнальні" моменти, яким треба приділяти особливу увагу, оскільки вони можуть нести в собі потенційну (приховану) або явну (пряму) загрозу. Зазначений термін вживається і в банківській діяльності. Так, американські комерційні банки вже давно приділяють велику увагу прогнозуванню проблемних кредитів під час аналізу кредитної заявки та реалізації кредитної угоди. В банківській практиці США використовується близько 25 показників, які допомага-

¹ Red flags, англ. – червоні прапорці.

ють виявити потенційні проблемні кредити. Джерелами для розрахунку відповідних кредитних “червоних прапорців” стає кредитна історія позичальника, його компетентність, стиль і методи управління підприємством, результати виробничо-господарської діяльності, характер кредитування, сфера використання кредитів, сигнали, що фіксують відхилення від встановлених норм та нормативів, тощо. Ці “сигнали” покликані привернути увагу фахівців банку і допомагають їм виявити й уникнути появи прострочених кредитів.

Застосовуючи цей досвід з метою протидії ризикам використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, можна скласти перелік індикаторів ризику, які допомагатимуть визначати найпідозріліших клієнтів у цьому контексті. Законодавчо-нормативним підґрунтям для формування такого переліку є ціла низка відповідних міжнародних та вітчизняних документів. Серед них:

➤ “Керівництво з питань підходу, заснованого на оцінці ризику, щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму” (Guidance on the Risk-Based Approach to combating money laundering and terrorist financing); розробник – FATF, червень 2007 року [2];

➤ “Підхід, заснований на оцінці ризику: керівництво для установ, що надають грошові послуги” (“Risk-Based Approach: Guidance for Money Service Businesses”); FATF, липень 2009 року [4];

➤ “Червоні прапорці щодо відмивання грошей” (“Money Laundering Red Flags”); FFIEC (Федеральна рада з нагляду за фінансовими установами США) [3];

➤ “Керівництво щодо використання підходу, заснованого на оцінці ризику, для управління ризиком відмивання грошей” (“Guidance on a Risk Based Approach for Managing Money Laundering Risks”); Вольфсбергська група [1];

➤ Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами; Державний комітет фінансового моніторингу України [11];

➤ Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004–2005 роках; Державний комітет фінансового моніторингу України [12];

➤ Методичні вказівки з інспекту-

Таблиця 1. Індикатори ризику

Індикатор ризику	Орієнтовний код ознаки фінансового моніторингу ²
Група А (ризик, що виявляється під час встановлення ділових відносин та ідентифікації (перегляду анкет клієнта))	
Надання клієнтом інформації, яку неможливо перевірити	112
Неможливість встановлення контрагентів	113
Небажання надавати вичерпну інформацію	116
Спроба клієнта уникнути ідентифікації	116, 325
Фінансові показники клієнта відрізняються від показників, які на даний момент демонструють аналогічні компанії	900
Клієнт або його засновники зареєстровані в офшорній зоні	
Вік керівника не відповідає займаній посаді	900
Наявність негативної інформації (наприклад, у ЗМІ)	
Група Б (ризик, що виявляється в процесі безпосереднього спілкування та обслуговування клієнта)	
Підозріла зовнішність, поведінка клієнта або його представника	900
Конфліктна (неетична) поведінка клієнта або його представника	900
Ігнорування клієнтом обов’язковості зазначення необхідних реквізитів	116
Неодноразова (несподівана) зміна реквізитів первинного документа	107–110
Наполювання на використанні банківських послуг у незвичний спосіб	105, 106
Клієнт погоджується на гірші (порівняно з тими, що діють) умови обслуговування	101–104
Нецільове використання кредитних коштів	900
Цілі кредитної заявки не мають економічного сенсу	900
Невідоме походження застави	900
Підозрілі (складні, запутані) операції з цінними паперами	125–127
Фінансові показники клієнта відрізняються від показників, які на даний момент демонструють аналогічні компанії	900
Арешт рахунку	
Наявність запитів з уповноваженого органу	
Група В (ризик, що виявляється в результаті проведення аналізу операцій, здійснених клієнтом)	
Спроба клієнта уникнути фінансового моніторингу	300
Повернення платежів з вини клієнта (контрагента)	114, 115
Регулярне здійснення клієнтом збиткових операцій	117–124
Забезпечення позики депозитом	900
Несподіване погашення клієнтом заборгованості	900
Повернення кредиту третьою особою	900
Відносно великий обсяг готівки, що надходить на рахунок клієнта порівняно з безготівковими надходженнями	900
Різка збільшення клієнтом обсягу готівки, що вноситься	900
Здійснення кількома особами регулярних або великих внесків на один і той же рахунок	900
Клієнт має кілька депозитних рахунків у різних відділеннях банку	900
Придбання за готівку цінних паперів на велику суму	1040
Відкриття протягом короткого проміжку часу на ім’я одного клієнта кількох строкових депозитних рахунків	900
Пожертва значної суми у готівковій формі	900
Значні обсяги зняття готівки юридичною особою-клієнтом чи фізичною особою-підприємцем з метою закупівлі сільськогосподарської продукції	900
Значні обсяги зняття готівки фізичною особою	900
Значні обсяги зняття готівки на інші потреби	900
Різка збільшення клієнтом обсягу готівки, що знімається	900
Клієнт має кілька невеликих депозитних вкладів, але разом вони становлять значну суму	900
Отримання клієнтом великої кількості дрібних переказів	900
Значні обороти на раніше неактивному рахунку	4020, 4040
Проходження через банківський рахунок клієнта значних сум	900
Підтримка компанією великого залишку на рахунку шляхом частого внесення великої суми готівки за умови, що вищезгадана компанія не використовує таких послуг, як кредит, розрахунки акредитивами, не здійснює зарплатних проектів, не надає послуг, пов’язаних із податковими платежами, тощо	900
Зняття та внесення готівки в один і той же день або за короткий проміжок часу	900
Здійснення платежів до банківських установ, зареєстрованих в офшорних зонах	2030
Здійснення регулярних операцій або операцій на великі суми, бенефіціаром (дебітором) у яких є компанія, зареєстрована в офшорній зоні	900
Частий обмін готівкових коштів на іншу валюту чи банкноти іншого номіналу	1050, 1060
Однотимчасне звернення до одного відділення банку кількох клієнтів для обміну великої суми грошей	900
Здійснення обміну (продажу) банкнот низького номіналу на банкноти вищого номіналу, в тому числі з одночасним їх обміном на іншу валюту	900
Проведення операцій з валютами, які рідко використовуються	900
Використання фізичною особою – клієнтом банку одразу більше двох (трьох) платіжних карток	900

² Відповідно до наказу Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів України від 13 травня 2003 року № 48 [8].

вання банків “Система оцінки ризику”; Національний банк України [5].

На нашу думку, індикатори ризику можна умовно поділити на кілька груп залежно від способу або стадії їх виявлення (див. таблицю 1):

На сьогодні *ознаки підозрілих операцій можуть бути формалізовані* та відповідно до специфіки і напрямів діяльності включені до внутрішньобанківських програм проведення фінансового моніторингу окремих бізнес-ліній, а також поновлюватися відповідною службою банку на постійній основі, як цього вимагає Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу”, затверджене постановою Правління Національного банку України №189 від 14.05.2003 р. [9].

При цьому більшість індикаторів ризику переплітаються, доповнюють, а в деяких випадках і повністю дублюють ознаки фінансового моніторингу, визначені Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму” [7]. Передусім це стосується операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

Необхідно підкреслити, що виявлення переважної більшості зазначених індикаторів ризику може бути автоматизованим, але в цьому разі останні потребуватимуть чіткого визначення певних параметрів (з можливістю їх коригування в подальшому).

Для чіткішого розуміння запропонованого підходу розглянемо один із варіантів параметрів індикаторів ризику (див. таблицю 2).

Інші індикатори ризику, скажімо “Конфліктна (неетична) поведінка клієнта” або “Наявність негативної інформації (наприклад у ЗМІ)”, не можуть бути виявлені, виходячи лише з аналізу здійснених клієнтом операцій, і тому необхідно забезпечити надходження кожного повідомлення про виявлений працівником банку індикатор ризику відповідальному працівнику (особі, яка виконує його функції). Таку інформацію необхідно фіксувати в анкеті кожного клієнта банку (див. таблицю 3).

За аналогією з індикаторами ризику, що піддаються формалізації, такі показники доречно використовувати, але вже у розрізі ознак фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

Але одного факту виявлення індикаторів ризику недостатньо для по-

Таблиця 2. Окремі параметри індикаторів ризику

Індикатори ризику	Параметри	
Клієнт має кілька невеликих депозитних вкладів, але разом вони становлять значну суму	Щодо фізичної особи:	
	кількість депозитних рахунків	більше 10 шт.
	загальна сума коштів на рахунках клієнта	більше 500 тис. грн.
	Щодо юридичної особи:	
	гранична кількість депозитних рахунків	більше 50 шт.
	поріг загальної суми коштів на рахунках юридичної особи	більше 3 млн. грн.
	Вік керівника юридичної особи – клієнта банку не відповідає займаній посаді	менше 23 років
	обороты за рахунками цього клієнта	більше 300 тис. грн. за місяць
	Щодо юридичної особи:	
	обсяг внесення готівки, щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць
Різде збільшення клієнтом обсягу внесення готівки	період для порівняння даних	з дня відкриття першого рахунку
	значення коефіцієнта відносного зростання обсягу внесення готівки	більше 3
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо юридичної особи:	
	обсяг внесення готівки, щодо якої провадиться аналіз	не менше 500 тис. грн. за місяць
	період для порівняння даних	з дня відкриття першого рахунку
	значення коефіцієнта відносного зростання обсягу внесення готівки	більше 3
	періодичність проведення аналізу	щомісяця
	Щодо фізичної особи:	
	кількість надходжень на рахунок	більше 30 разів за місяць
Отримання клієнтом великої кількості дрібних переказів	загальна сума надходжень	більше 40 тис. грн. за місяць
	Щодо юридичної особи:	
	кількість надходжень на рахунок	більше 100 разів за місяць
	загальна сума надходжень	більше 500 тис. грн. за місяць
	Щодо фізичної особи:	
	обсяг внесення готівки, щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць
	значення коефіцієнта співвідношення обсягу внесення готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо юридичної особи:	
	обсяг внесення готівки, щодо якої провадиться аналіз	більше 500 тис. грн. за місяць
Відносно великий обсяг внесення готівки на рахунок клієнта порівняно з безготівковими надходженнями	значення коефіцієнта співвідношення обсягу внесення готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо юридичної особи:	
	обсяг внесення готівки, щодо якої провадиться аналіз	більше 500 тис. грн. за місяць
	значення коефіцієнта співвідношення обсягу внесення готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо фізичної особи:	
	обсяг зняття готівки за касовим символом “46” (видача готівки для закупівлі сільськогосподарської продукції), щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць
	значення коефіцієнта співвідношення обсягу внесення готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
Значні обсяги зняття готівки юридичною особою – клієнтом банку для закупівлі сільськогосподарської продукції	Щодо фізичної особи:	
	обсяг зняття готівки за касовим символом “46” (видача готівки для закупівлі сільськогосподарської продукції), щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць
	значення коефіцієнта співвідношення обсягу зняття готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо юридичної особи:	
	обсяг зняття готівки за касовим символом “46” (видача готівки для закупівлі сільськогосподарської продукції), щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць
	значення коефіцієнта співвідношення обсягу зняття готівки та безготівкових надходжень	більше 2
	періодичність проведення аналізу	щоквартально
	Щодо фізичної особи:	
	обсяг зняття готівки за касовим символом “46” (видача готівки для закупівлі сільськогосподарської продукції), щодо якої провадиться аналіз	більше 100 тис. грн. за місяць

вноцінного функціонування ризикорієнтованої внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу: одразу ж *виникає потреба відповідним чином систематизувати й проаналізувати отримані дані.*

Напевно, всім відомо про використання банками, зокрема й українськими, *скорингових систем* (Score, англ. — бал) як засобу вимірювання та мінімізації окремих видів ризику. Ці системи дають змогу швидко та об'єктивно оцінювати клієнтів. Так, банки цікавляться побутом і звичками тих клієнтів, котрі прагнуть отримати кредит. При заповненні анкети для отримання кредиту клієнт відпо-

відає на низку запитань і за кожну відповідь отримує бали, від суми яких залежить рішення про надання позики. Бальну оцінку позичальнику виставляє комп'ютерна програма, в яку менеджер фінансової установи вносить відповіді на запитання анкети.

На наш погляд, описаний підхід доцільно застосовувати при оцінці ризику використання клієнтом послуг банків для відмивання коштів, зокрема, в контексті дотримання законодавчих та регулятивних вимог, що зобов'язують кожну банківську установу визначати репутацію та постійно оцінювати відповідність проведених клієнтом операцій його фінансовому стану,

суті та напрямам діяльності.

Факт фіксації кожного із зазначених у таблиці індикаторів ризику може позначитися на оцінці:

➤ *репутації клієнта* (наприклад: “Вік керівника не відповідає займаній посаді”, “Арешт рахунку”, “Відносно великий обсяг внесення готівки на рахунки клієнта порівняно з безготівковими надходженнями”, “Конфліктна (неетична) поведінка клієнта”, “Наявність запитів з уповноваженого органу”, “Наявність негативної інформації у ЗМІ”, “Спроба клієнта уникнути фінансового моніторингу” тощо);

➤ *ступеня відповідності проведених клієнтом операцій наявній інформації щодо його фінансового стану* (скажімо: “Клієнт погоджується на гірші (порівняно з діючими) умови обслуговування”, “Клієнт регулярно здійснює збиткові операції”, “Невідоме походження застави”, “Несподіване погашення клієнтом заборгованості” тощо);

➤ *ступеня відповідності проведених операцій суті та напрямам діяльності* (наприклад: “Наполягання на використанні банківських послуг у незвичний спосіб”, “Частий обмін готівкових коштів на іншу валюту”, “Цілі кредитної заявки не мають економічного сенсу”, “Різке збільшення клієнтом обсягу внесення (зняття) готівки” тощо).

Виявлення будь-якої із зазначених вище ознак негативно позначається на оцінці кожного з трьох компонентів (репутації, відповідності фінансовому стану та відповідності суті і напрямам діяльності), яким служба фінансового моніторингу *апріорі* присвоїть значення в 100 балів. При цьому виявлення окремого індикатора ризику зменшуватиме на чітко визначену банком кількість балів (див. таблицю 4) значення як одного з компонентів, так і кількох із них водночас:

$$R = 100 - \sum RF, \quad (1)$$

$$C = 100 - \sum RF, \quad (2)$$

$$A = 100 - \sum RF, \quad (3)$$

де R – кількісна оцінка репутації;

C – кількісна оцінка відповідності фінансовому стану;

A – кількісна оцінка відповідності суті та напрямам діяльності;

RF – кількість балів, визначена за критеріями, наведеними у таблиці 4.

Щоб сконцентрувати увагу на клієнтах, проведення якими операцій із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є доволі

Таблиця 3. Значущість індикаторів ризику при розрахунку рівня репутації клієнта, відповідності здійснюваних ним операцій фінансовому стану, суті та напрямам діяльності

Індикатори ризику	Бали		
	Репутація (R)	Відповідність фінансовому стану (C)	Відповідність суті та напрямам діяльності (A)
Підозріла зовнішність або поведінка клієнта чи його представника	20	–	–
Конфліктна (неетична) поведінка клієнта або його представника	6	–	–
Надання клієнтом інформації, яку неможливо перевірити	5	–	5
Неможливо встановити контрагентів	10	–	20
Небажання надавати вичерпну інформацію	20	–	–
Спроба клієнта уникнути ідентифікації	30	–	10
Спроба клієнта уникнути фінансового моніторингу	30	–	15
Клієнт не дотримується обов'язковості заповнення необхідних реквізитів	10	–	–
Повернення платежів з вини клієнта (контрагента)	15	–	5
Наполягання на використанні банківських послуг у незвичний спосіб	2	–	5
Клієнт погоджується на гірші (порівняно з тими, що діють) умови обслуговування	–	10	10
Клієнт регулярно здійснює збиткові операції	–	15	20
Фінансові показники клієнта відрізняються від показників, що на даний момент демонструють аналогічні компанії	–	25	25
Забезпечення позики депозитом	–	15	10
Несподіване погашення клієнтом заборгованості	–	20	5
Повернення кредиту третьою особою	15	5	–
Нецільове використання кредитних коштів	25	30	30
Цілі кредитної заявки не мають економічного сенсу	10	5	4
Невідоме походження застави	20	30	20
Підозрілі (складні, заплутані) операції з цінними паперами	15	15	20
Відносно великий обсяг внесення готівки на рахунки клієнта порівняно з безготівковими надходженнями	4	10	30
Різке збільшення клієнтом величини внесення готівки	6	20	15
Здійснення кількома особами регулярних або великих вкладів на один і той же рахунок	20	5	15
Клієнт має кілька депозитних рахунків у різних відділеннях банку	–	10	20
Придбання за готівку цінних паперів на велику суму	4	30	–
Відкриття протягом короткого проміжку часу на ім'я одного клієнта кількох строкових депозитних рахунків	4	10	6
Пожертва значної суми у готівковій формі	5	25	10
Значні обсяги зняття готівки юридичною особою – клієнтом банку на закупівлю сільськогосподарської продукції	4	20	40
Значні обсяги зняття готівки фізичною особою	10	20	–
Значні обсяги зняття готівки на інші потреби	10	20	50
Різке збільшення клієнтом величини зняття готівки	6	18	12
Клієнт має кілька невеликих депозитних вкладів, але разом вони становлять значну суму	5	20	–
Отримання клієнтом великої кількості дрібних переказів	5	2	20
Значні обороти на раніше неактивному рахунку	–	20	10
Проходження через банківський рахунок клієнта значних сум	–	25	20
Підтримка компанією великого залишку на рахунку шляхом частого внесення великої суми готівки за умови, що вищезгадана компанія не використовує таких послуг, як кредит, розрахунки акредитивами, а також не здійснює зарплатних проєктів, не надає послуг, пов'язаних із податковими платежами тощо	8	15	20
Зняття та внесення готівки в один і той же день або за короткий проміжок часу	5	20	10
Здійснення платежів до банківських установ, зареєстрованих в офшорних зонах	20	–	10
Клієнт або його засновники зареєстровані в офшорній зоні	25	–	–
Здійснення регулярних або операцій на великі суми, в яких бенефіціаром (дебітором) є компанія, зареєстрована в офшорній зоні	20	–	5
Частий обмін готівкових коштів на іншу валюту	20	10	–
Одночасне звернення до одного відділення банку кількох клієнтів з метою обміну великої суми грошей	10	5	35
Здійснення обміну (продажу) банкнот низького номіналу на банкноти вищого номіналу, в тому числі з одночасним їх обміном на іншу валюту	15	10	–
Проведення операцій з валютами, які рідко використовуються	4	–	15
Використання фізичною особою – клієнтом банку одразу більше двох (трьох) платіжних карток	10	15	–
Вік керівника не відповідає займаній посаді	30	–	–

ймовірним, на цьому етапі аналізу доцільно враховувати також результати класифікації за ступенем складових ризику, яку банк проводить під час ідентифікації клієнта:

$$R = 100 - \sum RF \times risk, \quad (4)$$

$$C = 100 - \sum RF \times risk, \quad (5)$$

$$A = 100 - \sum RF \times risk, \quad (6)$$

де *risk* – ступінь ризику проведення окремим клієнтом операцій із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, який визначається банком під час ідентифікації клієнта за допомогою відповідних внутрішніх процедур (1 – низький; 2 – середній; 3 – високий).

Наступним кроком у ході визначення рівня репутації клієнта, відповідності здійснюваних ним операцій фінансовому стану, суті і напрямкам діяльності буде присвоєння відповідної кількості балів за показниками R, C, A (див. таблицю 4).

Отже, на наш погляд, запропонований підхід найбільшою мірою відповідає вимогам Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу”, затвердженого постановою Правління Національного банку України №189 від 14.05.2003 р. [9], які стосуються порядку заповнення анкет клієнтами банків.

З метою більшої наочності застосування запропонованої методики при визначенні рівня репутації клієнта банку – юридичної особи та відповідності здійснюваних нею операцій характеру своєї діяльності та фінансовому стану наводимо умовний приклад заповнення анкети.

За результатами розрахунків доходимо висновку: клієнт та його діяльність становлять для банку низький ризик використання його послуг для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. При цьому серед трьох складових ризику найгіршим результатом характеризується репутація клієнта, посередній рівень якої зумовлений молодим віком керівника та двома випадками конфліктної (неетичної) поведінки за участі представників підприємства. Також варто зазначити, що різке збільшення обсягів знятих клієнтом готівкових коштів спричинило зменшення загальної суми балів за двома іншими складовими ризику. Але дані щодо фінансового стану клієнта засвідчують: його фінансові можливості достатні для проведення операцій, які здійснені банком за дору-

Таблиця 4. Бали оцінки репутації клієнта і відповідності здійснюваних ним операцій своєму фінансовому стану, суті та напрямкам діяльності

Кількість балів	Репутація (R)	Відповідність фінансовому стану (C)	Відповідність суті та напрямкам діяльності (A)
Від 80 і більше	Бездоганна	Повністю відповідає	Повністю відповідає
Від 60 до 80	Висока	Відповідає	Відповідає
Від 40 до 60	Позитивна	Не повністю відповідає	Не повністю відповідає
Від 20 до 40	Посередня	Не відповідає	Не відповідає
До 20	Негативна	Повністю не відповідає	Повністю не відповідає

Анкета клієнта банку – юридичної особи (умовний приклад)				
Рівень ризику проведення операцій щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом*	Низький			
Наявна інформація щодо фінансового стану	Кількість працівників, осіб	18	+36	
	Орієнтовний щорічний <u>прибуток</u> / збиток, тис. грн.	800	+13	
	Сума <u>прибутку</u> / збитку за попередній рік, тис. грн.	653.8	+12	
	Здійснення зовнішньоекономічної діяльності	–	0	
	Вклади у банківських установах, тис. грн.	420	+3	
	Наявність цінних паперів	–	0	
	Земельні ділянки у власності, гектарів	0.2	+4	
	Наявність транспортних засобів, кубічних сантиметрів	8200	+9	
	Заборгованість за кредитами в інших банках	–	0	
	Період діяльності з моменту державної реєстрації, місяців	25	+2	
Оцінка:	Разом:	79		
	відмінний			
	добрий	79		
	середній			
	задовільний			
Репутація	Індикатори ризику		Кількість виявлень	Значущість (бали)
	Вік керівника не відповідає займаній посаді		1 раз	50 балів
	Конфліктна (неетична) поведінка клієнта або його представника		2 рази	6 балів
	Розрахунок показника R: 100 – (50 + 12) × 1 (низький рівень ризику) = 38			
	бездоганна			
	висока			
	позитивна			
	посередня		38	
	негативна			
	Відповідність суті діяльності	Індикатори ризику		Кількість виявлень
Різке збільшення клієнтом величини зняття готівки		2 рази	12 балів	
Розрахунок показника A: 100 – (22) × 1 (низький рівень ризику) = 76				
повністю відповідає				
відповідає		76		
не повністю відповідає				
не відповідає				
повністю не відповідає				
Індикатори ризику		Кількість виявлень	Значущість (бал)	
Різке збільшення клієнтом величини зняття готівки		2 рази	18 балів	
Відповідність фінансовому стану	Індикатори ризику		Кількість виявлень	Значущість (бал)
	Різке збільшення клієнтом величини зняття готівки		2 рази	18 балів
	Розрахунок показника C: 100 – (36) × 1 (низький рівень ризику) = 64			
	повністю відповідає			
	відповідає		64	
	не повністю відповідає			
	не відповідає			
	повністю не відповідає			
	Оскільки “Відповідність фінансовому стану” = відповідає (64), а “Задекларований фінансовий стан” = добрий (79), то можна вважати, що “Фінансові можливості” = достатні			
	Оцінка:		достатні	
Фінансові можливості	недостатні			
Результати за підсумками вжитих заходів щодо поглибленого вивчення клієнта	Заповнює особа, відповідальна за здійснення фінансового моніторингу, в тому разі, коли <u>фінансові можливості</u> клієнта <u>недостатні</u> і можуть свідчити про неспроможність проводити фінансові операції за рахунок власних ліквідних активів			

*Визначається під час ідентифікації та може змінюватися в процесі обслуговування клієнта.

ченням або на користь цього клієнта впродовж звітного періоду.

Зазначимо: імплементація розглянутої методики в практичну діяльність банку не потребуватиме значних витрат чи залучення додаткового персоналу, оскільки ця методика доступна і доволі проста. А її впровадження дасть змогу оптимізувати наявні процеси та ресурси.

Отже, службі фінансового моніторингу необхідно буде зосередитися та провести поглиблене вивчення кожного клієнта з недостатніми фінансовими можливостями, негативною репутацією або звернути увагу на тих клієнтів, операції яких повністю не відповідають суті та напрямкам діяльності.

Слід також зазначити, що при створенні внутрішньобанківської бази даних про підозрілі фінансові операції та підозрілих клієнтів постане питання конфіденційності і впровадження

адекватної системи захисту інформації. Крім того, виникає необхідність оперативного супроводження цієї бази даних, що зумовлює необхідність розроблення відповідних внутрішньобанківських процедур. Зазначені питання, на наш погляд, потребують також ґрунтовного аналізу та подальшого вивчення.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити ряд висновків.

По-перше, використання описаної методики дасть змогу суттєво підвищити внутрішньобанківську систему боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

По-друге, — суттєво зменшити втрати фінансових установ шляхом оптимізації деяких бізнес-процесів, пов'язаних із виконанням законодавчих і регулятивних вимог щодо ідентифікації та вивчення клієнтів.

По-третє, — сприятиме гармонізації

з міжнародними стандартами у сфері протидії відмиванню “брудних” грошей, що дають змогу пришвидшити інтеграцію нашої країни до європейського та світового співтовариства. □

Література

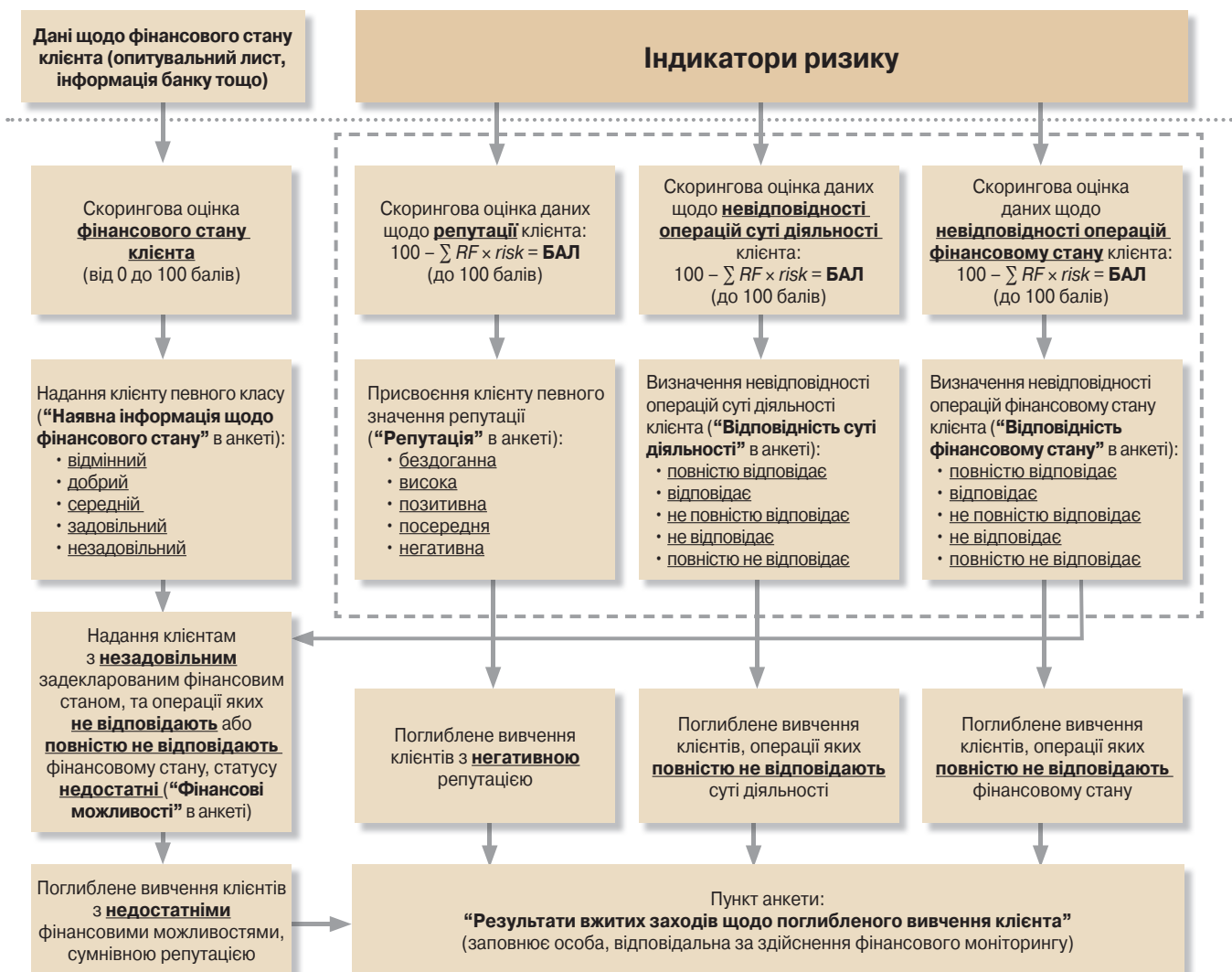
1. *Guidance on a Risk Based Approach for Managing Money Laundering Risks* [Електронний ресурс]: Wolfsberg Group — Режим доступу: <http://www.wolfsberg-principles.com>.

2. *Guidance on the Risk-Based Approach to combating money laundering and terrorist financing* [Електронний ресурс]: Financial Action Task Force (FATF) — Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org>.

3. *Money Laundering Red Flags* [Електронний ресурс]: Federal Financial Institutions Examination Council's (FFIEC) — Режим доступу: <http://www.ffiec.gov>.

4. *Risk-Based Approach: Guidance for Money Service Businesses* [Електронний

Опис процесу скорингової оцінки задекларованого фінансового стану, репутації, відповідності операцій клієнта його фінансовому стану, суті та напрямкам діяльності

ресурс]: *Financial Action Task Force (FATF)* — Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org>.

5. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” / Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

6. Моделювання оцінки ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму: Монографія / С.О.Дмитров, О.В.Меренкова, Л.Г.Левченко, Т.А.Медвідь; Під заг. редакцією О.М.Бережного. — Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. — 75 с.

7. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

або фінансуванню тероризму”. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Наказ Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів України “Про затвердження деяких форм обліку та подання інформації, пов’язаної із здійсненням фінансового моніторингу” від 13.05.2003 р. № 48. — Режим доступу: http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2009/030809/Nakaz48.html.

9. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження “Положення про здійснення банками фінансового моніторингу” від 14.05.2003 р. № 189. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

10. Лист Національного банку України територіальним управлінням Національного банку України, банкам України, Асоціації українських банків, Українсько-

му кредитно-банківському союзу “Про окремі питання організації та проведення в банках фінансового моніторингу” від 04.09.2009 р. №48-012/1939-16688. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

11. “Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами”, затверджені наказом Держфінмоніторингу України від 20.12.2007 р. № 230. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/25.12.2007/Typologies.htm.

12. “Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004–2005 роках”, затверджені наказом Держфінмоніторингу України від 07.12.2005 р. № 249. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/24.05.06/18–05–2006.pdf.

Хроніка/

Наукові пошуки майбутніх банкірів

24 листопада 2010 року в Університеті банківської справи Національного банку України відбулося засідання за круглим столом на тему “Проблемні активи банків: причини і наслідки впливу на розвиток банківської системи”.

У складення в діяльності банківських систем переважної більшості країн світу, спричинені нинішньою глобальною фінансово-економічною кризою, наслідки якої ще повною мірою не проявилися, активізували зусилля фінансових аналітиків, учених-економістів, практиків банківської справи, спрямовані на аналіз причин кризи і головне — на запобігання руйнівних наслідків кризових явищ у майбутньому.

Однією з найпопулярніших форм обміну думками стали засідання за круглим столом. До речі, кілька таких заходів у розпал фінансово-економічної кризи провів з власної ініціативи і “Вісник НБУ”.

Не залишаються осторонь також майбутні банкіри — студенти вищих навчальних закладів Національного банку України. Тематичні диспути, зустрічі в дискусійному клубі, бесіди за круглим столом часто проводяться, зокрема, в Інституті магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ. Останнє за-

сідання за круглим столом було присвячене темі “Проблемні активи банків: причини та наслідки впливу на розвиток банківської системи”. У ньому взяли участь відомі в Україні вчені і фахівці банківської справи, зарубіжні гості. Серед них ректор Університету банківської справи НБУ, доктор економічних наук, професор **Тамара Смовженко**, керівник проекту Міжнародної фінансової корпорації з подолання кризи фінансового ринку **Гарт Бедфорт**, голова правління Першого всеукраїнського бюро кредитних історій **Антоніна Паламарчук**, експерт Голови НБУ **Сергій Яременко**, начальник управління юридичного забезпечення банківського нагляду НБУ **Олександр Вавдійчик**, радник президента Асоціації українських банків **Руслан Віксич**, ліквідатор Іпобанку **Андрій Кияк** і ліквідатор Трансбанку **Федір Сегін** та інші.

Учасники засідання обмінялися своїми поглядами на причини прискореного розвитку кризових явищ у фінансовому і банківському секто-

Під час засідання за круглим столом.

рах України в піковий період кризи, висловили пропозиції щодо ефективних методів подолання її негативних наслідків. Ключовими стали тези про істотну зміну підходів до розроблення стратегії управління ризиками в банківській діяльності, застосування нових методів управління проблемними активами, зокрема — пов’язаних з унормованою можливістю їх купівлі-продажу на ринкових засадах, що дало б змогу

Таблиця 1. Структура балансу Приватбанку

Тис. доларів США			
Показники	2008 рік	2009 рік	Зміна в %
Активи	10 039 507	10 778 476	7.36
Зобов'язання	9 013 122	9 492 224	5.32
Капітал	1 026 385	1 286 252	25.32

Таблиця 2. Структура балансу "ПКО Банк Польські"

Тис. доларів США			
Показники	2008 рік	2009 рік	Зміна в %
Активи	46 045 970	53 905 722	17.07
Зобов'язання	41 299 321	46 825 935	13.38
Капітал	4 746 648	7 079 787	49.15

значно поліпшити якість кредитних портфель банків.

Родзинкою засідання за круглим столом стала презентація студентської наукової роботи "Проблемні активи і надійність банків України та Польщі", з якою учасників засідання за круглим столом ознайомила науковий керівник студентської дослідницької групи, доцент кафедри банківської справи УБС НБУ, кандидат економічних наук **Ганна Карчева**.

Автори наукового дослідження — студенти Інституту магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ **Ярослав Пристай, Ольга Радішевська та Євгенія Кутова** в основу свого дослідження поклали інформацію, особисто накопичену ними під час проходження практики в польському банку "ПКО Банк Польські" та в українському Приватбанку.

Зроблена майбутніми банкірами порівняльна характеристика фінансового стану двох великих банків, методів їх роботи до, під час і після виходу з пікового стану фінансово-економічної кризи заслуговує на окрему публікацію. У цьому повідомленні обмежимося лише окремими висновками майбутніх науковців, які викликали невідоме зацікавлення їх поважних співрозмовників за студентським круглим столом.

За даними студентського дослідження, в 2009 році кредитний портфель українських банків зменшився порівняно з попереднім роком на 5.7%, тоді як польські банки зуміли зберегти зростання обсягів кредитування, щоправда нижчими темпами (за 2009 рік — на 8%, у 2008 році цей показник становив 24%). У 2009 році обсяг депозитів банків України зменшився на 6.9%, польських — зріс на 11%. 2009 рік вітчизняна банківська система завершила зі збитком у розмірі 38 450 млн. грн. (в еквіваленті — 4 815 млн. доларів США). Польські банки отримали прибуток обсягом 3 052 млн. доларів, що на третину менше, ніж було у попередньому році. Під час кризи банки України та

Польщі зазнали проблем із поверненням кредитів позичальниками. Так, частка проблемних кредитів (за балансовими даними) у портфелі українських банків зросла з 2.3% у 2008 році до 9.4% у 2009-му. Якість кредитного портфеля польських банків теж погіршилася — з 4.5% у 2008 році до 7.6% у 2009-му. Однак "польський" показник, як бачимо, був кращим, ніж "український".

Наочніше відмінності між банківськими системами двох країн можна продемонструвати на прикладі двох конкретних банків. Проаналізувавши структуру балансу українського Приватбанку та "ПКО Банк Польські" (див. таблиці 1 і 2), автори дослідження дійшли таких висновків.

За підсумками 2009 року "ПКО Банк Польські" значно краще впорався з підвищенням рівня капіталізації банку в період фінансової кризи, що дало йому змогу зберегти доволі високі темпи зростання обсягів діяльності. До того ж найбільший банк Польщі зумів скористатися ситуацією, що склалася в умовах фінансової кризи (завдяки добрій репутації та фінансовій стабільності вкладники надавали перевагу саме йому) і збільшив свій депозитний ресурс протягом 2009 року на 20.68%. Приватбанк, на відміну від нього, зменшив депозитний портфель на 6.02%, що приблизно відповідає середньому показнику відпливу депозитів по банківській системі України — 6.9%.

"ПКО Банк Польські" у 2009 році значно активніше, ніж інші польські банки, здійснював кредитування, в результаті чого його кредитний портфель зріс на 16.2%. Приватбанк у цей же період зменшив власний кредитний портфель на 5.34%.

Завдяки консервативній кредитній політиці, яку "ПКО Банк Польські" проводив у докризовий період, він не відчув особливих проблем із неповерненням кредитів, яких зазнали інші польські банки, а особливо — українські, в тому числі й Приватбанк. В останньому частка негативно класи-

фікованих кредитів у 2009 році порівняно з 2008 роком зросла із 7.47% до 10.82%. Щоправда, скорочення кредитного портфеля та збільшення обсягів проблемних кредитів не завадили Приватбанку отримати у 2009 році прибуток у еквіваленті 131 558 тис. доларів США. Цей показник істотно відрізняється від середнього по банківській системі України, яка у 2009 році зазнала значних збитків. Прибуток "ПКО Банк Польські" в 2009 році теж зменшився на 16% і становив у еквіваленті 853 297 тис. доларів, що в загальному відповідає ситуації у банківській системі Польщі.

Проведене дослідження, підсумували студенти, свідчить: більша опірність польської банківської системи до кризових явищ зумовлюється зваженішою політикою банків у докризовий період, що підтверджується помірними темпами зростання обсягів їх діяльності, значними сформованими резервами на покриття ризиків, консервативністю у проведенні кредитної політики, а також дещо ефективнішим регулюванням з боку центрального банку.

Високу стабільність і надійність під час кризи продемонстрував "ПКО Банк Польські". На відміну від нього, український Приватбанк зазнав певних втрат, хоча теж проявив достатню стійкість, про що свідчить відносно високий рівень його прибутку та капіталу.

Можливо, висновки, зроблені студентами Інституту магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ під час засідання за круглим столом, здадуться комусь радикальними чи дещо сумнівними, однак не викликає сумніву інше: їхній потяг до наукових пошуків, практичні спроби аналізу складних фінансово-економічних процесів будуть надійною основою для становлення справжніх професіоналів банківської справи.

Андрій Папуша,

"Вісник НБУ".

Фото **Олега Ламбуцького**.

Михайло Дибя

Доктор економічних наук,
професор Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Емал Бахтарі

Кандидат економічних наук

Банківські метали: класифікація, функції, операційний інструментарій

Остання світова фінансова криза спонукала дослідників, учених-економістів, політиків, інвесторів та пересічних громадян переглянути своє ставлення до дорогоцінних металів. Золото як основний і найуживаніший вид дорогоцінних металів знову стає еталоном гарантії та безпеки накопичень, інструментом захисту від інфляції та засобом отримання додаткового доходу. Нестабільність світових та зростання ролі регіональних валют змушують детальніше розглянути роль і функції дорогоцінних металів, зокрема золота, в глобальній економіці.

У сучасних грошових системах різних країн дорогоцінні метали як засіб платежу не виконують функції світових грошей, хоча й зберігають властивості монетарного активу, що використовується для розрахунків; перебувають в обігу на інвестиційних ринках; є дієвим інструментом захисту від інфляційних та політичних ризиків.

Незважаючи на доволі розвинутий ринок дорогоцінних металів, багато його аспектів залишаються недослідженими. У фаховій вітчизняній літературі розглядаються окремі питання операцій із банківськими металами, зокрема, у працях О.Петрука, В.Мищенко, О.Павлишина, Т.Косова та інших. Однак досі не зроблено цілісної характеристики цих

операцій, глибокого аналізу їх законодавчого регулювання й практичного використання визначеного законодавством інструментарію.

Поміркуємо над цими актуальними питаннями, зосередившись насамперед на класифікації банківських металів за видами і формами обігу, функціях цих активів на сучасному етапі розвитку світової фінансової системи.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІЙ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ДОРОГОЦІННИМИ МЕТАЛАМИ

За багатотисячолітню історію використання людиною дорогоцінні метали пройшли еволюцію від примітивних засобів обігу, накопи-

чення й ювелірного виробництва до сучасних металевих рахунків у банках, до електронних розрахунків, депозитних рахунків у банківських металах, електронних біржових торгів стандартизованими ф'ючерсними контрактами, емісії кредитно-депозитних карток, деномінованих у дорогоцінних металах тощо.

Науково-технічний прогрес, інтенсивне зростання масштабів суспільного виробництва та його модернізація у провідних країнах світу — з одного боку, й утворення могутніх неринкових (державно-монополістичних) факторів впливу на економіку — з другого стали факторами впливу на поступову демонетизацію золота й витіснили банківські метали як складову грошової маси. Щодо сучасної ролі

грошової функції банківських металів погляди науковців і фінансистів розділилися. Точку зору щодо поступової втрати банківськими металами грошових функцій під впливом “об’єктивних факторів економічного розвитку й унаслідок заходів державно-монополістичного регулювання”¹ висловлювали С.М.Борисов, О.С.Богданов, Г.П.Солюс, Я.А.Певзнер, В.М.Усоскін та інші вчені. Тоді як І.І.Конник, Я.А.Кронрод, А.І.Стадниченко дотримуються протилежної точки зору стосовно збереження банківськими металами монетарних функцій.

На погляд фахівців, однією з вад сучасного ринку операцій саме з дорогоцінними, а не банківськими металами є структурна невпорядкованість: діяльність комерційних банків регулює Національний банк України, тоді як регулятором операцій із дорогоцінними металами є Міністерство фінансів України та його структурний підрозділ — Державна пробірна служба. Це чомусь не бере до уваги переважна більшість сучасних науковців, зокрема, В.І.Мищенко, який у ґрунтовній праці “Банківські операції” глибоко проаналізував міжнародну частину ринку дорогоцінних металів у вигляді злитків та монет і класифікував операції з дорогоцінними металами. Однак учений допускає балансування в термінах “дорогоцінний” і “банківський” метал, що, на наш погляд, недостатньо обґрунтовано, оскільки у книзі не доведено, що на підставі банківської ліцензії уповноважені комерційні банки можуть виконувати операції лише з банківськими металами.

Проблему використання термінів “дорогоцінний” і “банківський” метал не вирішено і в працях інших науковців, які її вивчають.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ДОРОГОЦІННИМИ МЕТАЛАМИ В УКРАЇНІ

Для з’ясування відмінностей між банківськими та дорогоцінними металами і деяких переваг, які можуть отримати інвестори від здійснення операцій із банківськими металами, зупинимось на характеристичі термінів і операцій, закладених у сучасному вітчизняному законодавстві. Так, Закон України

“Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними”, прийнятий 18 листопада 1997 року (надалі — Закон) дає чітке визначення поняття дорогоцінних металів: золото, срібло, платина й метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмій, рутеній) у будь-якому вигляді й стані (сировина, сплави, напівфабрикати, промислові продукти, хімічні сполуки, вироб, відходи, брухт тощо). Отже, у загальногосподарському значенні, що й регулюється Законом, визначено дорогоцінні метали як такі, що перебувають в обігу в народному господарстві у будь-якому вигляді, а банківські метали — як золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів у злитках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. Стосовно операцій із банківськими металами Законом встановлюється прерогатива НБУ у регламентуванні господарських операцій із дорогоцінними й банківськими металами і чіткому виконанні вимог чинного законодавства за операціями із зазначеними активами. Водночас на вітчизняному ринку передбачено застосування похідного інструментарію для здійснення операцій із дорогоцінними металами. Це зроблено для того, щоб у перспективі в процесі інвестування у банківські метали стала доступною вся номенклатура ринку банківських операцій, тотожна операціям із валютними цінностями. Зважаючи на це, НБУ для приведення у відповідність до встановлених Законом вимог нормативно-правової бази, що регулює проведення, облік, звітність, ліцензування й здійснення експортно-імпортних операцій із банківськими металами на внутрішньому й міжнародних ринках, прийняв Положення “Про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 06.08.2003 р. № 325.

Загалом вітчизняне законодавство далеке від досконалості і часто викликає нарікання професійних учасників ринку банківських і дорогоцінних металів в Україні. Передусім ідеться про законодавство, яке регламентує ринок дорогоцінних металів.

Так, значною недосконалістю з точки зору оператора ринку дорогоцінних металів є обкладення податком на додану вартість операцій із постачання лому до Державної скарбниці України переробниками і промисловими споживачами. Таким чином, ринок, на нашу думку, недоотримує певну частку потенційно наявних на ньому коштів і характеризується ускладненим фінансовим обігом.

Недоліком чинного законодавства є також нерегламентованість форвардних операцій у рамках угод, що стосуються купівлі-продажу лому дорогоцінних металів.

Крім того, в законах або підзаконних актах регуляторів немає чіткої норми, яка б підтверджувала, що комерційні банки після отримання ліцензії Міністерства фінансів України на торгівлю прийнятими під заставу виробами з дорогоцінних металів не повинні реєструватися в Держфінпослуг, через що виникають непорозуміння щодо проведення відповідних перевірок Міністерством фінансів.

Стосовно операцій із банківськими металами вітчизняне банківське законодавство, на наш погляд, а також з точки зору будь-якого оператора ринку є доволі якісним, однак має й певні недоліки. Зокрема не передбачено відкриття Національним банком кореспондентських рахунків у банківських металах, що звуває його можливості застосування механізмів внутрішнього й міжнародного ринку банківських металів, а також — рефінансування комерційних банків за допомогою готівкових банківських металів.

Ще одним недоліком законодавчої бази є відсутність норми про захист депозитів у банківських металах, який забезпечував би Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Це не сприяє нарощуванню тезавраційних функцій банківськими металами та залученню їх до пасивного портфеля комерційних банків.

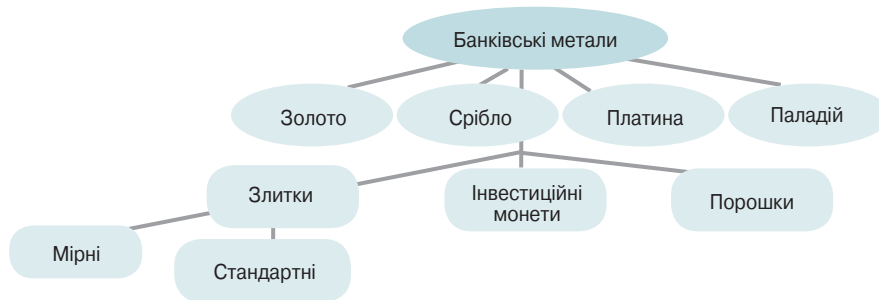
Назріла потреба поставити у залежність обов’язкову ідентифікацію клієнтів при здійсненні ними касових операцій від динаміки курсу банківських металів та/або іноземної валюти.

Слід удосконалити й уніфікувати підходи різних банків до експертизи банківських металів, що фізично переміщуються.

Як відомо, на внутрішньому ринку України банківські метали пере-

¹ С.М.Борисов. Золото в економіке сучасного капіталізму. — М.: Финансы, 2001. — 290 с.

Класифікація банківських металів

бувають в обігу у трьох формах: злитків, монет, виготовлених із дорогоцінних металів не нижче 950 проби, порошків. Злитки банківських металів поділяються на мірні (в обігу переважно на інвестиційному ринку) й стандартні (в основному використовуються для міжбанківських і міжнародних операцій). Ці види злитків відрізняються масою й пробною дорогоцінного металу.

Стандартні злитки — це злитки банківських металів, що відповідають стандартам якості, прийнятим Лондонською асоціацією ринку дорогоцінних металів та учасниками Лондонського ринку платини і паладію, або технічним умовам ГОСТ 28058-89, ГОСТ 28595-90, ГОСТ 12341-81, ГОСТ 12340-81, прийнятим Міждержавною радою зі стандартизації, метрології і сертифікації.

Мірні злитки — це злитки банківських металів масою до 1 кг, проба яких не менше 999.9 для золота, 999 — для срібла, 999.5 — для платини і паладію. Мірні злитки нині є основним інструментом операцій із банківськими металами на міжбанківському валютному ринку України, оскільки стандартні використовуються найчастіше центральними банками різних країн з метою зберігання національних резервів у сховищах.

Операції з банківськими металами та їх облік здійснюються уповноваженими банками окремо за кожним видом банківських металів (золото, срібло, платина і паладій):

- золото у стандартних злитках — у кількісних одиницях маси хімічно чистого металу, золото в мірних злитках і порошках — у кількісних одиницях лігатурної маси металу;
- срібло у стандартних і мірних злитках та порошках — у кількісних одиницях лігатурної маси металу;
- платина і паладій у стандартних і мірних злитках та порошках — у кількісних одиницях лігатурної маси металу;

- золото, срібло, платина і паладій у монетах, проби яких відповідають або перевищують проби, встановлені для мірних злитків відповідного банківського металу, — у кількісних одиницях лігатурної маси металу; нижчих проб, встановлених для мірних злитків відповідного банківського металу, — у кількісних одиницях маси хімічно чистого металу.

Інформація про масу банківського металу, розміщена на його злитку або викладена в документальному оформленні й обліку, може бути виражена у грамах чи в трійських унціях. Облікова вагова одиниця банківських металів, що використовується в Україні й в усьому світі, — трійська унція (31.1034807 г).

Оскільки банківські метали є валютною цінністю, однак не належать до категорії іноземної валюти, варто розглянути їх функції як монетарних активів, що перебувають в обігу на інвестиційному ринку України. Потенційно банківські метали як аналогі іноземної валюти можуть виконувати всі функції, визначені сучасною грошовою теорією як функції грошей.

ФУНКЦІЇ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ

Отже, розглянемо функції дорогоцінних металів, законодавчо визначених як банківські, що фактично використовуються як альтернатива іноземній валюті під час проведення інвестиційних та інших операцій суб'єктами господарювання. Зауважимо, що нині уряди-емітенти основних резервних світових валют зацікавлені у позбавленні банківських металів притаманних сучасним грошам функцій. Багато іноземних, а за ними й вітчизняні науковці, наприклад, О.М.Шаров, проявили солідарність із науковими апологетами світової демонетизації золота. Зокрема О.Шаров стверджував: "Центральні банки, які давно

зрозуміли це (констатацію потреби повної демонетизації золота — Авт.), фактично заморозили свої операції з жовтим металом ще після краху в 1966 році системи офіційної ціни і повернулися до них лише наприкінці сімдесятих років. Повернулися з єдиною метою: поступово позбавитися від своїх золотих запасів (провести їх "дееконімізацію") таким чином, щоб викид на фінансові ринки величезної кількості металу не завалив його ціну..."².

Із часу написання цитованої статті відбулося багато подій, і ця накреслена мета в Україні була досягнута — в країні розвинувся ефективний ліберальний ринок банківських металів. Однак політичні й фінансові події останнього десятиліття довели, що центральні банки й уряди економічно розвинутих країн не можуть забезпечити економічну та політичну стабільність у цілому світі, й чим нижчий цей рівень стабільності у конкретній країні чи регіоні, тим більшою стає схильність до монетизації золота у відповідній частині світу.

Пропонуємо авторський варіант характеристики сучасних функцій банківських металів як грошової маси.

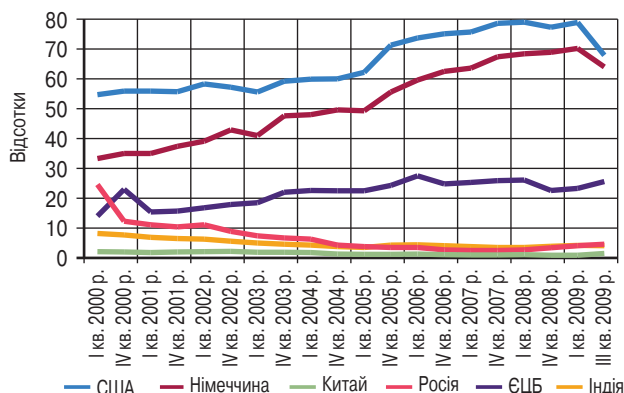
Функція міри вартості грошей. Унаслідок відмови монетарних інститутів світу від золотовалютних і золотодевізних стандартів грошового обігу нині таку функцію банківські метали виконують лише опосередковано — через міжнародний ринок банківських металів, на якому розрахунковою одиницею є долар США.

Функція засобу обігу. Новітні системи електронних розрахунків зробили недоцільними розрахунки банківськими металами шляхом їх фізичного переміщення, тому золото й інші банківські метали у розрахунках не використовуються, що, до речі, передбачено і чинним законодавством України.

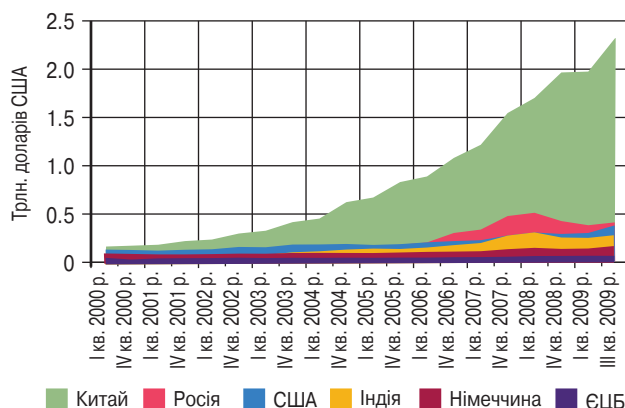
Функція нагромадження є фактично цариною банківських металів. Приватні інвестори, міжнародні фінансові фонди й організації, комерційні банки, компанії, суверенні держави прагнуть збільшувати в інвестиційних портфелях частки банківських металів. Це спричинено зокрема й нинішньою фінансово-економічною кризою та політичною нестабільністю у багатьох регіонах світу, впливу яких зазнає й інвестиційний ринок України.

² Шаров О.М. Про значення золота тепер і після повної перемоги капіталізму. — Вісник Національного банку України. — 1996. — № 1. — С. 43–46.

Графік 1. Частка золота в структурі національних золотовалютних резервів США, Німеччини, Китаю, Росії, Індії та ЄЦБ

Графік 2. Загальний обсяг міжнародних резервів США, Німеччини, Китаю, Росії, Індії та ЄЦБ

Функція засобу платежу. Її нині банківські метали практично не виконують. Частково це пов'язано з тим, що питома вага банківських металів у сучасному обсязі грошових активів суб'єктів господарювання незначна.

Не виконують банківські метали і функцію світових грошей, про що уже йшлося.

РОЛЬ ЗОЛОТА У ФУНКЦІОНУВАННІ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Одна з найважливіших рис банківських металів проявляється в їх двоїстості. Наприклад, подвійна (сировинна і валютна) сутність основного представника цієї групи металів — золота — завжди відігравала суттєву роль у його ціноутворенні як на світових, так і на вітчизняному ринках. Восени 2009 року на світовому ринку золота було вперше зафіксовано перевищення спекулятивно-інвестиційного попиту над промислово-сировинним³. Це трапилося внаслідок зростання обсягів купівлі золота інвесторами, які намагалися зберегти свої активи у так званих зонах "тихої гавані". Рекордні обсяги купівлі золота хедж-фондами (ETF — exchange trading funds) зовсім не випадково збіглися з досягненням чергових мінімальних рівнів курсу американської валюти стосовно інших світових валют. Це свідчить про те, що на сьогодні в умовах поступового виходу світової економіки з кризи відсутня впевненість гравців на фінансових ринках щодо стабільності валюти тієї чи іншої країни. Бюджетні проблеми країн півдня Єврозони завдали потужного удару по

курсу євро щодо долара, тому й надії на стабільність і міцність єдиної європейської валюти також зникли.

Очевидно, що в умовах непевності інвесторів усього світу щодо завершення світової рецесії і неможливості уникнення повторних обвалів на ринках жодна країна не може гарантовано утримувати курс власної валюти, створюючи безпечні умови для величезної маси вільних коштів, що зосередилися в руках інвесторів. Непевність і непередбачуваність подій у світі в цілому змушує інвесторів доволі часто конвертувати свої кошти саме у золото, що, в свою чергу, призводить до різких коливань його курсу і волатильності ринку в короткостроковій перспективі. Ці процеси у дещо спрощеному вигляді повторюються й на вітчизняному ринку, адже в Україні вже є досвід різкої девальвації вітчизняної валюти у 2008 році й стрімкого зростання попиту на банківські метали. Все це свідчить

про наявність потужного потенціалу й зростання провідної ролі золота в майбутньому як надійного інструменту хеджування ризиків і збереження заощаджень.

Слід також звернути увагу на стратегію багатьох центральних банків щодо визначення частки монетарного золота у структурі своїх міжнародних резервів (див. таблицю).

Аналіз структури національних золотовалютних резервів різних країн свідчить про значну відмінність у активах. Так, у розвинутих країнах Європейського союзу і США на монетарне золото припадає близько 60% від усього обсягу резервів. Така ситуація склалася історично, і за останні роки ця частка лише несуттєво зменшилася (див. графік 1).

З іншого боку, з вересня 1999 року центральні банки низки європейських країн поступово продавали золото зі своїх резервів на відкритому ринку — чітко в межах квот, визначених так зва-

Частка монетарного золота в структурі міжнародних резервів окремих країн світу*

Місце в списку	Країна/Організація	Загальний обсяг монетарного золота в національних резервах, тонни	Частка монетарного золота у структурі міжнародних резервів, %
1	США	8.133.5	68.7
2	Німеччина	3.407.6	64.6
3	МВФ	3.005.3	—
4	Італія	2.451.8	63.4
5	Франція	2.435.4	64.2
6	Китай	1.054.0	1.5
7	Швейцарія	1.040.1	28.8
8	Японія	765.2	2.4
9	Нідерланди	612.5	51.7
10	Росія	607.7	4.7
11	Індія	557.7	6.4
12	Європейський центральний банк	501.4	19.6
13	Великобританія	310.3	15.2
14	Бразилія	33.6	0.5
15	Україна	26.9	3.2

* За станом на березень 2010 р.

³ За даними Світової ради з питань золота (World Gold Council). http://www.research.gold.org/supply_demand/gold_demand_trends/.

ною Центральною банківською угодою щодо золота (Central Bank Gold Agreement – CBGA). Це було викликано, за даними World Gold Council, необхідністю використання тимчасово вільних ресурсів у власних цілях, а для МВФ такі дії також пояснювалися необхідністю використання цих коштів для виконання своїх функцій.

Водночас, для Бразилії, Росії, Індії, Китаю (країни БРІК) характерна ситуація щодо збільшення частки монетарного золота в структурі резервів. На сьогодні вона не перевищує 7% (у Бразилії – 0.5%), що також пояснюється як історичними факторами, так і стрімким зростанням обсягу резервів унаслідок значного зростання ВВП (див. графік 2).

Одномоментний вихід на ринок хоча б одного з центральних банків цих країн з метою купівлі значних обсягів золота однозначно призвів би до стрибка цін на всю групу дорогоцінних металів. Тому збільшення обсягів монетарного золота в країнах БРІК відбувається поступово – без значного впливу на ринкову кон'юнктуру,

але меншими темпами, ніж зростання національних золотовалютних резервів у цілому.

З другого боку, значні коливання курсів валют (насамперед долара США і євро) потужно впливають саме на слабкі економіки країн, які, однак, розвиваються високими темпами. Вразливість національних економік і національних резервів уже не раз була виявлена внаслідок падіння курсу долара США до рівня 1.60 за євро, що змусило багато центральних банків світу зменшити частку резервів у доларах США. А сьогодні така ж ситуація склалася і з європейською валютою, враженою кризовими явищами економіки Греції та інших країн. Як наслідок – курс золота на світових ринках втратив кореляцію з обома валютами і зазнає потужного тиску інвестиційного попиту.

Не вдаючись до складних розрахунків ризиковості й прибутковості вкладень коштів у банківські метали, зокрема, золото, варто зазначити, що зміна пріоритетів у глобальному масштабі, пов'язана з втратою американ-

ським доларом своїх лідерських позицій та посиленням впливу регіональних валют країн БРІК, змушує переглянути традиційний підхід до структури національних золотовалютних резервів. Золото залишається єдиним інструментом резервів, вплив на курс якого може бути лише тимчасовим і незначним, оскільки обсяги цього металу обмежені, а видобуток невпинно скорочується. З огляду на ці міркування НБУ варто розглянути можливість збільшення частки золота у національних золотовалютних резервах.

Вихід України на світовий ринок банківських металів сприяв розвитку відповідного внутрішнього ринку, що було своєчасним і цілком відповідало потребам держави, суб'єктів господарювання й приватних інвесторів. Набула також розвитку банківська інфраструктура операцій із цим видом активів, що стало результатом упровадження сучасної законодавчої бази щодо операцій із банківськими й дорогоцінними металами в Україні.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у листопаді 2010 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство "ВТБ Банк"	ПАТ	5 415 784 405	11.11.1992 р.	128	м. Київ, бул. Т.Шевченка / вул. Пушкінська, 8/26
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ХРЕЩАТИК"	ПАТ	728 860 704	19.05.1993 р.	172	м. Київ, вул. Хрещатик, 8-а
Публічне Акціонерне товариство "Перший Інвестиційний Банк"	ПАТ	230 000 000	20.06.1997 р.	267	м. Київ, Московський проспект, 6
Публічне акціонерне товариство "Комерційний банк "Даніель"	ПАТ	86 412 000	20.04.2004 р.	293	м. Київ, бул. Лесі Українки, 30-в
Публічне акціонерне товариство "Банк Камбіо"	ПАТ	77 147 422	30.06.2004 р.	295	м. Київ, вул. Заньковецької / Станіславського, 3/1
Волинська область					
Публічне акціонерне товариство "Західкомбанк"	ПАТ	174 318 977	11.03.1993 р.	153	м. Луцьк, просп. Перемоги, 15
АР Крим і м. Севастополь					
Публічне акціонерне товариство Банк "Морський"	ПАТ	78 461 275	17.05.1994 р.	246	м. Севастополь, вул. Брестська, 18-а
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "МАРФІН БАНК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТНИЙ БАНК")	ПАТ	330 000 050	05.11.1993 р.	207	м. Іллічівськ, вул. Леніна, 28
Чернігівська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АСВІО БАНК"	ПАТ	104 000 000	30.10.1991 р.	64	м. Чернігів, вул. Преображенська, 2 (м. Київ, вул. Фрунзе, 104)

¹ "Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2010 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Точка зору/

Дмитро Положенко

Доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України.
Завідувач відділу бюджетних видатків
соціального розвитку
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

Гроші, фінанси і кредит у контексті забезпечення добробуту людини

В умовах ринкової економіки зростає роль вартісних категорій: грошей, фінансів, кредиту, ціни. Ці категорії тісно між собою корелюють, оскільки мають єдину основу – рух вартості. Взаємозв'язок вартісних категорій зумовлений також єдиною базою – товарним виробництвом, яке в нових умовах господарювання поглиблюється і, власне, визначає категорію ринку. У статті аналізуються трансформаційні процеси у таких вартісних категоріях, як гроші, фінанси й кредит, і їх вплив на стабілізацію виробничого процесу суспільства.

ТРАДИЦІЙНІ І СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТАТУСУ ГРОШЕЙ

Гроші як продукт товарного виробництва опосередковують економічні зв'язки між підприємствами різних форм власності, забезпечують облік матеріальних і трудових витрат, виконують роль загального вартісного еквівалента. Щодо фінансів, то вони тісно взаємодіють з грошима, вартістю товарів і ціною, тому становлять певну систему грошових відносин. Ось чому фінансової стабілізації, до якої прагне суспільство, неможливо досягти без грошової стабілізації.

150 років тому К.Маркс розробив теоретичну основу грошей. З того часу відбулися радикальні зміни в економіці, фінансах і кредиті, з'явилися нові види грошей, розширилися товарно-грошові відносини. Аналіз економічної літератури свідчить про намагання окремих фахівців поглибити теорію грошей, уточнити, а то й обмежити кількість їх функцій, як це роблять американські економісти, на думку котрих гроші виконують три функції: засобу обігу, міри вартості, засобу збереження¹. Проте ці

спроби не сприймаються однозначно. Сучасні аналітики прагнуть дещо змінити послідовність дій функцій грошей, виходячи з їх ролі у грошовому обороті. Дехто з учених поділяє їх функції на найважливіші й важливі². На нашу думку, діюча послідовність функцій грошей відповідає грошовому обороту в суспільному відтворенні, тому такий поділ функцій грошей є недоцільним.

Деякі дослідники стверджують, що трудова теорія вартості в сучасних умовах начебто входить у суперечність із нормальним економічним процесом і не відповідає ні вимогам ринку, ні вимогам покупця, а отже, слід відмовитися від функції грошей як міри вартості³. Зі свого боку зауважимо, що функцію грошей як міри вартості К.Маркс аналізував окремо як функцію виміру і масштаб ціни, який вимірюється стихійно. Відтоді змінилося й розуміння руху грошей — пріоритетною стала формула: гроші — товар — гроші (Г—Т—Г). Така метаморфоза з рухом грошей відбулася завдяки новітнім технологіям, активному розвитку ринкових відносин, розширенню фінансово-кредитних операцій тощо.

Сутність грошей вітчизняні вчені висвітлюють через їх функції. До речі, гроші, на відміну від фінансів, використовуються на всіх стадіях суспільного виробництва. Зазначимо, що в радянські часи сформувався міф про “комуністичне світле майбутнє”, коли не буде грошей, перестануть діяти економічні закони, оскільки вони є “родовою плямою капіталізму”. Точилися тривалі, часом безплідні дискусії з питань товарного виробництва й товарно-грошових відносин. Побутувало переконання, що в умовах суспільної форми власності при подальшому розвитку соціалізму товар і гроші втрачатимуть своє первинне значення. Доходило навіть до того, що пропонували замість товарно-грошових відносин застосувати прямий продуктообмін — бартер.

Щодо такої категорії, як інфляція, то вона при соціалізмі начебто була позбавлена економічної бази, а отже, могла виникнути лише внаслідок порушення закону планомірного, пропорційного розвитку, який вважався “непохитним”. Звідси випливало, що інфляція неможлива. Хоча дійсність свідчила про знецінення грошової одиниці, дефіцит державного бюджету тощо.

У сучасних умовах статус грошей визначають з урахуванням внутріш-

¹ Кэмпбелл Р.Макконелл, Стэнли Л.Брю. Экономикс: принципы, проблемы и политика. / Пер. с англ. 11-го изд.: В 2-х т. — М.: Республика, 1992. — Т.1. — С. 264—265.

² Мочерний С.В., Мочерна Я.С. Політична економія: Навч. посіб. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2007. — С. 154—157.

³ Лушин С.И. Функции денег и финансы // Финансы. — 2008. — № 6. — С. 65.

ніх і зовнішніх чинників, особливостей конкретної ситуації. У цьому сенсі зазначимо, що еволюційним процесам у суспільстві та економіці сприяла демонетизація золота, коли перестали враховувати його вартість. Замість золота сферу обігу стали обслуговувати кредитні гроші, які характеризуються фахівцями неоднозначно. Так, М.І.Савлук вважає, що гроші, які емітуються банком з метою кредитування реальної економіки, є кредитними грошима. На думку інших авторів, кредитні гроші — це узагальнена (збірна) назва різних видів грошей, що використовуються для заміщення майнових боргових зобов'язань приватних осіб і держави. Академік НАН України А.А.Чухно вважає, що “кредитні документи — це кредитні гроші, які докорінно відрізняються від паперових, оскільки відображають реальний рух реального капіталу”⁴.

В умовах капіталізму, де капітал відіграє головну роль, кредитні гроші відображають не відношення між товарами, як було раніше, а відношення між грошовими капіталами. Тобто грошовий капітал фігурує у формі кредитних грошей — векселів, чеків, банкнот, електронних грошей, кредитних карток тощо. Однак питома вага кредитних грошей у загальному обсязі розрахунків залишається незначною. Так, за інформацією Національного банку України, за станом на 01.01.2010 р. одержано векселів на 22.3 млрд. грн., а видано — на 60.7 млрд. грн. Тоді як питома вага платіжних доручень у загальній сумі безготівкових розрахунків становить 95 відсотків.

В умовах ринку зростає роль розрахунків платіжними дорученнями, чого не скажеш про кредитні гроші. Однак за будь-яких обставин при визначенні вартості товарної маси золота незримо присутнє, особливо коли ціна його зростає. У цьому контексті зазначимо, що гроші та кредит тісно взаємопов'язані, хоча наділені різними функціями. Категорія “кредит” ширша за категорію “гроші” — при здійсненні грошових відносин змінюються права власності на гроші, тоді як при кредитних відносинах кредитор не втрачає права власності. Кредит має різні форми і види. Отже, як бачимо, розвиток кредитних грошей і кредитних відносин разом із функціями грошей сприяє подаль-

шому розвитку економіки, вирішенню соціально-економічних проблем.

Щодо грошей, то вони за наявності відповідної товарної маси виконують функції (хоч і в різних обсягах), які раніше виконувало золото. Гроші споконвіку були і є атрибутом праці людини, вартість якої виражається насамперед у грошах. А тому без грошей безглуздо й говорити про вартість праці.

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР І СТАБІЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Сьогодні у фінансовому секторі накопичилося чимало проблем. Особливо це стосується чисельності затверджених у різні роки державних програм. В Україні нині налічується декілька сот бюджетних програм, що призводить до розпорошення бюджетних коштів, зниження прозорості, ускладнення контролю за їх використанням. Тож варто визначити пріоритетні галузі, які будуть фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету.

Проблема фінансування пріоритетів загострюється через зниження у 2009 р. доходності держбюджету, до якого надійшло 209.7 млрд. грн., або 82.1% від передбачуваної суми. Разом із тим значно зменшився дефіцит державного бюджету: на 01.04.2010 р. він становив 5.5 млрд. грн. порівняно з 35.5 млрд. грн. у 2009 році. Нині відновлюється запроваджене у 2006–2007 рр. інформування населення про дійсний стан державних фінансів. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки передбачає посилення фінансової та фіскальної дисципліни, контролю за використанням бюджетних коштів, впровадження середньострокових планів у межах граничних сум середньострокового бюджету, що пройшли процедуру оцінки. Йдеться також про запровадження середньострокового планування державних фінансів, проведення низки радикальних заходів щодо зміцнення їх ролі у вирішенні соціально-економічних проблем, у тому числі проблеми бідності населення.

Значна частина коштів державного бюджету спрямовується на дотацію Пенсійного фонду України, яка рік у рік зростає. За даними фонду, у 2009 р. вона становила 48.5 млрд. грн. порівняно з 19 млрд. грн. у 2005 р. Питома вага коштів державного бюджету в Пенсійному фонді торік до-

рівнювала 30.2%. Це найвищий показник серед країн СНД. Вартість пенсійних програм сягнула 18% від ВВП — такого немає в жодній країні світу. Пенсійна реформа в Україні назріла давно. Йдеться насамперед про запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи, державного пенсійного забезпечення тощо. На необхідності реформування наголошує також МВФ. Є надія, що воно нарешті відбудеться.

Кредитна діяльність комерційних банків значно розширилася. За даними департаменту статистики та звітності НБУ, заборгованість за кредитами, наданими банками-резидентами за станом на 1 вересня 2010 р. становила 716.5 млрд. грн., або знизилася з початку року на один відсоток, тоді як заборгованість за кредитами, наданими суб'єктами господарювання, зросла на 2.7 відсотка і становила 496.0 млрд. грн. Заборгованість за кредитами домашніх господарств становить 213.8 млрд. грн., або зменшилася на 9.2 відсотка. При цьому кредитна заборгованість також зростає. Зокрема, частка прострочених і безнадійних кредитів становила понад 10%. Такі кредити зростають і створюють загрозу для банків. Заборгованість мають не лише пересічні громадяни, а й олігархи, серед яких чимало впливових чиновників, котрі використовують різні лазівки в законодавстві, щоб не платити за банківськими кредитами⁵.

Особливо стрімко зростала заборгованість у 2008 році — за даними НБУ, вона становила 297 млрд. грн. Такого зростання країна ще не знала. Значна частина боргу припадає на пересічних громадян, з якими нині працюють банки, прагнучи повернути чи реструктуризувати надані позики з тим, щоб розпочати новий етап кредитування.

У попередні роки значна частина коштів була спрямована на рекапіталізацію комерційних банків. Гроші, виділені на рекапіталізацію, мають одне джерело — податок із доходів юридичних і фізичних осіб, які держава мала б спрямовувати на виконання соціально-економічних програм. Зауважимо, що рекапіталізація банків відбувалася в період скорочення грошової маси. В Україні рівень монетизації, за даними НБУ, у 2009 році становив близько 50%, тоді як у 2007 ро-

⁴ Чухно А.А. Твори. — Том І. Становлення і розвиток ринкової економіки. — К.: 2006. — С. 488.

⁵ Пушкар'єв В. Коаліція в парламенті вже є, коаліція неплатників-боржників // Дзеркало тижня. — 2010. — № 6–7.

ці — 54.9% (в деяких європейських країнах вона дорівнює 60–100%). Причому значна частина грошей перебуває поза банками — у 2009 р. їх сума становила 157 млрд. грн. порівняно з 75 млрд. грн. у 2006 р. (тобто збільшилася у 2.1 раза). Такі гроші не регулюються НБУ, а отже, не сприяють розвитку національної економіки. Щодо грошової маси (М3), то вона у 2009 р. зменшилася порівняно з 2008 роком на 5.8 відсотка. Аналітичні матеріали свідчать, що рівень монетизації в Україні значно нижчий, ніж у постсоціалістичних країнах, не кажучи вже про економічно розвинуті європейські країни, США і Китай (до речі, у Китаї монетизація становить 160 відсотків). Низька забезпеченість грошима товарної маси спостерігається в умовах, коли на руках у населення знаходиться, за деякими оцінками, понад 300 млрд. грн., які не приносять доходу ні їх власникам, ні суспільству — вони “не працюють” на економіку. Властиво, потенційні гроші мають бути задіяні у виробничий процес і приносити додаткову вартість, яка сприяє вирішенню соціальних проблем країни. Для цього слід розширити внутрішнє виробництво і споживання вітчизняних товарів. У 2010 р. намітилися позитивні зрушення в економіці країни. Так, у січні — травні зростання виробництва становило: у промисловості — 12.6%, добувній галузі — 6.3%, виробництво харчових продуктів та тютюнових виробів — 9.8% (у тому числі олії — 9.1%), а приріст продукції легкої промисловості збільшився на 12.7%⁶. Поліпилися справи і в інших галузях економіки, що свідчить про певне зміцнення державних фінансів, а отже, й про потенційні можливості вирішення соціальних проблем.

ПІДВИЩЕННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ ПОТРЕБУЄ ІНВЕСТИЦІЙ

У 1904 році в США вийшла книжка під назвою “Бідність”, у якій уперше в історії було сформульовано поняття “бідняк”, під яким розумілася особа, котра має дохід, нижчий за прожитковий мінімум. Потому виникла необхідність розглянути бідність на законодавчому рівні та визначити шляхи її подолання. Прийшло усвідомлення, що ліквідувати бідність гаслами й закликами неможливо. В нашій країні більшість населення перебуває на межі бідності, а

Таблиця 1. Чисельність фахівців з вищою освітою в галузях економіки України (2001–2009 рр.)

	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відсотки 2009 р.*
Промисловість	13.7	14.7	15.1	16.0	16.1	16.9	17.6	18.3	19.4
Будівництво	15.7	12.6	13.1	13.5	13.9	14.9	15.9	16.8	18.2
Сільське господарство	5.5	5.8	6.2	7.0	7.2	7.9	8.7	9.8	10.7
Освіта	49.5	49.6	48.6	48.8	49.1	49.8	50.5	51.0	51.3
Охорона здоров'я	20.6	21.0	20.5	19.9	19.7	20.0	20.1	20.2	20.7

Джерело: дані Держкомстату України.

*Вважається, що для постіндустріального суспільства мінімум 30% дорослого населення повинно мати вищу освіту.

Таблиця 2. Зростання мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії й мінімального прожиткового мінімуму в 2010 р.

	Із 1-го січня	Із 1-го квітня	Із 1-го липня	Із 1-го жовтня	Із 1-го грудня
Мінімальна заробітна плата	869	884	888	907	922
Мінімальна пенсія	695	706	709	723	734
Мінімальний прожитковий мінімум	825	839	843	861	875

Джерело: Державний бюджет України на 2010 р.

це означає, на думку деяких учених, що продовольче споживання — нижче за мінімальні енергетичні потреби здорового організму⁷.

Новим курсом економічних реформ в Україні передбачено забезпечити інноваційний розвиток економіки за рахунок науки, новітніх знань людини. Адже працююча людина є головним економічним суб'єктом, рушійною силою суспільства, тому держава має забезпечувати зростання інвестицій безпосередньо на розвиток людського потенціалу. При цьому людина збагачується духовно і матеріально за рахунок набутих знань, а її інтелектуальний ресурс примножується насамперед завдяки знанням, набутим у вищих навчальних закладах. За даними органів статистики, чисельність працівників з вищою освітою в галузях економіки зростає (див. таблицю 1).

Отже, чисельність фахівців з вищою освітою, які працюють у промисловості й будівництві, становить 37.6%; у сільському господарстві маємо зростання — майже у 2 рази. У той же час чисельність високоосвічених працівників у галузі охорони здоров'я залишається майже стабільною — 20%.

Досвід свідчить, що між рівнем освіти і рівнем заробітної плати існує кореляційна залежність. У сучасних умовах економічна політика держави має орієнтуватися на працюючу людину, що, з одного боку, підвищує мотивацію до праці найманих пра-

цівників, а з другого — розподіляє відносини між державою і роботодавцями, між роботодавцями й найманими працівниками стають досконалішими. Щодо задоволення матеріальних, духовних, культурних потреб кожного працівника, то вони залежать від його знань, здібностей, таланту. Носієм інтересу є людина, на що свого часу звертав увагу Д.Рікардо: “Скажіть мені, в чому проявляються їхні інтереси, і я скажу вам, які заходи вони захищають”⁸.

Нині нагальним завданням є задоволення потреб працюючих громадян, членів їх сімей, а також незахищених верств населення. Позитивну динаміку мінімальних пенсій, прожиткового мінімуму й заробітної плати відображають дані таблиці 2.

Прожитковий мінімум належить до показників, які свідчать про життєвий рівень населення країни. Більшість країн світу визначає бідність за допомогою фінансових показників, оскільки вона, як правило, пов'язана з низькими прибутками та витратами. Найчастіше індикатором бідності є мінімальний споживчий бюджет, або прожитковий мінімум — тобто рівень споживання, достатній для виживання та підтримання нормального стану здоров'я окремої людини або сім'ї. Кожна держава має свої особливості формування мінімального споживчого кошика.

Незважаючи на те, що заробітна плата в Україні постійно підвищується, її розмір є одним із наймен-

⁷ Пасхавер Б. Біном Мальгуса // Економіка України. — 2010. — № 6. — С. 80.

⁸ Рікардо Д. Начало политической экономики и налогового обложения. — М., 1929. — С. 3.

ших у Європі. Порівняно з країнами Європейського Союзу вона нижча в 5–24 рази. Зазначимо, що однією з умов вступу України в ЄС є підвищення заробітної плати до 300–500 доларів на місяць. Для порівняння: в Польщі у 2009 р. мінімальна заробітна плата становила 364.5 долара США, що становить 40% від середньої заробітної плати. Щодо прожиткового мінімуму, то у 2008 році на одну особу для одноосібного господарства він становив 865.1 злотих (курс валюти – 1 долар = 3.5 злотих).

Насамкінець зауважимо, що вирішення сучасних соціально-економічних проблем значною мірою залежить від державного планування та прогнозування. Ця потреба зумовлена неспроможністю ринкового механізму впливати на структурні зрушення в суспільстві, спричинені науково-технічним прогресом. Світова практика, зокрема досвід Китаю свідчить, що поточне, середньострокове і довгострокове планування та прогнозування не лише не суперечать ринковій економіці, а навпаки – сприяють її

динамічному розвитку. В Україні є висококваліфіковані фахівці, здатні на новій економічній основі запровадити державне планування й прогнозування, що дасть змогу сформувати національну ідею, на засадах якої розвиватиметься суспільство, а також, що вкрай важливо, відбуватиметься перехід від індустріального до постіндустріального суспільства як основи для повнішого задоволення соціально-економічних потреб людини.

ВИСНОВКИ

Забезпеченість економіки України грошовими коштами нижча, ніж у постсоціалістичних країнах, що стримує темпи розвитку виробництва. Вкладення коштів у людину – це умова економічного зростання.

У попередні роки відбулася рекапіталізація збанкрутілих банків без їх матеріального забезпечення, що створює умови для посилення інфляційних процесів. Нині декілька банків перебуває на стадії ліквідації, що потребує прийняття щодо них радикаль-

них заходів без шкоди для населення.

Прожитковий мінімум – це показник рівня споживання, достатнього лише для виживання. Рівень заробітної плати в Україні – один із найнижчих у Європі. Його підвищення пов'язане зі зростанням продуктивності праці.

Пенсійний фонд України постійно дотується з державного бюджету. Вітчизняні пенсійні програми – найдорожчі порівняно з іншими країнами світу. Пенсійна реформа давно назріла. Йдеться насамперед про впровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи, а також недержавного пенсійного забезпечення.

Досвід країн СНД засвідчив, що ринковий механізм не в змозі впливати на структурні зрушення, які виникають під впливом нових технологій і науково-технічного прогресу. Цю роль може виконати державне поточне, середньострокове і довгострокове планування, яке доцільно запровадити в нашій країні.

Дискусійний клуб/

Банкіри розвивають менталітет

1 грудня 2010 року в Університеті банківської справи НБУ відбулося засідання дискусійного клубу на тему: "Соціум, бізнес і менталітет в Україні та світі. Збіги і своєрідність". У ньому взяли участь науковці, викладачі та студенти Інституту магістерської і післядипломної освіти, а також Харківського і Львівського інститутів банківської справи УБС, які спілкувалися з аудиторією в режимі он-лайн. І хоча тема прямо не пов'язана з банківською та фінансовою діяльністю, але вона дуже важлива для виховання майбутніх банкірів, у котрих має розвиватися національний і бізнесовий менталітет.

Засідання дискусійного клубу відкрилося досить несподівано – мультфільмом. Присвяченим одній із рис ментальності, яку приписують нашому народу – сусідській заздрості. У фільмі одні сусіди направили на інших злиднів, які неодноразово руйнували їх заможне господарство. Та одного разу злидні відмовилися йти до сусідів і залишилися в господі заздрісників. Мораль: злидні з'являються у тих, хто заздрить сусідам.

Від такого алегоричного вступу учасники дискусійного клубу перейшли до серйозного обговорення проблеми ментальності. Доктор філософських наук, професор **Сергій Йосипенко** та кандидат філософських наук, доцент **Михайло Бойченко** зробили короткий екскурс в історію виникнення проблеми менталітету і розкрили його соціальні причини. Вони зазначили,

що поняття менталітету стало активно використовуватися і викликати посилену увагу науковців зовсім недавно – тільки у XX столітті, коли розвинулися тоталітарно-репресивні режими й зазнав поразки проект просвітництва, який полягав у тому, що людина як розумна істота здатна пізнавати істину і діяти правильно. Європейці ж відмовилися від цієї ідеї і створили поняття менталітету для певних спільнот. Учені провели глибокі дослідження й виявили, що менталітет формується тисячоліттями і характерний для певних народів. Він здебільшого має непрямий вплив на їх економічну поведінку, а соціальний капітал виростає саме на менталітеті певної спільноти. Його важче зруйнувати, ніж соціальну довіру, тоді як сам менталітет є практично невмирущим – він існує, доки жива сама спільнота. Він не буває хорошим чи

поганим – він забезпечує ідентичність спільноти, хоча деякі його риси у певних ситуаціях можуть спрацьовувати чи використовуватися кон'юнктурно.

До дискусії підключилася завідувач кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ, доктор філософських наук, професор **Зоя Скринник**, яка прямо запитала науковців: "А що ж у нас за ментальність? Що ми за народ, і що змушує нас бути саме такими? Чи впливає ментальність на нашу сучасну економіку?"

Михайло Бойченко відверто зізнався: "Я не можу сказати точно, чому ми саме такі – певне, найбільше вплинула сама історія розвитку України. Зокрема, суттєво позначився на нашому менталітеті Голодомор". (Мені подумалося: хоча історія геноциду

українського народу у 1932–1933 роках, відкрита для всього світу президентом Віктором Ющенком, і була сприйнята в Україні й за кордоном неоднозначно, вона справді мала величезний вплив на менталітет не лише українців, а й інших народів. У нас вона сприяла вихованню патріотизму і національної гідності, а в світової спільноти виробила ставлення до українців як до нації, яка шанує свою історію, добивається планетарного визнання — **Авт.**). Тим часом доцент Бойченко продовжив: “Але на формування менталітету впливають і позитивні фактори. Так, Конституція Пилипа Орлика послужила утвердженню в свідомості і ментальності українського народу цінностей демократії. Наш менталітет через історичні обставини більше схожий на східноєвропейський, ніж на західноєвропейський чи американський”.

Висновок М.Бойченка частково підтримав голова правління страхової компанії “Європейське туристичне страхування” **Мирослав Бойчин**, хоча й навів конкретні практичні приклади відмінностей вітчизняного і західноєвропейського менталітету. Він зазначив, що його компанія працює на іноземному капіталі. Так от, австрійці вважають, що українці близькі їм за своїм менталітетом — такі ж співчутливі, відкриті, працьовиті. А німці значно стриманіші в оцінці наших чеснот. “Якщо австрійці на 90% довіряють українським партнерам у веденні бізнесу, то німці здебільшого розпочинають його своїми менеджерами, а вже коли переконаються в чесності наших громадян, тоді доручають українським, — сказав керівник страхової компанії. — Та й ставлення до праці наших громадян і західних європейців різне. Наші часто працюють за принципом: “Примусь дурня Богу помолитися, то він і лоба розіб’є”, тому їм треба чітко ставити завдання. І виконують вони їх іноді швидше від західноєвропейців, але з гіршою якістю. Тому нам постійно треба працювати не лише на розвиток менталітету в своїй країні, а й на його імідж за кордоном”.

Із цим погодилася ректор Університету банківської справи НБУ **Тамара Смовженко**. За її словами, в світі Україна поки що більше асоціюється з салом, варениками, шароварами, піснями. Зокрема, ці атрибути фігурували і на недавніх експо-виставках у Китаї та Іспанії. Тобто ми демонструємо свій відсталій менталітет,

тоді як епоха глобалізму потребує його адаптації у ринкову економіку, роботи і спілкування на європейському рівні. Звичайно, не варто забувати історію, але й не слід будувати повітряні замки майбутнього — треба дивитися на себе сьогодні і змінювати свій менталітет на сучасніший.

Пожвавлення викликало в аудиторії зізнання капелана Університету банківської справи **отця Петра** щодо власного досвіду західноєвропейської і нашої ментальності. Він розповів, як, будучи на навчанні в Італії, о п’ятій годині ранку потрапив у цікаву ситуацію. На пішохідному переході загорівся червоний сигнал світлофора, і незважаючи на те, що не було жодного автомобіля, всі місцеві пішоходи зупинилися на тротуарі. “А я не знав, що мені робити: як європейець я мав теж зупинитися і дочекатися зеленого сигналу, а як українцю мені дуже хотілося перебігти вулицю, адже вона була порожньою, — розповів священик. — Зрештою в мені переміг європейець. Тож навіть на таких мирських прикладах ми маємо змінювати свою ментальність на краще. А також збагачувати свою духовність і культуру, думати не лише про себе, а й про народ, Україну, Бога”.

Жваву дискусію викликало запитання студентки: чи варто прислухатися до того, як оцінюють наш менталітет іноземці, чи не занижують вони оцінки України? Мирослав Бойчин сказав, що самим себе об’єктивно оцінити важко, а збоку видніше. Тому варто зважати на думку іноземних партнерів. На що Михайло Бойченко заперечив: мовляв, такі партнери можуть мати свій комерційний інтерес, тому умисне судитимуть необ’єктивно, применшуючи наші ментальні чесноти. Сергій Йосипенко вважає, що ми повинні змінюватися, щоб світова цивілізація не пройшла по нас. Водночас не варто копіювати чийось ментальність, а треба виробляти власну. Ми є європейською нацією, тому повинні змінювати орієнтири поєвропейськи навіть протягом одного життя, не забуваючи історико-культурних надбань предків.

Зоя Скринник зауважила, що наша ментальність стала об’єктом ідеологічної інженерії і нині швидко змінюється. Це пов’язано зокрема і з тим, що Україна стає ринковою державою, що змушує наших громадян, особливо банкірів, бізнесменів, фінансистів учитися соціальній відпо-

відальності бізнесу, чесному підприємництву, меценатству, іншим постулатам ринкових відносин, щоб бути на рівні європейських країн.

Великий інтерес і жваве обговорення викликали в учасників дискусійного клубу презентації студентів Університету банківської справи “Менталітет українців та їх зайнятість” і “Людський капітал: експлуатуємо чи допомагаємо?”. У першому дослідженні майбутні банкіри назвали основні риси характеру українців: працьовитість, толерантність і гостинність, співчутність, дисциплінованість, а також особливості їх менталітету: заздрість, жадібність, егоїзм, низька культура поведінки, надмірна гостинність, пасивність, байдужість, хизування. При цьому юні дослідники спробували “розподілити” менталітет за регіонами і вказати причини такої різниці. Зокрема, жителям Східної України притаманні духовна праця, дух колективізму, неринковість менталітету, що сформувалися внаслідок впливу православної віри, яка негативно ставилася до власності і багатства, впливу особливостей розміщення продуктивних сил і розвитку промисловості. Для мешканців Західної України характерні дух індивідуалізму та працьовитість, любов до фізичної праці, що є наслідком впливу католицизму, який сприяв збереженню духу індивідуального підприємництва та розвитку сільського господарства. Ці висновки були сприйняті майже без заперечень, хоча науковці й відзначили певну наївність і поверховість дослідження.

Студенти зазначали також, що на ментальності нашого народу позначається і соціально-економічна ситуація в країні. Хіба не може не впливати на неї хоча б така статистика: до 2030 року в Україні на 10 людей працездатного віку припадатиме 11 пенсіонерів? І які прояви менталітету може викликати нинішнє становище з заробітною платою та зайнятістю? Напевне ж — не гордості за свою країну. А те, що, за даними авторів іншого дослідження, 45% працездатного населення виїжджає на заробітки за кордон, і тисячі вчених та спеціалістів залишаються там працювати назавжди?..

Тож менталітет тісно пов’язаний із соціальним становищем в Україні і добре, що майбутні банкіри виховують громадянську позицію.

Микола Пацера,

“Вісник НБУ”.

Теорія і практика/

Людмила Снігурська

Кандидат економічних наук,
начальник відділу організації сплати
податків та обов'язкових платежів
департаменту бухгалтерського обліку
Національного банку України

Огляд змін у МСФЗ щодо обліку фінансових інструментів та формування фінансової звітності, запланованих на 2010–2011 роки

Нинішня діяльність Національного банку України щодо побудови методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності у банківській сфері згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) набула особливої актуальності. В Україні розроблено Стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911-р, а також останні зміни до Закону України “Про Національний банк України” та підготовлено проекти змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність”.

З огляду на сказане, важливо брати до уваги зміни, що плануються Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (РМСБО) у найближчій перспективі, і насамперед – зміни щодо обліку фінансових інструментів.

ПРОЕКТИ І ПЛАНИ РМСБО

Основні проекти, які нині опрацьовує РМСБО з метою усунення недоліків у вимогах МСФЗ, виявлених фінансовою кризою, подано у таблиці 1.

Крім того, Рада з МСБО опрацьовує низку проектів, пов'язаних з удосконаленням МСФЗ у рамках Меморандуму про взаєморозуміння, підписаному між РМСБО та FASB (Рада зі стандартів фінансового обліку США) з метою зближення норм МСФЗ з нормами US GAAP (Загальноприйняті принципи бухгалтерсь-

Таблиця 2. Проекти змін МСФЗ у рамках конвергенції вимог МСФЗ та US GAAP		
Проект	Виконана робота	Запланований результат
1. Консолідація та підприємства спеціального призначення	Жовтень 2008 р. – випущено Проект для обговорення	Випуск МСФЗ – IV кв. 2010 р.
2. Фінансові інструменти з характеристиками капіталу	Випущено Дискусійний документ	Проект для обговорення – I кв. 2011 р. МСФЗ – II півріччя 2011 р.
3. Визнання доходу	Випущено Дискусійний документ	МСФЗ – II кв. 2011 р.
4. Подання фінансових звітів	Випущено Дискусійний документ	Проект для обговорення – II кв. 2011 р. МСФЗ – II півріччя 2011 р.
5. Лізинг	Випущено Дискусійний документ	Проект для обговорення – III кв. 2010 р. МСФЗ – II кв. 2011 р.
6. Виплати працівникам		МСФЗ – I-II кв. 2011 р.

кого обліку США (див. таблицю 2).

РМСБО також працює і над іншими проектами, котрі реалізуються

за межами Меморандуму про взаєморозуміння. Це концептуальна основа, страхові контракти, припинена діяльність, зобов'язання, операції під спільним контролем, добувна діяльність, коментар менеджменту, щорічні вдосконалення, державні гранти, операції з регульованими цінами.

Таблиця 1. Проекти змін у МСФЗ, спричинених впливом фінансової кризи

Проект	Виконана робота	Запланований результат
1. Фінансові інструменти: визнання і оцінка:		
– класифікація і оцінка	12.11.2009 р. – опубліковано МСФЗ 9 “Фінансові активи: класифікація і оцінка”	• щодо фінансових активів – стандарт прийнятий у листопаді 2009 р.; • щодо фінансових зобов'язань – положення прийняті в жовтні 2010 р.
– методологія зменшення корисності	05.11.2009 р. – випущено Проект для обговорення	Завершення – II кв. 2011 р.
– облік хеджування	Грудень 2010 р. – випущено Проект для обговорення	Завершення – II кв. 2011 р.
2. Керівництво щодо оцінки за справедливою вартістю	Травень 2009 р. – випущено Проект для обговорення	Випуск МСФЗ – I кв. 2011 р.
3. Консолідація та підприємства спеціального призначення	Жовтень 2008 р. – випущено Проект для обговорення	Випуск МСФЗ – IV кв. 2010 р.
4. Припинення визнання (доповнення до МСБО 39)	Квітень 2009 р. – випущено Проект для обговорення	Випуск МСФЗ – III кв. 2010 р.

НОВІ ВИМОГИ МСФЗ ДО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ (ЗАМІНА МСБО 39)

Багато користувачів фінансової звітності, а також зацікавлені особи нарікають на складність вимог МСБО 39. Їх важко розуміти, тлумачити й застосовувати на практиці. РМСБО та FASB з 2005 року узгодили

довгостроковий проект, у якому вдосконалили та спростили вимоги щодо обліку фінансових інструментів. У рамках цього проекту в березні 2008 року було опубліковано Дискусійний документ “Спрощення звітності щодо фінансових інструментів”. У квітні 2009-го РМСБО достроково замінила МСБО 39 у зв’язку з реакцією респондентів на нього, впливом фінансової економічної кризи, висновками лідерів Великої двадцятки (G 20) та рекомендаціями деяких впливових міжнародних організацій. При цьому весь процес заміни МСБО 39 Рада розділила на три основних фази: класифікація і оцінка; методологія зменшення корисності; облік хеджування.

РМСБО також працює над окремим проектом, спрямованим на припинення визнання фінансових інструментів. У березні 2009 року вона випустила Проект для обговорення.

Суть кожної фази документа з приводу заміни МСБО 39 розглянемо нижче.

Одразу ж звертаємо увагу, що Проект для обговорення “Класифікація і оцінка” (випущений 2009 року) вміщував також вимоги щодо оцінки фінансових зобов’язань. У межах його обговорення надійшли суттєві зауваження та занепокоєння стосовно врахування власного кредитного ризику в оцінці зобов’язань. РМСБО вирішила додатково переглянути вимоги стосовно деяких фінансових зобов’язань, оцінених за справедливою вартістю, в частині врахування власного кредитного ризику.

У травні 2010 року Рада опублікувала окремий Проект для обговорення “Варіант справедливої вартості для фінансових зобов’язань” [1]. Наведені в ньому положення були затверджені та включені до тексту МСФЗ 9 у жовтні 2010 року [2]. Згідно з цими положеннями для фінансових зобов’язань, що оцінюються за справедливою вартістю, застосовується такий підхід у відображенні змін справедливої вартості:

1) сума змін справедливої вартості фінансового зобов’язання, яка відноситься до змін кредитного ризику цього зобов’язання, відображається у складі іншого сукупного прибутку (збитку);

2) частина змін справедливої вартості фінансового зобов’язання, що залишилася та не стосується змін у кредитному ризику, відображається в прибутках (збитках).

Схема 1. Порівняння класифікації фінансових активів за МСБО 39 та МСФЗ 9

МСФЗ 9 “КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ”

МСФЗ 9 [2; 3] запроваджує класифікацію всіх фінансових активів, яка складається з двох груп (див. схеми 1, 2):

1. Фінансові активи, які обліковуються за амортизованою собівартістю (Ам с/в).

До цієї категорії відносяться фінансові активи, що відповідають таким умовам:

1) утримуються за відповідною бізнес-моделлю з метою отримання

контрактних грошових потоків;

2) контрактні умови є джерелом грошових потоків, які складаються виключно з платежів за основною сумою, процентів за непогашеною частиною основної суми.

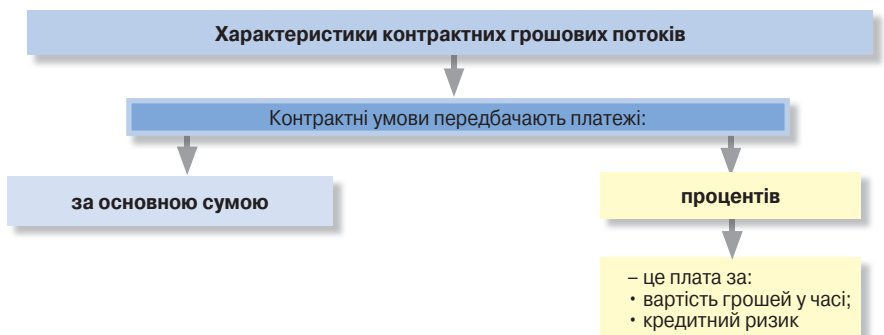
2. Фінансові активи, які обліковуються за справедливою вартістю (Спр/в). Ця категорія є залишковою, тобто до неї відносять усі фінансові активи, які не відповідають вимогам оцінки й обліку за амортизованою собівартістю.

Бізнес-модель передбачає, що мета утримування фінансових активів є отримання контрактних грошових

Схема 2. Класифікація фінансових активів за МСФЗ 9

Схема 3. Характеристики контрактних грошових потоків з метою обліку за амортизованою собівартістю

потоків. Бізнес-модель не залежить від намірів управлінського персоналу щодо індивідуально взятого фінансового активу, тобто під час визначення бізнес-моделі для класифікації застосовується портфельний підхід (а не за кожним окремим інструментом).

Тест на характеристику контрактних грошових потоків передбачає визначення — чи грошові потоки від фінансового активу є виключно платежами за основною сумою, процентами та непогашеною частиною основної суми (див. схему 3).

Облік гібридних фінансових активів передбачає два варіанти обліку (див. схему 4):

1) якщо базовий інструмент є фінансовим інструментом, гібридний інструмент не розділяється на частини й обліковується в сукупності згідно з вимогами МСФЗ 9 щодо класифікації;

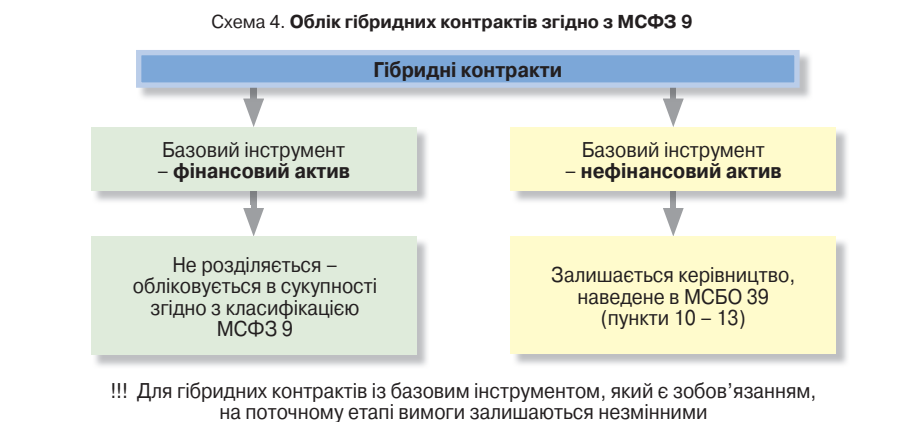
2) якщо базовий інструмент є нефінансовим, застосовуються вимоги МСБО 39, які передбачають відокремлення похідних фінансових інструментів, що є частиною гібридного контракту (якщо вони задовольняють відповідні умови), та їх облік за справедливою вартістю через прибутки/збитки; при цьому основний контракт обліковується згідно з МСФЗ (може бути за амортизованою собівартістю, за собівартістю тощо). Гібридний фінансовий інструмент обліковується в сукупності за справедливою вартістю у таких випадках:

— якщо вбудований похідний інструмент суттєво не змінює грошові потоки, що за інших обставин були б потрібні;

— відокремлення не заборонене.

Стосовно вибору “варіанта справедливої вартості”, то згідно з МСФЗ 9 його можна обрати для обліку фінансових активів за добровільним рішенням суб’єкта господарювання тільки в тому випадку, якщо такий вибір усуває або значно зменшує неспільність оцінки і визнання (“незиставність обліку”), яка інакше виникла б унаслідок застосування різних основ оцінки (див. схему 5).

Згідно з МСФЗ 9 суб’єкт господарювання (банк) може безвідклично застосувати альтернативний облік інструментів капіталу, які не утримуються для торгівлі. Нагадаємо, що фінансові активи відносяться до підкатегорії “утримувані для торгівлі”, якщо вони придбані/створені з метою продажу найближчим часом; ни-

ми управляють у сукупності й існує підтвердження отримання короткострокового прибутку від таких інструментів капіталу; якщо вони є похідними (крім фінансових гарантій та інструментів ефективного хеджування). Якщо суб’єкт господарювання вирішив обрати альтернативний облік інструментів капіталу, то у такому разі зміни справедливої вартості таких активів відображаються безпосередньо в іншому комплексному (сукупному) прибутку. Такий альтернативний підхід передбачає:

- 1) безвідкличний вибір (перекласифікація не дозволяється);
- 2) альтернативний підхід застосовується на індивідуальній основі;
- 3) дивіденди визнаються в прибутках/збитках;
- 4) зменшення корисності не визнається.

МСФЗ 9 приділяє окрему увагу інструментам капіталу, які не котируються на ринку. Вони також мають оцінюватися за справедливою вартістю. Але для таких інструментів, а також у випадках, коли недостатньо інформації для достовірного визначення справедливої вартості, або при наявності широкого діапазону можливих

оцінок справедливої вартості, найкращою оцінкою справедливої вартості є собівартість фінансового активу.

Стандарт має обов’язково застосовуватися з 1 січня 2013 року; дозволяється застосовувати його раніше.

АМОРТИЗОВАНА СОБІВАРТІСТЬ ТА ЗМЕНШЕННЯ КОРИСНОСТІ

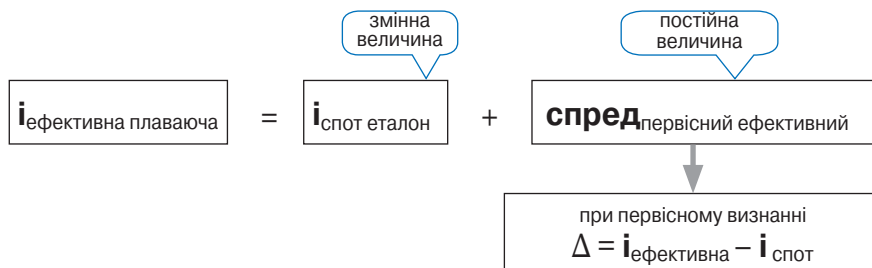
Проект для обговорення “Фінансові інструменти: амортизована собівартість та зменшення корисності” опублікований 05.11.2009 року. Основне його положення — заміна моделі оцінки зменшення корисності за фінансовими активами (замінюється модель понесених збитків на модель очікуваних збитків) [4; 5].

Ключові характеристики Проекту:

1) на дату первісного визнання фінансового активу управлінський персонал оцінює кредитні збитки, очікувані впродовж тривалості життя фінансового активу. Під час первісного визнання активів, що оцінюються за амортизованою собівартістю, суб’єкт господарювання має оцінити очікувані грошові потоки, беручи до уваги очікувані майбутні кредитні збитки

Схема 6. Розрахунок ефективної ставки за фінансовими інструментами з плаваючою номінальною ставкою

впродовж усього терміну життя фінансового активу. Ця оцінка має відображати зважені на ймовірність можливі результати. Майбутні кредитні збитки, очікувані на дату первісного визнання, відображаються шляхом коригування чистого процентного доходу впродовж тривалості життя фінансового активу;

2) чистий процентний дохід коригується на маржу, яка є розподілом первісно очікуваних майбутніх кредитних збитків. Це здійснюється шляхом коригування ефективної процентної ставки. Ефективна процентна ставка розраховується так:

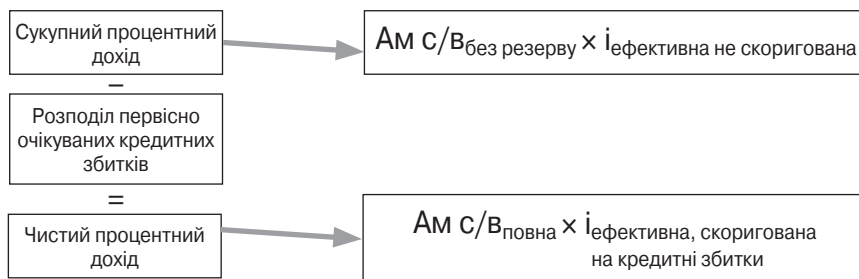
— для фінансових інструментів із фіксованою процентною ставкою — це ставка дисконтування, яка прирівнює первісну балансову вартість (включаючи будь-які комісії, отримані і сплачені пункти, що є невід'ємною частиною доходу згідно з МСБО 18, витрати на операцію, інші премії і дисконти) і теперішню вартість очікуваних майбутніх грошових потоків від активу (які включають первісно очікувані кредитні збитки). Ця ставка лишається незмінною впродовж усього життя фінансового активу;

— для фінансових інструментів із плаваючою номінальною процентною ставкою ефективна процентна ставка є комбінацією кривої доходності еталонної процентної ставки спот (наприклад, LIBOR) і первісного ефективного спреда. Цей спред визначається як різниця між первісною ефективною процентною ставкою (що розраховується при прирівнюванні теперішньої вартості очікуваних грошових потоків та первісної балансової вартості) та еталонною процентною ставкою спот на дату первісного визнання фінансового інструмента. Ефективна ставка за фінансовими інструментами з плаваючою ставкою не є однією постійною ставкою (див. схему 6);

3) упродовж усього строку дії фінансового активу резерв формується для очікуваних кредитних збитків

шляхом зменшення чистого процентного доходу. Цей резерв визнається з метою відображення оцінок очікуваних збитків. Маржа від первісно очікуваних кредитних збитків, яка вираховується із сукупного процентного доходу за кожний період,

Схема 7. Складові процентного доходу, який визнається згідно з вимогами Проекту РМСБО

Дебет Нараховані доходи $= N \times i_n$

Дебет/Кредит Неамортизований дисконт/премія $= (\text{Ам с/В без рез} \times i_{\text{еф не скор}}) - (N \times i_n)$

Кредит Процентні доходи (6 кл) $= \text{Ам с/В повна} \times i_{\text{еф скор}}$

Кредит Резерв $= (\text{Ам с/В без рез} \times i_{\text{еф не скор}}) - (\text{Ам с/В повна} \times i_{\text{еф скор}})$

де: N — основна сума боргу (непогашена);

i_n — номінальна процентна ставка;

Ам с/В без рез — амортизована собівартість без урахування резерву;

Ам с/В повна — повна амортизована собівартість (за мінусом резерву);

$i_{\text{еф скор}}$ — ефективна процентна ставка, скоригована на первісно очікувані кредитні збитки;

$i_{\text{еф не скор}}$ — ефективна процентна ставка, не скоригована на первісно очікувані кредитні збитки (повна).

відкладається, щоб поступово сформувати резерв для очікуваних кредитних збитків за фінансовим активом, навіть якщо фактичні збитки ще не понесені (див. схему 7);

4) управлінський персонал переглядає оцінки очікуваних майбутніх збитків безперервно. Тобто на кінець кожного періоду суб'єкт господарювання переоцінює очікувані грошові потоки від фінансового активу, беру-

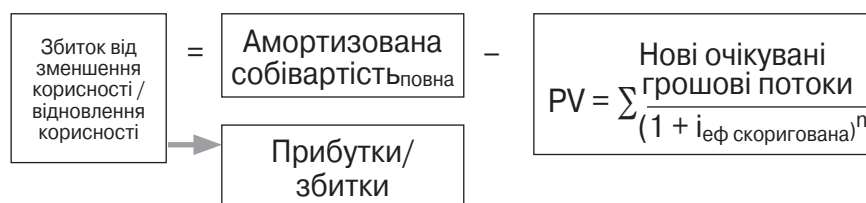
чи до уваги майбутні кредитні збитки, очікувані за станом на звітну дату;

5) будь-які зміни в очікуваннях кредитних збитків — як позитивні, так і негативні — визнаються негайно на основі дисконтованих грошових потоків як прибуток або збиток у прибутках/збитках. Виконуючи розрахунки, суб'єкт господарювання дисконтує переглянуті очікувані грошові потоки під ефективну ставку за фінансовим активом (первісну — для інструментів із фіксованою ставкою, поточну — для інструментів із плаваючою ставкою (див. схему 8)).

Загалом чинні вимоги МСБО 39 щодо визнання зменшення корисності (модель понесених збитків) суттєво відрізняються від запропоно-

ваної у Проекті для обговорення моделі очікуваних збитків (див. таблицю 3). Остання призведе до більш раннього визнання кредитних збитків у фінансовій звітності, що вважається послідовнішим підходом з огляду на практику ціноутворення на кредитні та подібні продукти (кредитори завжди включають у величину номінальної процентної ставки премію за ризик, яка покликана покри-

Схема 8. Розрахунок коригувань, пов'язаних зі зменшенням/відновленням корисності (змінюючи очікувань щодо кредитних збитків) відповідно до Проекту РМСБО

Таблиця 3. Порівняння моделі понесених збитків (МСБО 39) та моделі очікуваних збитків (Проект для обговорення) [5]

Показник для порівняння	Модель понесених збитків	Модель очікуваних збитків
Первісне визначення ефективної процентної ставки	Базується на порівнянні - первісної балансової вартості і - теперішньої вартості очікуваних майбутніх грошових потоків без урахування очікуваних кредитних збитків	Базується на порівнянні - первісної балансової вартості і - теперішньої вартості очікуваних майбутніх грошових потоків, скоригованих на майбутні кредитні збитки, очікувані впродовж усієї тривалості життя фінансового активу
Умови для визнання зменшення корисності	Існують: необхідна наявність об'єктивних свідчень збиткових подій, що впливають на майбутні грошові потоки	Немає додаткових умов
Обрахування переглянутої балансової вартості	- Очікувані грошові потоки, які відображають понесені збитки, дисконтуються під ефективну ставку відсотка: - первісно визначену – для інструментів із фіксованою ставкою; - поточну – для інструментів із плаваючою ставкою - Ніяких коригувань на зміни справедливої вартості - Оцінка не відображає очікувані майбутні кредитні збитки, які ще не понесені	- Постійно оновлювані грошові потоки, які відображають очікувані збитки, дисконтуються під: - первісну ефективну ставку – для інструментів із фіксованою ставкою; - комбінацію поточної процентної спот-ставки за еталонним інструментом та спреда – для інструментів із плаваючою ставкою - Ніяких коригувань на зміни справедливої вартості - Оцінка відображає очікувані майбутні кредитні збитки
Визнання зменшення корисності	У прибутках/збитках	У прибутках/збитках
Подальше зменшення корисності	Визнається, якщо будуть понесені подальші збитки	Визнається автоматично шляхом постійної переоцінки грошових потоків
Визнання доходу після визнання зменшення корисності	- Базується на використанні ефективної процентної ставки - Визнається на основі амортизованої собівартості	- Базується на використанні ефективної процентної ставки - Визнається на основі амортизованої собівартості
Відновлення корисності	- Вимагається у разі, коли після дати визнання зменшення корисності стається подія, що свідчить про відновлення корисності - У межах амортизованої собівартості, що могла бути, якби зменшення корисності не визнавалося	- Відображається автоматично шляхом коригування очікуваних грошових потоків (не потрібно виникнення ніяких подій) - Верхня межа – повні контрактні грошові потоки, дисконтвані під ефективну процентну ставку

вати майбутні кредитні збитки).

Рада з МСБО розробила декілька числових прикладів, які ілюструють застосування моделі очікуваних збитків (докладніше – див. IASB Agenda Paper 5A, випущений у травні 2009 року).

ПРИКЛАД ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ОЧІКУВАНИХ ЗБИТКІВ ДЛЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ, ОЦІНЮВАНИХ ЗА АМОРТИЗОВАНОЮ СОБІВАРТІСТЮ

Припустимо, що банк має портфель зі 100 кредитів з основною сумою 100 000 грн. кожний (загальна основна сума портфеля становить 1 000 000 грн.).

Умовами угод передбачається:

- номінальна процентна ставка – 10% річних;
- строк кредиту – 5 років;
- сплата процентів – наприкінці кожного року;
- сплата основної суми – напри-

кінці строку дії договору.

Припустимо, що банк передбачає такий рівень дефолтів за цим портфелем:

- наприкінці третього року – 1%;

- наприкінці четвертого року – 2%;
- наприкінці п'ятого року – 3%.

Розрахуємо первісно очікувані грошові потоки за цим портфелем кредитів (див. таблицю 4).

Використовуючи дані щодо грошових потоків (очікуваних і контрактних), розрахуємо ефективні ставки процента за цим портфелем кредитів – повну (не скориговану на первісно очікувані кредитні збитки) та скориговану (розраховану, виходячи з грошових потоків, скоригованих на первісно очікувані кредитні збитки). Для цього побудуємо графіки грошових потоків (контрактних, але скоригованих на первісно очікувані кредитні збитки та з урахуванням списань дефолтних кредитів) за портфелем кредитів (див. таблицю 5).

Виходячи з очікуваних грошових потоків та первісної балансової вартості, яка дорівнює 1 000 000 грн., ефективні ставки за портфелем кредитів будуть такі:

- ефективна ставка (повна) = 10% річних;
- ефективна ставка, скоригована на первісно очікувані кредитні збитки, = 8.83960598% річних.

Побудуємо графік обліку кредитного портфеля (див. таблицю 6).

Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цього портфеля кредитів за періодами відповідатиме даним, наведеним у таблиці 7.

Зміни за рахунком резерву наведено у таблиці 8.

Проектом для обговорення передбачається розкриття такої інформації (див. схеми 9, 10):

– розкриття класів фінансових ін-

Таблиця 4. Первісно очікувані грошові потоки від портфеля кредитів

Період	Контрактні грошові потоки	Ставка кредитних збитків (дефолтів), %	Основна сума, за якою очікується дефолт	Очікувана до погашення основна сума	Проценти до сплати, нараховані на основну суму, очікувану до погашення	Очікувані грошові потоки
1	2	3	$4 = 5_{n-1} \times 3$	$5 = 5_{n-1} - 4$	$6 = 5 \times 10\%$	$7 = 5 + 6$
0	-1 000 000.00			1 000 000.00		-1 000 000.00
1	100 000.00	0.00%	0.00	1 000 000.00	100 000.00	100 000.00
2	100 000.00	0.00%	0.00	1 000 000.00	100 000.00	100 000.00
3	100 000.00	1.00%	10 000.00	990 000.00	99 000.00	99 000.00
4	100 000.00	2.00%	19 800.00	970 200.00	97 020.00	97 020.00
5	1 100 000.00	3.00%	29 106.00	941 094.00	94 109.40	1 035 203.40

Таблиця 5. Грошові потоки для розрахунку ефективної процентної ставки за портфелем кредитів

Період	0	1	2	3	4	5
Грошові потоки (контрактні)	-1 000 000.00	100 000.00	100 000.00	100 000.00	100 000.00	1 100 000.00
Грошові потоки, скориговані на майбутні очікувані збитки	-1 000 000.00	100 000.00	100 000.00	99 000.00	97 020.00	1 035 203.40

Таблиця 6. Первинний графік обліку кредитного портфеля

Період	Амортизова- на собівар- тість на початок періоду	Усього процентних доходів (6 клас)	Визнання доходів	Формуван- ня резерву	Усього	Грошові потоки	Амортизована собівартість на кінець періоду до перегляду оцінюваних грошових потоків	Сума очікуваного відшкодування	Зменшення корисності	Амортизова- на собівар- тість на кінець періоду	Дохідність
0											
1	1 000 000.0	88 396.06	Нарахування доходів (***)	-11 603.94	100 000.00	Проценти	988 396.06	988 396.06	0.00	988 396.06	0.0883966
2	988 396.06	87 370.32	Нарахування доходів (***)	-12 629.68	100 000.00	Основна сума боргу	975 766.38	975 766.38	0.00	975 766.38	0.0883966
3	975 766.38	86 253.90	Нарахування доходів (***)	-12 746.10	99 000.00		963 020.28	963 020.28	0.00	963 020.28	0.0883966
4	963 020.28	85 127.20	Нарахування доходів (***)	-11 892.80	97 020.00		951 127.48	951 127.48	0.00	951 127.48	0.0883966
5	951 127.48	84 075.92	Нарахування доходів (***)	-10 033.48	1 035 203.40		0.00	0.00	0.00	0.00	0.0883966
Усього		431 223.4	490 129.4	0.00	1 431 223.4	941 094.00	941 094.00	941 094.00	94 109.40	490 129.4	
Формула	$2 = 13_{n-1}$	$3 = 2 \times i_{\text{еф скор}}$	$4 = N \times i_n$	$6 = 3 - 4$	$7 = 8 + 9$	$8 = N_{\text{погаш}}$	$10 = 2 + 4 + 5 + 6 - 7$	$11 = PV(i_{\text{еф скор}})$	$12 = 11 - 10$	$13 = 10 + 12$	$14 = 3/2$

Таблиця 7. Сальдо рахунків з обліку портфеля кредитів

Період	Основна сума	Неаморти- зований дисконт/ премія	Нараховані проценти	Резерв	Списання основної суми дефолтних кредитів за рахунок резерву	Балансова вартість на кінець року
1	1 000 000.00	0.00	0.00	-11 603.94	0.00	988 396.06
2	1 000 000.00	0.00	0.00	-24 233.62	0.00	975 766.38
3	990 000.00	0.00	0.00	-26 979.72	10 000.00	963 020.28
4	970 200.00	0.00	0.00	-19 072.52	19 800.00	951 127.48
5	0.00	0.00	0.00	0.00	29 106.00	0.00

Таблиця 8. Розшифровка (узгодження змін) рахунку резервів за портфелем кредитів

Період	Сальдо на початок періоду	Формування резерву	Списання за рахунок резерву	Сальдо на кінець періоду
1	0	11 603.94	0.00	11 603.94
2	11 603.94	12 629.68	0.00	24 233.62
3	24 233.62	12 746.10	-10 000.00	26 979.72
4	26 979.72	11 892.80	-19 800.00	19 072.52
5	19 072.52	10 033.48	-29 106.00	0.00

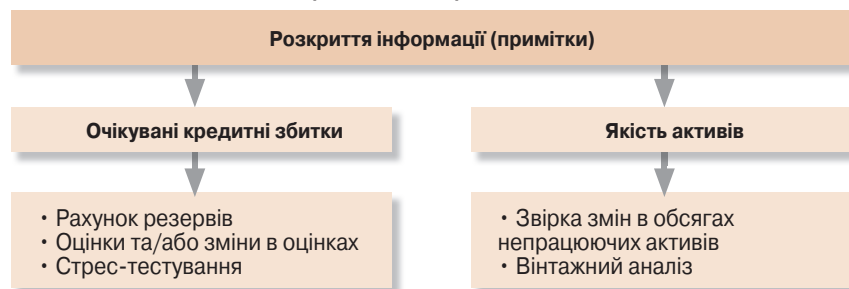
Схема 9. Подання інформації про процентні доходи за фінансовими активами у звіті про сукупний прибуток/збиток за Проектом РМСБО

Таблиця 9. Розрахунок сукупного та чистого процентного доходу за портфелем кредитів

Період	Сукупні процентні доходи	Чисті процентні доходи	Розподілена частина первісно очікуваних кредитних збитків (Δ резервів)	Амортизова- на собівар- тість повна (без резерву)	Амортизована собівартість скоригована (з урахуван- ням очікува- них кредитних збитків)	Очікувані кредитні збитки (сальдо рахунків резерву)
1	2	3	4	5	6	7
Формула	$к. 5 (табл. 4) \times i_{\text{еф повна}}$	$к. 2 (табл. 6) \times i_{\text{еф скор}}$	3-2	$к. 5 (табл. 4)$	$PV(i_{\text{еф скор}})$	6-5
1	100 000.00	88 396.06	-11 603.94	1 000 000.00	988 396.06	-11 603.94
2	100 000.00	87 370.32	-12 629.68	1 000 000.00	975 766.38	-24 233.62
3	99 000.00	86 253.90	-12 746.10	990 000.00	963 020.28	-26 979.72
4	97 020.00	85 127.20	-11 892.80	970 200.00	951 127.48	-19 072.52
5	94 109.40	84 075.92	-10 033.48	0.00	0.00	0.00
Розкриття інформації	§13(a)	§13(c)	§13(b)			

Схема 10. Розкриття інформації щодо амортизованої собівартості та зменшення корисності, запропоноване в Проекті РМСБО

струментів, згрупованих відповідно до їх природи і характеристик;

— розкриття інформації за рахунком резервів: звірка (узгодження) змін за рахунком упродовж періоду; політика списання;

— підходи до оцінювання та зміни в оцінках;

— стрес-тестування;

— кредитна якість фінансових активів: звірка змін в обсягах непрацюючих активів тощо;

— інформація щодо дат випуску та погашення (вінтажний аналіз).

Враховуючи вимоги Проекту для обговорення щодо розкриття інформації, розрахуємо суму сукупного та чистого процентного доходу за кожний період (див. таблицю 9).

Отже, наприкінці першого року в обліку буде відображено визнання процентного доходу за портфелем кредитів таким проведенням:

Дебет Нараховані доходи 100 000.00

Кредит Процентні доходи 88 396.06

Кредит Резерв 11 603.94

Сплата процентів відображається проведенням:

Дебет Грошові кошти 100 000.00

Кредит Нараховані доходи 100 000.00

Наприкінці другого року в обліку будуть відображені:

— визнання доходу:

Дебет Нараховані доходи 100 000.00

Кредит Процентні доходи 87 370.32

Кредит Резерв 12 629.68

— сплата процентів:

Дебет Грошові кошти 100 000.00

Кредит Нараховані доходи 100 000.00

Наприкінці третього року за умовами прикладу первісні очікування щодо дефолтів за портфелем справджуються. Отже, припустимо, визнано банкрутом одного позичальника (1% кредитів). Тобто наприкінці третього року втраченими (такими, за якими ймовірність отримання платежів нульова) є несплачені суми за одним із кредитів, а саме — основна сума у 10 000 грн.

В обліку буде відображено списання цього кредиту за рахунок резерву:

Дебет Резерв 10 000.00

Кредит Основна сума 10 000.00

Також в обліку буде відображено визнання доходу за рештою кредитів (99%):

Дебет Нараховані доходи 99 000.00

Кредит Процентні доходи 86 253.90

Кредит Резерв 12 746.10

Сплату процентів за 99 кредитами буде відображено проведенням:

Дебет Грошові кошти 99 000.00

Кредит Нараховані доходи 99 000.00

Таку методику наведено у прикладі Ради з МСБО.

Однак, на думку автора, коректніше було б насамперед нараховувати дохід на всі 100% непогашених кредитів, тобто відображати всі вимоги, які має банк згідно з умовами договору. Вже після цього, на думку автора, доречніше списувати той актив, за яким не очікуються платежі, зокрема й нараховані та несплачені проценти. У такому разі наприкінці третього року в обліку буде відображено:

1) нарахування процентів з одночасним визнанням процентного доходу:

Дебет Нараховані доходи 100 000.00

Кредит Процентні доходи 86 253.90

Кредит Резерв 12 746.10

2) сплата процентів

Дебет Грошові кошти 99 000.00

Кредит Нараховані доходи 99 000.00

3) списання кредиту:

Дебет Резерв 11 000.00

Кредит Основна сума 10 000.00

Кредит Нараховані доходи 1 000.00

Як бачимо, результати обліку та суми, що будуть відображені у звітності, однакові за обома варіантами. Проте, на нашу думку, другий варіант дає можливість формалізувати облік. Скажімо, якщо б наприкінці третього року фактична ситуація зі сплатою за кредитами та їх якістю відрізнялася б від запланованої, потрібно було б додатково нараховувати проценти, коригувати рахунок резервів, підга-

нюючи їх під реальну ситуацію.

У четвертому році в обліку будуть відображені операції, аналогічні операціям третього місяця. За варіантом РМСБО (згідно з розрахунками, наведеними у таблицях) в обліку буде відображено:

— списання втрачених кредитів за рахунок резерву (див. таблиці 4, 8):

Дебет Резерв 19 800.00

Кредит Основна сума 19 800.00

— визнання доходу за рештою кредитів (10% від (990 000 — 19 800) грн.):

Дебет Нараховані доходи 97 020.00

Кредит Процентні доходи 85 127.20

Кредит Резерв 11 892.80

Сплату процентів за 98 кредитами буде відображено таким проведенням:

Дебет Грошові кошти 97 020.00

Кредит Нараховані доходи 97 020.00

Наприкінці п'ятого року буде відображено:

— списання втрачених кредитів за рахунок резерву (див. таблиці 4, 8):

Дебет Резерв 29 106.00

Кредит Основна сума 29 106.00

— визнання доходу за рештою кредитів (10% від (970 200 — 29 106) грн.):

Дебет Нараховані доходи 94 109.40

Кредит Процентні доходи 84 075.92

Кредит Резерв 10 033.48

— сплата процентів та погашення боргу за діючими кредитами:

Дебет Грошові кошти 1 035 203.40

Кредит Основна сума 941 094.00

Кредит Нараховані доходи 94 109.40

Згідно з Проектом для обговорення суб'єкт господарювання кожного звітного періоду має переглядати свої очікування кредитних збитків.

Припустимо, що в наведеному прикладі наприкінці другого року банк здійснює перегляд своїх очікувань щодо майбутніх кредитних збитків. Нехай банк очікує такий рівень дефолтів за портфелем кредитів:

третій рік — 2%;

четвертий рік — 4%;

п'ятий рік — 8%.

Очікувані потоки за цим прикладом наведено в таблиці 10.

Отже, наприкінці другого року:

• балансова вартість портфеля кредитів = 975 766.38 грн.;

• теперішня вартість майбутніх грошових потоків, дисконтованих під первісну ефективну ставку (скориговану на первісно очікувані кредитні збитки) = $98\,000/(1 + 0.088\,396)^1 + 94\,080/(1 + 0.088\,396)^2 + 952\,089.60/(1 + 0.088\,396)^3 = 907\,902.50$ грн.

Отже, слід скоригувати балансо-

Таблиця 10. Розрахунок очікуваних грошових потоків з урахуванням погіршення очікувань

Період	Контрактні грошові потоки	Ставка кредитних збитків (дефолтів), %	Основна сума, за якою очікується дефолт	Очікувана до погашення основна сума	Проценти до сплати, нараховані на основну суму, очікувану до погашення	Очікувані грошові потоки
1	2	3	$4 = 5_{n-1} \times 3$	$5 = 5_{n-1} - 4$	$6 = 5 \times 10\%$	$7 = 5 + 6$
1	1 000 000.00	0.00	0.00	1 000 000.00	100 000.00	100 000.00
2	1 000 000.00	0.00	0.00	1 000 000.00	100 000.00	100 000.00
3	1 000 000.00	2.00	20 000.00	980 000.00	98 000.00	98 000.00
4	980 000.00	4.00	39 200.00	940 800.00	94 080.00	94 080.00
5	940 800.00	8.00	75 264.00	865 536.00	86 553.60	952 089.60

ву вартість портфеля кредитів на 67 863.88 грн. у бік зменшення (907 902.50 – 975 766.38), тобто в обліку визнається збиток:

Дебет Витрати 67 863.88

Кредит Резерв 67 863.88

Складемо оновлений графік обліку кредитного портфеля (див. таблицю 11).

Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цього портфеля кредитів матимуть за періодами значення, наведені у таблиці 12.

Зміни за рахунком резерву наведе-

но у таблиці 13.

Як впливає з таблиці 13, збільшення резерву наприкінці другого року відбувається за рахунок двох подій:

– розподілу первісно очікуваних кредитних збитків (у кореспонденції з рахунком процентних доходів);

– коригування балансової вартості у зв'язку зі зміною очікувань кредитних збитків у майбутньому (у кореспонденції з рахунком витрат).

Розрахуємо також суму сукупного та чистого процентного доходу за кожний період (див. таблицю 14).

Таблиця 12. Сальдо рахунків з обліку портфеля кредитів

Період	Основна сума (за мінусом погашень та списань)	Неамортизований дисконт/премія	Нараховані проценти	Резерв		Балансова вартість на кінець року
				Формування	Використання	
1	1 000 000.00	0.00	0.00	-11 603.94	0.00	988 396.06
2	1 000 000.00	0.00	0.00	-92 097.50	0.00	907 902.50
3	980 000.00	0.00	0.00	-89 842.50	20 000.00	890 157.50
4	940 800.00	0.00	0.00	-66 036.08	39 200.00	874 763.92
5	0.00	0.00	0.00	0.00	75 264.00	0.00

Таблиця 13. Розшифровка (узгодження змін) рахунку резервів за портфелем кредитів

Період	Сальдо на початок періоду	Формування резерву	Списання за рахунок резерву	Сальдо на кінець періоду
1	0	11 603.94	0.00	11 603.94
2	11 603.94	12 629.68	0.00	
		67 863.88		92 097.50
3	92 097.50	17 745.00	-20 000.00	89 842.50
4	89 842.50	15 393.58	-39 200.00	66 036.08
5	66 036.08	9 227.92	-75 264.00	0.00

Таблиця 14. Розрахунок сукупного та чистого процентного доходу за портфелем кредитів

Період	Сукупні процентні доходи	Чисті процентні доходи	Розподілена частина первісно очікуваних кредитних збитків (Δ резервів)	Амортизована на собівартість повна (без резерву)	Амортизована собівартість скоригована (з урахуванням очікуваних кредитних збитків)	Очікувані кредитні збитки (сальдо рахунків резерву)
1	2	3	4	5	6	7
Формула	$k. 5 (табл. 10) \times i_{ef повн}$	$k. 2 (табл. 11) \times i_{ef скор}$	$3 - 2$	$k. 5 (табл. 10)$	$PV(i_{ef скор})$	$6 - 5$
1	100 000.00	88 396.06	-11 603.94	1 000 000.0	988 396.06	-11 603.94
2	100 000.00	87 370.32	-12 629.68	1 000 000.0	907 902.50	-92 097.50
3	98 000.00	80 255.00	-17 745.00	980 000.00	890 157.50	-89 842.50
4	94 080.00	78 686.42	-15 393.58	940 800.00	874 763.92	-66 036.08
5	86 553.60	77 325.68	-9 227.92	0.00	0.00	0.00
Розкриття інформації	§13(а)	§13(с)	§13(б)			

Таблиця 11. Графік обліку кредитного портфеля з урахуванням погіршення очікувань

Період	Визнання доходів			Грошові потоки		Зменшення		Сума очікуваного відшкодування		Амортизована		Амортизована		Амортизована	
	Нарахування доходів (**8)	Амортизація дисконту (***6)	Формування резерву	Усього	Основна сума боргу	Проценти	Зменшення корисності	Сума очікуваного відшкодування	Зменшення корисності	Амортизована собівартість на кінець періоду до перегляду очікуваних грошових потоків	Амортизована собівартість на кінець періоду	Зменшення корисності	Амортизована собівартість на кінець періоду	Зменшення корисності	Амортизована собівартість на кінець періоду
0	100 000.00	0.00	-11 603.94	100 000.00	0.00	100 000.0	0.00	988 396.06	0.00	1 000 000.00	988 396.06	0.00	988 396.06	0.00	988 396.06
1	88 396.06	0.00	-12 629.68	100 000.00	0.00	100 000.0	-67 863.88	907 902.50	-67 863.88	907 902.50	907 902.50	0.00	907 902.50	0.00	907 902.50
2	87 370.32	0.00	-17 745.00	98 000.00	0.00	98 000.00	0.00	890 157.50	0.00	890 157.50	890 157.50	0.00	890 157.50	0.00	890 157.50
3	80 255.00	0.00	-15 393.58	94 080.00	0.00	94 080.00	0.00	874 763.92	0.00	874 763.92	874 763.92	0.00	874 763.92	0.00	874 763.92
4	78 686.42	0.00	-9 227.92	952 089.60	865 536.00	86 553.60	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
5	77 325.68	0.00		134 4169.6	865 536	478 633.6	-67 863.88		-67 863.88			-67 863.88			
Усього	412 033.48	0.00	6 = 3 - 4	7 = 8 + 9	8 = N _{погаш}	9 = % _{оплат}	10 = 2 + 4 + 5 + 6 - 7	11 = PV(<i>i_{ef скор}</i>)	12 = 11 - 10					13 = 10 + 12	
Формула	$3 = 2 \times i_{ef скор}$	5													

РЕЗЕРВУВАННЯ ЗА КРЕДИТАМИ НА ПРАКТИЦІ: ПОРІВНЯННЯ З МОДЕЛЛЮ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ БАЗЕЛЯ II

Рада з МСБО вважає, що вимоги, які передбачено у Проекті для обговорення “Амортизована собівартість та зменшення корисності”, взаємодіють із регуляторними вимогами. Банки можуть максимально використовувати інформацію, яка збирається з метою виконання вимог Базеля II щодо капіталу.

Хоч на перший погляд підходи Базеля II та моделі очікуваних збитків РМСБО схожі (складовими моделі розрахунку очікуваних збитків є ймовірність дефолту, втрати у разі дефолту, вартість під ризиком), ці два підходи мають суттєві відмінності (див. таблицю 15).

Отже, як випливає з таблиці 15, існує доволі багато відмінностей між підходом Базеля II до розрахунку очікуваних кредитних збитків та підходом, запропонованим Радою з МСБО. Це дає підстави стверджувати: інформація щодо кредитних ризиків, яка готується з метою розрахунку адекватності капіталу згідно з вимогами Базеля II (навіть якщо ці методики запроваджені у систему ризик-менеджменту банку) не може прямо використовуватися з метою відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності, а вимагає суттєвих коригувань.

ОБЛІК ХЕДЖУВАННЯ

9 грудня 2010 року Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку випустила Проект для обговорення “Облік хеджування”.

Звернімо увагу на такі суттєві відмінності нової моделі обліку хеджування:

1) запропонована модель заснована на принципах, а не на правилах, як це передбачено у чинному стандарті;

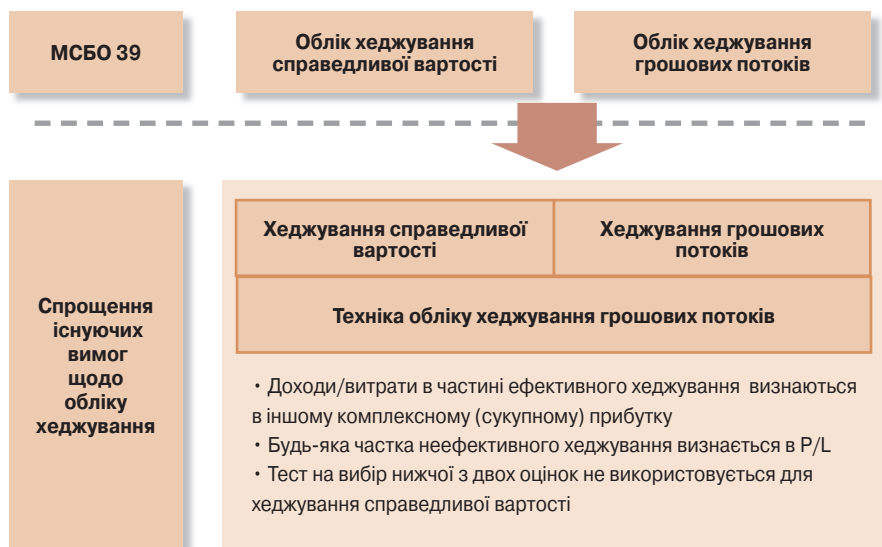
2) Проектом передбачено зближення вимог до звітності в частині хеджування до положень стратегій ризик-менеджменту, які використовують суб'єкти господарювання для захисту від фінансових та нефінансових ризиків;

3) удосконалено підходи щодо подання інформації про операції хеджування у фінансовій звітності.

Запропоновані підходи до обліку хеджування справедливої вартості та грошових потоків узагальнено на

Таблиця 15. Порівняння моделей очікуваних збитків РМСБО та Базеля II		
Показник	Методика внутрішніх кредитних рейтингів, Базель II	Модель очікуваних збитків, МСФЗ
$EL = PD \times EAD \times LGD$ EL – очікувані втрати PD – ймовірність дефолту, % EAD – сума коштів під ризиком LGD – втрати у разі дефолту, %		
1. Ймовірність дефолту	Середній рівень частки дефолтів (розрахований на довгостроковій основі – упродовж циклу)	На основі історичних даних щодо дефолтів, але ці дані коригуються з метою відображення поточних очікувань щодо майбутніх умов
2. Часовий горизонт для оцінки ймовірності дефолту	Дванадцятимісячний горизонт	Упродовж тривалості життя інструмента
3. Визначення дефолту	- Для корпоративного (оптового) бізнесу – 90 днів, платежі не є ймовірними; - Для роздрібного бізнесу – 90 – 180 днів, платежі не є ймовірними	Більше немає вимог щодо наявності об'єктивних доказів збиткових подій
4. Втрати у разі дефолту	Найвищий показник фактично понесених збитків, який був досягнутий історично	Фактичні збитки, що, як очікується, будуть понесені на дату дефолту
5. Сума коштів під ризиком	Несплачений залишок заборгованості + Суми, щодо яких є зобов'язання зі сплати, але які не отримані, помножені на конверсійний фактор	Тільки визнані суми заборгованості

Схема 11. Напрями зміни методики обліку хеджування згідно з тимчасовими рішеннями РМСБО

схемі 11.

Пропозиції до проекту прийматимуться до 9 травня 2011 року. Затвердження цієї частини МСФЗ 9 заплановано на другий квартал 2011 року.

Література

1. *Exposure Draft ED/2010/4 “Fair Value Option for Financial Liabilities”* // www.iasb.org.
2. *IFRS 9 “Financial instruments”* // www.iasb.org.
3. *IASB Issues IFRS on Classification and Measurement of Financial Assets* //

Delloitte Heads Up. — 2009. — № 42 (Volume 16), November 17.

4. *Exposure Draft ED/2009/12 “Financial Instruments: Amortized Cost and Impairment”* // www.iasb.org.

5. *IASB Proposes New Approach to Accounting for Credit Losses* // *Delloitte Heads Up. — 2009. — № 40 (Volume 16), November 10.*

6. Матеріали семінару “Міжнародний бухгалтерський облік і аудит для банків”, 16–18 лютого 2010 року, м. Базель (Швейцарія).

(Закінчення буде).

Дослідження/**Світлана Єгоричева**

Кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного центру економічних досліджень
Полтавського університету економіки і торгівлі

Методологічні засади організації інноваційного процесу в комерційних банках

Дослідження проблем банківської інноваційної діяльності не втрачає актуальності навіть у нинішній, кризовий час. Адже вирішуючи проблеми виживання та стабілізації, комерційні банки водночас повинні створювати потенціал майбутнього зростання. Одним із його важелів, на думку автора статті, є формування ефективних механізмів генерації ідей нововведень, їх аналізу та відбору, а найголовніше – реалізації інноваційних проектів у всіх сферах роботи банку. Впровадження інновацій слід розглядати як особливий комплексний загальнобанківський бізнес-процес, безпосередньо пов'язаний із вирішенням завдань фінансового та ризик-менеджменту комерційного банку.

Фінансово-економічна криза змусила банківські установи всього світу зосередити увагу на проблемах виживання, підтримання ліквідності, зміцнення фінансової стійкості, відновлення довіри. Проте поступове поліпшення ситуації на світових фінансових ринках та у вітчизняній банківській системі спонукає науковців і практиків перейти до розгляду питань щодо шляхів подальшого розвитку банківництва, його стратегічної спрямованості в післякризовий період, концептуальних засад діяльності комерційних банків.

Враховуючи, що сучасні банки функціонують в умовах економіки, яку учені вважають постіндустріальною, креативною, інноваційною, одним із основних джерел зростання кредитно-фінансових інститутів та вдосконалення всіх аспектів їх роботи стає пошук і впровадження інноваційних рішень, які дають змогу вирішувати стратегічні завдання збільшення вартості бізнесу, розширення частки ринку, підвищення лояльності клієнтів тощо. Водночас організація та управління цими процесами є проблемними питаннями навіть для банків економічно розвинутих країн, не кажучи вже про вітчизняний банківський сектор, де, на думку фахівців, інноваційна діяльність, як

правило, має несистемний, дещо хаотичний характер, бракує стратегічних підходів до управління нею.

Слід зазначити, що проблематикою інноваційного процесу займається чимало науковців. Зокрема, важливими для її дослідження є праці таких українських та зарубіжних учених, як Л.Л.Антонюк, Ю.М.Бажал, В.М.Геєць, Л.М.Гохберг, П.Друкер, С.М.Ілляшенко, М.І.Крупка, О.О.Лапко, Б.Твісс, Й.Шумпетер. Окремі питання управління банківською інноваційною діяльністю розглядаються у працях М.З.Бора, В.С.Вікулова, С.М.Козьменка, О.І.Лаврушина, І.О.Лютого, В.І.Мишенка. Втім, практично немає досліджень, у яких би комплексно вивчався інноваційний процес у комерційних банках, його теоретичні засади та організаційні особливості. Це, власне, й визначило мету написання даної статті.

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

В економічній літературі інноваційні процеси вивчаються насамперед на макрорівні, з точки зору еволюції технологічних укладів, і характеризуються науковцями як “сукупність безперервно виникаючих, якісно нових, прогресивних

з технічного погляду явищ, що забезпечують зміну поколінь техніки і технології, підвищують конкурентоспроможність суб'єктів господарювання” [1, с. 26].

Складові інноваційного процесу зазвичай розглядають як його фази. Серед них відповідно до логіки виникнення базисних інновацій виділяють: фундаментальні дослідження; прикладні дослідження; проектно-конструкторські роботи; освоєння; виробництво; реалізація; експлуатація; дифузія (розповсюдження). Хоча науковці справедливо зазначають, що далеко не завжди і не в усіх сферах діяльності ці стадії обов'язково повинні мати місце. Тип і зміст конкретної інновації визначає сукупність необхідних фаз та значення кожної з них. Тому слушною є думка вітчизняних учених, що в найширшому, узагальненому розумінні інноваційний процес можна трактувати як діяльність, пов'язану зі створенням, освоєнням і поширенням інновацій [2, 3].

На рівні окремих суб'єктів господарювання інноваційний процес складається з певних кроків, які можна умовно об'єднати у три узагальнені стадії, кожна з яких потребує особливих підходів з точки зору організації та управління, – усвідомлення потреби в інно-

ваціях і генерація ідей нововведень (етап інвенції); відбір, аналіз та стратегічна оцінка запропонованих проєктів (етап ініціації); реалізація інноваційних проєктів.

Слід зазначити, що механізм упровадження інновацій у комерційних банках має певні особливості, які визначаються загальними рисами інноваційної активності у сфері послуг, у тому числі фінансових як специфічному секторі суспільного виробництва: нематеріальний характер результату діяльності; тісніший зв'язок зі споживачами; дещо спонтанний процес появи інноваційних ідей, які не є результатами наукових досліджень; важлива роль самонавчання організації; схильність до формування відкритих інноваційних мереж тощо [4].

У наукових дослідженнях пропонуються такі варіанти схем здійснення банківського інноваційного процесу:

- постановка цілі – планування – визначення умов та організація – виконання – керівництво [5, с. 80];
- формулювання ідей, визначення можливості її втілення – конкретизація ідей – утвердження ідей в межах організації – продаж ідей назовні: стратегія розвитку послуги – операційне та логістичне управління: раціоналізація – внутрішній контроль, регулювання ззовні [6, с. 303].

На наш погляд, ці схеми більше відображають загальні підходи до механізму управління інноваційними процесами, не розкриваючи всі аспекти послідовності створення банківських інновацій та сукупності необхідних дій працівників банку.

Теоретично та практично доведено, що ефективна інноваційна діяльність можлива лише за умови оптимальної організації інноваційного процесу, який має бути відповідно формалізованим, видимим та документованим (зокрема, у картах, схемах, регламентах) і в такому вигляді доведеним до працівників банку. Щодо цього варто зробити два уточнення. По-перше, тій чи іншій фазі інноваційного процесу повинен відповідати певний набір організаційних умов. На перших стадіях найсприятливішими чинниками будуть відсутність бюрократичних бар'єрів, децентралізація активності, забезпечення масовості учасників. Проте на стадіях від реалізації до комерціалізації нововведення доцільними є жорстке управління та постійний контроль за виконанням.

По-друге, будь-яка організація, у тому числі й комерційний банк, усвідомлює необхідність формалізації інноваційного процесу і поступово здійснює її, створюючи відповідну технологію, на певному етапі свого розвитку, коли опановуються методи процесного управління, а інноваційна діяльність виділяється як специфічний його об'єкт, відокремлений від звичайних виробничих процесів.

Таким чином можемо сказати, що *навіть у провідних українських банках тільки починається інституціоналізація інноваційної діяльності, тобто створення структур, які цілеспрямовано займаються цими проблемами, відповідних правил, регламентів, схем взаємодії, механізмів оцінки та контролю. У наш час це стає неодмінною умовою забезпечення результативності й ефективності інноваційного процесу*, оскільки дає змогу:

- чітко визначити всіх його учасників та міру їх відповідальності;
- організувати послідовно-паралельне виконання його етапів зі встановленням зворотних зв'язків та можливістю коригувальних дій;
- зекономити час та витрати на розробку й запровадження інновацій;
- сформувати збалансований, стратегічно вивірений портфель інновацій;
- здійснювати постійний моніторинг упровадження інновацій.

МЕТОДОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ ІННОВАЦІЇ

Як уже зазначалося, *першою стадією інноваційного процесу вважається генерація ідей майбутньої інновації або систематизація ідей, що вже існують і виявляються різними шляхами*. Даний етап є складним для реалізації в будь-яких організаціях, а тим більше – у комерційних банках. Це пов'язано з особливостями їх традиційної корпоративної культури, яка не стимулює людину до творчості, не розвиває у неї незалежності, гнучкості, навіть деякої авантюристичності – тобто якостей, котрі повинні бути притаманні інноваційній особистості. Тому формування сприятливої інноваційної атмосфери у колективі має бути одним із пріоритетних завдань менеджменту тих банківських інститутів, стратегічною метою котрих є постійний розвиток і вдосконалення своєї діяльності.

Втім, іноді не так важливе генерування ідей, як уміння її знайти й використати для досягнення конкурентної

переваги. М.Портер зауважує: “У процесі оновлення велику роль відіграє інформація: інформація, яку конкуренти не шукають; інформація, що недоступна їм; інформація, що доступна всім, але оброблена по-новому. Іноді її отримують, вкладаючи кошти у дослідження ринку або у науково-дослідні роботи” [7, с. 67].

Стосовно останнього джерела інновацій слід зазначити, що хоч дослідження та розробка (R&D) не характерні для банківництва, певні орієнтири щодо визначення їх можливого змісту в цій сфері дає міжнародний документ із проведення обстежень дослідницької діяльності – Керівництво Фраскаті. У ньому зазначається, що R&D у банках можуть стосуватися математичних досліджень, пов'язаних з аналізом фінансових ризиків, розробкою моделей ризиків для кредитної політики, експериментальною розробкою нового програмного забезпечення для “домашнього банкінгу”, розробкою техніки дослідження поведінки споживачів з метою створення нових типів рахунків або банківських послуг, систем електронного чи Інтернет-банкінгу, нових або суттєво поліпшених фінансових послуг (нові концепції рахунків, кредитування, страхування або інструментів заощаджень), нових методів виміру споживчих очікувань та преференцій тощо [8, с. 49–50].

Аналізуючи першу стадію інноваційного процесу, П.Друкер рекомендував звернути увагу на сім типових джерел нововведень [9, с. 63]. Перші чотири з них можна віднести до внутрішніх – вони знаходяться у межах певної галузі і є зримими для її працівників (прикладі стосовно банківської сфери наведено нами):

– *несподівана подія* – несподіваний успіх, несподівана невдача (небажання більшості клієнтів переходити на виключно дистанційне обслуговування сприяло виникненню й розвитку концепції оновленого сучасного банківського відділення на базі багатоканальності надання послуг);

– *неконгруентність*, тобто невідповідність між реальністю і нашими уявленнями про неї (труднощі з визначенням кредитоспроможності суб'єктів малого бізнесу спонукали до розробки відповідних скорингових систем);

– *потреби процесів*, які впливають з аналізу недоліків та слабких ланок, що повинні бути усунуті (інновації у методах гарантування безпеки

онлайн-транзакцій);

– **зміни у структурі галузі або ринку** (недостатня дохідність депозитів як об'єктів інвестування призвела до появи на ринках пострадянських країн таких банківських продуктів, як пайові інвестиційні фонди).

Наступні три джерела нововведень є зовнішніми, тому що формуються за межами організації:

– **демографічні зміни** (індивідуалізація особових рахунків клієнтів, запровадження пенсійних рахунків);

– **зміни у сприйняттях, настроях суспільства** (запровадження банківських продуктів, пов'язаних із вирішенням екологічних проблем);

– **нові знання** як наукові, так і не-наукові (впровадження управлінських інновацій, нових методів ведення бізнесу та здійснення аналізу). Банкам також рекомендується запозичувати досвід з інших сфер економіки, модифікуючи його відповідно до специфіки власної діяльності, та налагоджувати співробітництво з науковими установами. Втім, слід зазначити таке: для того, щоб ідея стала інновацією, вона повинна мати комерційну цінність.

Активно розвивається також практика підключення банками своїх клі-

єнтів до формулювання ідей нових продуктів і послуг. Це здійснюється як через онлайн-канали – сайти банків та соціальні Інтернет-мережі [10, с. 239], так і в процесі щоденної діяльності банківських установ, коли менеджерів зобов'язують фіксувати всі зауваження та побажання клієнтів і передавати їх у відповідні підрозділи банку.

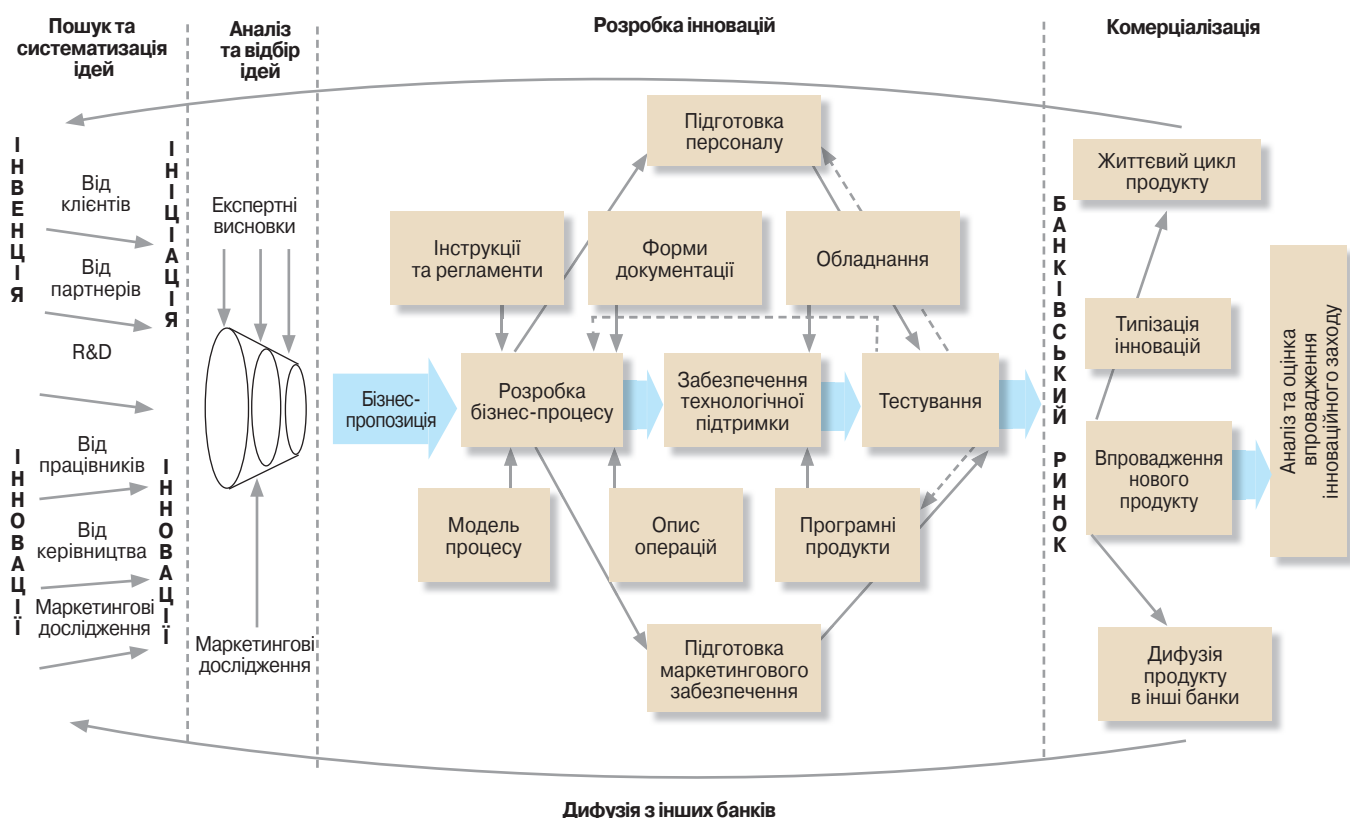
Важливу роль у цьому процесі має відігравати також вище керівництво банку, позицію якого так змалював один із керівників американського інвестиційного банку “Чарльз Шваб” (Charles Schwab): “Мені подобається просити клієнтів помріяти. Вони описують свою проблему і той ідеальний світ, у якому ця проблема зникає. Наше завдання – вислухати і створити те, що допомогло б подолати розчарування, невдоволення та несхвалення” [11, с. 144]. Аналогічну точку зору дещо інакше висловлює Г.Мінцберг: “Одна-єдина розмова з розгніваним клієнтом може вартувати більшого, ніж цілі купи звітів про обстеження ринку, просто тому, що звіти у кращому разі фіксують наявність проблеми, а клієнт здатний підказати її вдале вирішення” [12, с. 91].

Зауважимо, можливості використання зазначених джерел інновацій далеко не вичерпані, про що свідчать дані проведеного у 2007 році консалтинговою компанією “МакКінсі” (McKinsey) опитування трьохсот топ-менеджерів компаній сфери фінансових послуг. Однією з основних сучасних проблем інноваційної діяльності у банках респонденти назвали саме обмежене використання інновацій, джерелами яких є клієнти, а також новаторських ідей сторонніх компаній [13].

АНАЛІЗ ТА ВІДБІР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОПОЗИЦІЙ

Наступною стадією банківського інноваційного процесу є **скринінг (відбір) ідей, що здійснюється з урахуванням їх відповідності стратегічним цілям банку на основі аналізу його реальних можливостей.** Образним відображенням цього етапу може бути модель, запропонована американськими вченими С. Уілрайтом (S. Wheelwright) і К. Кларком (K.Clark), яка отримала назву “лійка” [14]. Модель описує процес руху від значної кількості незрілих ідей, які конкурують за обмежені ресурси,

Загальна схема здійснення банківського інноваційного процесу

до невеликого числа перспективних варіантів інновацій.

Для ефективного управління “лійкою” банку необхідно вирішити дві проблеми: розширити її вхід та звужити горловину. Тобто, з одного боку, заохочувати надходження інноваційних ідей з будь-яких джерел, а з другого — використовувати дієві методи їх відбору: застосовувати експертні оцінювання, рейтингування, економіко-математичні методи тощо. Співвідношення поданих та ухвалених ідей іноді вражає. Зокрема, у так званому інформаційному каналі інновацій, створеному в 2005 році “Дойче банком” (Deutsche Bank), містилося близько трьох з половиною тисяч ідей, а очікувалося, що дійсно плідною буде одна з тисячі [15, с. 35].

Фахівці, як правило, аналізують відповідність потенційної інновації стратегії розвитку банку, вивчають можливості практичної реалізації ідеї, її сумісність із нормативним і технологічним середовищем банку, ступінь адекватності потребам споживачів (клієнтів або самої кредитної установи). Стосовно останнього зауважимо, що навіть коли інновація розробляється на замовлення одного чи кількох клієнтів, одразу постає питання про можливість її тиражування, надання послуги масового характеру. Приклади ефективного вирішення цієї проблеми з практики бразильського “Банко Брадеско” (Banco Bradesco) наводять у своїй книзі Б.Гейтс [16, с. 157].

Якщо йдеться про створення нових фінансових продуктів, то враховується їх вплив на стан і структуру балансу банку, показники його ліквідності. Також з’ясовуються види та рівень ризиків, які можуть супроводжувати реалізацію самого інноваційного проекту чи з’явитися з упровадженням нововведення, оцінюються можливості й вартість їх мінімізації. Аналізується вплив нововведення на роботу інших підрозділів банку (з урахуванням так званої “канібалізації”, тобто можливого підризу позицій інших продуктів).

Зроблені при цьому висновки враховуються також при проведенні економічного аналізу — в аспекті потенційних витрат на втілення інновацій. Складність розрахунку економічного ефекту залежить від виду інновацій — найпростіше він з’ясовується при оптимізації процесів (скорочення витрат праці, часу, матеріалів тощо). Стосовно продуктів та послуг необхід-

ні ґрунтовні маркетингові дослідження обсягів попиту й допустимих меж встановлення тарифів. Найскладніше розраховувати економічний ефект від впровадження маркетингових, а також масштабних організаційно-управлінських інновацій, які мають довгострокові наслідки та вплив на діяльність банку. Результатом аналізу й відбору інноваційних ідей стає бізнес-пропозиція, що становить документ, у якому детально викладено всю інформацію, необхідну для прийняття остаточного рішення щодо впровадження нововведення.

Застосовуючи системний підхід, керівництво банку має вирішити два взаємопов’язані завдання: визначити, які з запропонованих ідей найкращі (проблема оцінки), та створити певну сукупність — портфель відповідних проектів, який оптимально відповідає тим загальним цілям кредитно-фінансової установи (проблема балансування). Щодо останнього — обов’язково береться до уваги характер інноваційних рішень: радикальні — інкрементальні; системні — локальні, ті, що можна реалізувати власними силами, — ті, що потребують зовнішньої кооперації тощо.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕТАПУ РОЗРОБКИ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ІННОВАЦІЇ

Якщо підходи до організації попередніх етапів інноваційного процесу є спільними для всіх видів інновацій за предметною суттю, то фаза реалізації проектів для кожного з них має особливий конкретний зміст. Оскільки найчастіше в банках розробляють інноваційні продукти, доцільно, на наш погляд, розглянути подальшу методологію організації інноваційного процесу саме на цьому прикладі.

Після відбору найперспективніших ідей та формування моделі нової банківської послуги розробляється бізнес-процес її надання. Насамперед **необхідно описати наскрізний бізнес-процес**, що охоплює всі підрозділи банку, які беруть участь у реалізації продукту, чітко визначити їх функції та відповідальність. Слід враховувати, що часто при впровадженні нового продукту (в разі поліпшуючої інновації) достатньо модифікувати один із існуючих бізнес-процесів, а не проектувати його з нуля. Ця робота завершується розробкою технологічної карти процесу. Крім того, слід розробити регламенти, інструкції для

виконавців, методику бухгалтерського обліку, схеми документообігу, форми необхідних документів та процедури внутрішнього контролю.

Важливим моментом є **технічне забезпечення процесу**, а при необхідності — й розробка програмного забезпечення. Для підвищення ефективності нового бізнес-процесу слід по можливості автоматизувати всі його основні процедури. Тому на цій стадії вирішуються питання про виділення або придбання потрібного обладнання (комп’ютерна техніка, банкомати, електронні табло, сканери, пристрої ідентифікації тощо), а також готуються технічні завдання на розробку або доопрацювання програмного забезпечення.

Упровадження нового продукту неможливе без **підготовки працівників банку**, які повинні ознайомитися з інструкціями й регламентами, оволодіти новими програмними продуктами, відпрацювати методи та прийоми роботи з клієнтами. Плідна інноваційна ідея і досконалий бізнес-процес можуть не дати жодних результатів, якщо реалізовуватимуться некваліфікованими працівниками, оскільки “виробництво” банківських продуктів відбувається саме у процесі обслуговування клієнтів.

З метою запобігання можливим помилкам та перевірки ефективності системи внутрішнього контролю **інноваційний банківський продукт варто, по можливості, протестувати**. У тестуванні повинні брати участь усі структурні підрозділи банку, які проводять операції з формування продукту [17].

Зрештою, ще одним елементом процесу розробки інноваційного банківського продукту є **підготовка маркетингового забезпечення**, хоча слід враховувати, що маркетингові дослідження повинні проводитися й на етапі аналізу ідей. На цій же стадії проводиться якісна рекламна кампанія нововведення, яка має ознайомити потенційних клієнтів з його основними конкурентними перевагами, викликати їх зацікавленість та бажання ним скористатися. Крім того, слід мати на увазі, що після впровадження нового продукту на ринок починається, відповідно до положень теорії маркетингу, його життєвий цикл, який означає поступову типізацію інновації. Він супроводжується такими діями маркетингового підрозділу банку:

— етап зростання: відповідно до популярності нововведення банк ухвалює рішення, спрямовані на розши-

рення клієнтури, модифікацію даної послуги з урахуванням специфіки конкретних груп клієнтів;

— етап зрілості: продукт активно продається, тобто користується популярністю у клієнтів і водночас його існування відповідає інтересам самого банку;

— етап спаду: настає під впливом певних об'єктивних зовнішніх (ринкових) та внутрішніх причин. На цьому етапі застосовуються такі альтернативні варіанти дій, як “пожвавлення” або “згортання” послуги.

Проходження банківськими нововведеннями певних фаз життєвого циклу не слід ототожнювати з їх дифузєю на банківському ринку, тобто впровадженням у практичну діяльність інших банків, швидкість якого залежить від характеру інновацій та можливості їх захисту як об'єктів інтелектуальної власності. Найшвидше поширюються модифікуючі інновації продуктів, сервісу, деяких напрямів маркетингу. Поліпшуючі нововведення у таких сферах, як управління і технології є значно складнішими для копіювання. Зрештою, будь-які радикальні інновації поширюються у банківстві досить повільно.

Окремий цикл інноваційного процесу не може вважатися завершеним без проведення аналізу та оцінки впровадження інноваційного заходу з точки зору міри досягнення поставлених фінансових та інших цілей; фактичних термінів його реалізації та обсягів здійснених витрат; строку окупності останніх; забезпечення належної координації дій залучених підрозділів та працівників. Результати цього аналізу є основою для відповідних дій щодо вдосконалення інноваційної діяльності кредитно-фінансового інституту. Проаналізовану нами структуру банківського інноваційного процесу відображено на схемі.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дає підставу стверджувати, що **реалізація інноваційної діяльності у банках фактично становить особливий комплексний загальнобанківський бізнес-процес.** Комплексність полягає в тому, що до його складу входить значна кількість окремих бізнес-процесів, відповідно до змісту інновацій, які розробляються і впроваджуються (продуктові, процесні, маркетингові, організаційні та їх підвиди).

Ідентифікація даного бізнес-

процесу полягає у визначенні таких його характеристик:

— власником (менеджером) бізнес-процесу, який відповідає за його організацію та результати і може змінювати його структуру, є один із топ-менеджерів банку або керівник відповідного структурного підрозділу;

— входами (початковими об'єктами) є інноваційні ідеї та нові знання, які надходять із різних джерел, а виходами (результатами) — інновації, упроваджені в усіх сферах діяльності банку;

— “постачальниками” ресурсів процесу є вище керівництво банку, всі його співробітники, внутрішній підрозділ досліджень та розробок, підрозділ маркетингу, клієнти банку, партнери. Клієнти процесу, які споживають його результати, можуть бути як зовнішніми (клієнти та партнери), так і внутрішніми (весь банк як суб'єкт господарювання, окремі працівники або підрозділи, менеджери різних рівнів тощо);

— схеми взаємодії з іншими бізнес-процесами банку визначаються змістом операцій, що проводяться на кожному етапі інноваційного процесу.

Таким чином, у сучасних умовах розробка та реалізація інновацій є складним, багатоплановим процесом, у якому задіяно багато функціональних підрозділів банківської установи та різних ієрархічних рівнів її управління, і який за своїми результатами та механізмом безпосередньо пов'язаний зі здійсненням фінансового і ризик-менеджменту комерційного банку. Від того, наскільки обґрунтовано та ефективно фінансово-кредитна установа впроваджує інновації, значною мірою залежить її поточний фінансовий стан, стійкість до непередбачених змін, утримання у довгостроковій перспективі конкурентних переваг і, зрештою, виконання нею власних стратегічних цілей та завдань. Отже, інноваційна діяльність є фактором розвитку банку відповідно до умов динамічного й мінливого зовнішнього оточення, що зумовлює її включення до числа об'єктів стратегічного банківського управління.

Література

1. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізми розробки та комерціалізації. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
2. Управління інноваційними процесами в регіонах: Монографія / За наук. ред. М.А.Козоріз, Т.С.Сможенко. — Львів: ЛБІ НБУ, 2006. — 263 с.

3. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: Монографія / За ред. М.П.Денисенка, Л.І.Михайлової. — Суми: Університетська книга, 2008. — 1050 с.

4. Sundbo J. Management of innovation in services // The Service Industries Journal. — 1997. — Vol. 17. — № 3. — P. 432–455.

5. Викулов В.С. Инновационная деятельность кредитных организаций // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — № 1. — С. 79–89.

6. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навч. посібник. — Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. — 734 с.

7. Портер М. Международная конкуренция. — М.: Международные отношения, 1993. — 896 с.

8. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Frascati Manual 2002: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development. — Paris: OECD, 2005. — 255 p.

9. Друкер П.Ф. Бизнес и инновации; пер. с англ. — М.: ООО Издательский дом “Вильямс”, 2007. — 432 с.

10. Єгоричева С.Б. Концепція відкритої інновації та її застосування у банківському бізнесі // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. — Випуск 255: В 9 т. — Т. 1. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — С. 234–241.

11. Такер Роберт Б. Инновации как формула роста. Новое будущее ведущих компаний / Пер. с англ. — М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2006. — 240 с.

12. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий / Пер. с англ. под ред. Ю.Н.Кантуревского. — С-Пб: “Питер”, 2000. — 336 с.

13. Taraporevala Z., Capozzi M.M. Innovation: The Growth Accelerator // Banking Strategies. — 2008. — Vol. 84. — № 3. — P. 36–45.

14. Wheelwright S.C., Clark K.B. Revolutionizing product development: Quantum leaps in speed, efficiency and quality. — New-York: Free Press, 1992. — 364 p.

15. Скороходов А. Как сделать банковские инновации лучше? // Банковская практика за рубежом. — 2007. — № 3. — С. 30–35.

16. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли / Изд. 2-е, исп. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. — 480 с.

17. Положення “Про організацію операційної діяльності в банках України”: Постанова Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 254.

Фінансова безпека/

Ольга Сенченко

Головний економіст управління
Національного банку України
в Донецькій області,
аспірантка Університету
банківської справи НБУ

Рейтингова оцінка банків у розрізі аналізу їх фінансової безпеки на основі таксонометричного методу

У статті проаналізовано поширені нині підходи до рейтингування банків. Досліджені методи, на жаль, не дають змоги чітко визначати стан кожного конкретного банку з урахуванням рівня його фінансової безпеки. Крім того, вони не враховують потенційних можливостей того чи іншого банку в рамках конкурентного середовища на ринку банківських послуг. Зазначені недоліки можна усунути, складаючи рейтингову оцінку банків на основі таксонометричного методу, про який ідеться в статті.

В умовах фінансової нестабільності постійно змінюються пріоритети функціонування суб'єктів банківської системи. Це пов'язано з необхідністю оперативної підтримки достатнього рівня фінансової безпеки банків, який поряд з іншими внутрішніми та зовнішніми факторами впливу може порушуватися внаслідок співробітництва з ненадійними партнерами. Так, взаємовідносини між банками можуть призвести до катастрофічних наслідків, якщо один із них є фінансово нестійким, що не дає йому змоги виконувати взяті на себе зобов'язання в повному обсязі та у визначений період часу.

Вирішення цієї проблеми спонукає до пошуку адекватних інструментів позиціонування банків на ринку банківських послуг. Одним із найефективніших підходів до відображення рівня довіри до банківських установ є побудова їх рейтингу в розрізі фінансової безпеки.

Розглядаючи найпоширеніші нині підходи до рейтингування суб'єктів господарювання в цілому та банків зокрема (див. схему), необхідно

зазначити, що сукупність цих методів зорієнтована на визначення рейтингів за окремо взятими показниками або їх групами, при цьому не

враховується загальний рівень конкурентоспроможності досліджуваних суб'єктів на відповідному ринку. Тобто проаналізовані нами підхо-

Джерело: складено автором на основі [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Таблиця 1. Показники, які характеризують фінансову безпеку банків

Показники	Банк				
	B_1	...	B_j	...	B_n
K_1	k_{11}	...	k_{1j}	...	k_{1n}
...	...	...	...	...	...
K_i	k_{i1}	...	k_{ij}	...	k_{in}
...	...	...	...	...	...
K_m	k_{m1}	...	k_{mj}	...	k_{mn}

Примітка: K_i – якісна характеристика i -го фінансового показника; B_j – назва j -го банку; k_{ij} – кількісна характеристика i -го показника в розрізі j -го банку.

ди до рейтингування суб'єктів господарювання не дають змоги визначити позицію банку з урахуванням рівня його фінансової безпеки, а також не враховують потенційних можливостей у рамках конкурентного середовища на ринку банківських послуг. Цього недоліка можна уникнути за допомогою застосування в процесі рейтингової оцінки банків таксонометричного методу.

Сутність цього методу полягає у формуванні рейтингової оцінки банківської установи на основі відхилення показників його функціонування від значень “еталонного” банку. Так, на основі квазівідстаней визначається сучасна позиція кожного банку з розглянутої вибірки, що дає можливість встановити тактичні і стратегічні напрями розвитку банків.

Адаптуючи таксонометричний метод до рейтингування банків у розрізі пріоритетності їх фінансової безпеки, розглянемо таку послідовність його формалізації:

1. *Ідентифікація фінансових показників*, що прямо або опосередковано відображають рівень фінансової безпеки відповідної фінансової установи. Для візуалізації цього процесу пропонуємо побудувати макет таблиці, яка характеризує значення показників, побудованих на основі статистичної звітності, у розрізі кожного з розглянутих банків (див. таблицю 1);

2. *Побудова матриці значень фінансових показників* на основі даних таблиці 1. Ця матриця є концентрованим вираженням інформації, яка характеризує різні напрями діяльності банків у розрізі їх фінансової безпеки;

3. *Нормалізація визначеної в пунктах 1 і 2 системи фінансових показників*, що передбачає їх перетворення у порівняльний вигляд;

4. *Визначення* (на основі показників, наведених у таблиці 1) *кількісних характеристик фінансової безпеки банків*, які пропонується прийняти як “еталонні”;

5. *Формування квазівідстаней* шляхом порівняння нормалізованих абсолютних та відносних фінансових показників банків з аналогічними значеннями “еталонного” банку;

6. *Визначення пріоритетності показників фінансової безпеки банків* на основі аналізу результатів, наданих експертною групою;

7. *Рейтингування розглянутої сукупності банків* шляхом використання зважених квазівідстаней як рейтингових оцінок (див. таблицю 2).

Для наочності процедури розрахунків за таксонометричним методом з метою рейтингування банків за рівнем фінансової безпеки проведемо математичну формалізацію алгоритму вирішення поставленої задачі.

На *першому етапі* визначаємо показники (їх кількість може бути необмеженою), що характеризують фінансову безпеку певної сукупності банків. Як інформаційну базу для побудови сукупності коефіцієнтів використовуємо статистичну звітність (щомісячний баланс, інакше кажучи форму № 1).

Продовжуючи математичну формалізацію таксонометричного підходу до рейтингування банків у розрізі їх фінансової безпеки (*другий етап*), відображаємо сукупність визначених фінансових показників діяльності банків у вигляді матриці:

$$K = \begin{pmatrix} k_{11} & \dots & k_{1j} & \dots & k_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ k_{i1} & \dots & k_{ij} & \dots & k_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ k_{m1} & \dots & k_{mj} & \dots & k_{mn} \end{pmatrix}, \quad (1)$$

де K – матриця фінансових показників функціонування банків;

$i = 1 \div m$ – номер відповідного фінансового показника;

$j = 1 \div n$ – номер відповідного банку;

k_{ij} – i -й фінансовий показник для j -го банку.

Цей вид відображення вхідних даних щодо оцінки фінансової безпеки банків надає можливість і сконцентрувати та візуалізувати інформаційну базу моделі, і спростити розрахунки шляхом здійснення операцій над матрицями.

На *третьому етапі* реалізації таксонометричного підходу до визначення рейтингових оцінок банківських установ фінансовим показникам доцільно надати порівняльного вигляду:

$$L = \begin{pmatrix} l_{11} & \dots & l_{1j} & \dots & l_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ l_{i1} & \dots & l_{ij} & \dots & l_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ l_{m1} & \dots & l_{mj} & \dots & l_{mn} \end{pmatrix}, \quad (2)$$

тобто нормалізувати обрані показники за блоком таких формул:

$$l_{ij} = \frac{k_{ij} - \bar{k}_i}{\sigma_i}$$

$$\bar{k}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^n k_{ij}, \quad (3)$$

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{j=1}^n (k_{ij} - \bar{k}_i)^2}$$

де L – матриця нормалізованих фінансових показників функціонування;

l_{ij} – нормалізований i -й фінансовий показник для j -го банку;

$\bar{k}_i$ – середнє значення i -го фінансового показника для всієї сукупності розглянутих банків;

σ_i – середньоквадратичне відхилення i -го фінансового показника.

Необхідність проведеної нормалізації фінансових показників зумовлена різномірністю форм вираження та одиниць виміру, в яких вони представлені.

На *четвертому етапі* проводиться формування “еталонного” з точки зору оцінки рівня фінансової безпеки банку, який пропонується відобразити у вигляді матриці-стовпця:

Таблиця 2. Рейтингові оцінки банків у розрізі аналізу їх фінансової безпеки

Банк	Квазівідстань (рейтингова оцінка)	Рейтинг
B_1	KV_1^*	R_1^*
...	...	...
B_j	KV_j^*	R_j^*
...	...	...
B_n	KV_n^*	R_n^*

Примітка: B_j – назва j -го банку; KV_j^* – квазівідстань між j -м та “еталонним” банками; R_j^* – ранг j -го банку.

$$\begin{pmatrix} l_{1et} \\ \dots \\ l_{iet} \\ \dots \\ l_{met} \end{pmatrix},$$

де l_{iet} — нормалізований i -й фінансовий показник еталонного банку;

На цьому ж етапі визначаємо оптимальне значення i -го нормалізованого фінансового показника за всією сукупністю розглянутих банків (максимальне або мінімальне його значення, залежно від напрямку впливу на результативну ознаку). Так, “еталонне” значення відповідного фінансового показника розраховується як мінімальне, якщо збільшення цього показника призводить до втрати певного рівня фінансової безпеки, та як максимальне — в протилежному випадку.

Після цього провадиться розрахунок нормалізованих фінансових показників “еталонного” банку шляхом коригування визначеного оптимального значення i -го нормалізованого фінансового показника на величину середньоквадратичного відхилення:

$$L_{et} = \begin{pmatrix} l_{1et} \\ \dots \\ l_{iet} \\ \dots \\ l_{met} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \begin{bmatrix} \max_i \{k_{1i}\} \\ \min_i \{k_{1i}\} \end{bmatrix} + \sigma_1 \\ \dots \\ \begin{bmatrix} \max_i \{k_{1i}\} \\ \min_i \{k_{1i}\} \end{bmatrix} + \sigma_i \\ \dots \\ \begin{bmatrix} \max_n \{k_{1n}\} \\ \min_n \{k_{1n}\} \end{bmatrix} + \sigma_n \end{pmatrix}, \quad (4)$$

де L_{et} — матриця нормалізованих фінансових показників “еталонного” банку;

$$\begin{bmatrix} \max_i \{k_{1i}\} \\ \min_i \{k_{1i}\} \end{bmatrix} - \text{визначення максима-}$$

льного або мінімального значення нормалізованого i -го фінансового показника залежно від напрямку його впливу на результативну ознаку.

Підґрунтям коригування оптимальних значень фінансових показників на середньоквадратичне відхилення є прийняте припущення про неможливість досягнення банками “еталонного” значення фінансових показників. Виходячи з цього, можна вважати, що “еталон” — це величина, більша за оптимальне значення i -го нормалізованого фінансового показника за всією сукупністю розглянутих банків, яку слід певним чином зважувати. У нашо-

му випадку як коефіцієнт коригування доцільно використовувати середньоквадратичне відхилення, що характеризує відхилення середнього значення показника від індивідуальних рівнів.

Зауважимо, що цей — четвертий етап є основою таксонометричного підходу до визначення рейтингової оцінки банку, оскільки “еталонний” з точки зору фінансової безпеки банк дає можливість менеджменту банківської установи сформувати тактику та стратегію розвитку власної діяльності, наближуючи фінансові показники банку до еталонного значення.

П'ятий етап досліджуваної методики передбачає розрахунок квазівідстаней між j -м та “еталонним” банками на основі формули:

$$KV_j = \sum_{i=1}^m (l_{ij} - l_{iet})^2, \quad (5)$$

де KV_j — квазівідстань між j -м та “еталонним” банками.

Визначені на цьому етапі квазівідстані є тією кількісною характеристикою функціонування банків, яка відображає відповідність рівня фінансової безпеки кожного з них еталонному значенню.

Виходячи з того, що розраховані на попередньому етапі квазівідстані не враховують пріоритетності одних фінансових показників порівняно з іншими, отримані рейтингові оцінки не надають адекватної характеристики конкурентної позиції кожного банку на банківському ринку.

Тому на наступному — шостому етапі необхідно провести розрахунок рейтингової оцінки для кожного j -го банку, якою є зважені квазівідстані між j -м та “еталонним” банками.

Практично цей етап передбачає низку дій у такій послідовності:

1. Визначення експертним шляхом значень вагових коефіцієнтів фінансових показників функціонування банківських установ, наданих кожним експертом:

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & \dots & a_{1t} & \dots & a_{1s} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{i1} & \dots & a_{it} & \dots & a_{is} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & \dots & a_{mt} & \dots & a_{ms} \end{pmatrix}, \quad (6)$$

де A — матриця вагових коефіцієнтів наданих s експертами m фінансовим показникам;

α_{it} — ваговий коефіцієнт i -го показника, надана t -м ($t = 1 \div s$) експертом;

2. Обчислення вагових коефіцієнтів нормалізованих фінансових показників шляхом визначення серед-

ньої величини оцінок, наданих s експертами:

$$\alpha_i = \bar{a}_i = \frac{1}{s} \sum_{t=1}^s a_{it}, \quad (7)$$

де $\alpha_i = \bar{a}_i$ — ваговий коефіцієнт i -го фінансового показника;

3. Визначення зважених квазівідстаней між j -м та “еталонним” банками за формулою:

$$KV_j^* = \sum_{i=1}^m \alpha_i (l_{ij} - l_{iet})^2, \quad (8)$$

де KV_j^* — рейтингова оцінка j -го банку.

Отримані зважені квазівідстані пропонується використовувати як рейтингові оцінки, що є основою визначення позиції кожного банку серед інших контрагентів з урахуванням рівня його фінансової безпеки.

Заключним — сьомим етапом реалізації таксонометричного підходу є проведення рейтингування розглянутої сукупності комерційних банків на основі ранжування зважених квазівідстаней від найменшого до найбільшого їх значень.

ВИСНОВОК

Отже, визначення рейтингової оцінки комерційних банків у розрізі аналізу їх фінансової безпеки на основі таксонометричного методу дає змогу ідентифікувати резерви зміцнення їх фінансової безпеки, з'ясувати поточний стан кожного банку та визначити потенційні можливості розвитку окремої банківської установи. □

Література

1. Ковалев В.В. *Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие* / В.В.Ковалев, О.Н.Волкова. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. — С. 59—72.
2. Кочетков В. *Сучасна практика рейтингової оцінки діяльності комерційних банків*. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — С. 25—31.
3. *Основные показатели украинских банков на 1 октября 2005 г.* // *Деловая столица*. — 2005. — № 45/235. — С. 15.
4. Панова Г.С. *Анализ финансового состояния коммерческого банка*. — М.: Финансы и статистика, 1996. — С. 179—252.
5. Петриненко Л.Ю. *Критерії стійкості банку* // *Фінанси України*. — 2000. — № 7. — С. 128—135.
6. Merton R.C. *On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates* // *The Journal of Finance*. — 1974. — № 2. — P. 449—470.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “Гетьман Данило Апостол”

Національний банк України, продовжуючи серію “Герої козацької доби”, 29 листопада 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень “Гетьман Данило Апостол”, присвячену видатному українському військовому, політичному і державному діячеві України XVIII ст., гетьманові Лівобережної України, який чимало зробив для впорядкування місцевого самоврядування, реформування системи судочинства, врегулювання землекористування, розвитку торгівлі.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 8 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі зображено загальну для серії композицію, що втілює ідею соборності

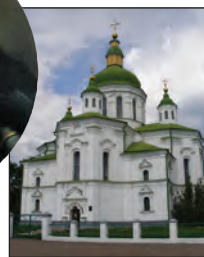
України: малий Державний герб України підтримують гербові фігури архістратига Михаїла і коронованого лева — символи міст Києва і Львова, над якою рік карбування монети — **2010**, вгорі півколом розміщено напис — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, внизу — **10 / ГРИВЕНЬ**.

На реверсі зображено портрет Данила Апостола на тлі драпування, ліворуч — його герб, унизу напис — **ДАНИЛО / АПОСТОЛ**, ліворуч і праворуч від якого роки життя: **1654—1734**.

Художники — Олександр Івахненко, Святослав Іваненко.

Скульптор — Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “Гетьман Данило Апостол” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Іоанн Георг Пінзель”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 29 листопада 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену визначному скульптору середини XVIII століття, який працював з деревом і каменем, представникові пізнього бароко і рококо, зачинателю Львівської школи скульпторів Іоанну Георгу Пінзелю.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі на матовому тлі малий Державний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, на дзеркальному тлі зо-

бражено еталон барокової краси — будівлю ратуші в Бучачі, ліворуч і праворуч від якої розміщено написи: **2010 / БУЧАЧ; 5 / ГРИВЕНЬ / ТЕРНОПІЛЬЩИНА**.

На реверсі зображено композицію — перед скульптурою Янгола стоїть з інструментом у руках майстер, вражений витвором, що вийшов з-під його різця, по колу написи — **ІОАНН ГЕОРГ ПІНЗЕЛЬ, бл. 1710—1761**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Володимир Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Іоанн Георг Пінзель” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Родина Тарновських”

Національний банк України, продовжуючи серію “Славетні роди України”, 29 листопада 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень “Родина Тарновських”, присвячену видатному українському козацько-старшинському роду, що уславився своєю меценатською і благодійницькою діяльністю і з якого походили відомі діячі Гетьманщини — сотники і полковники. До нього належав Василь Тарновський-молодший, завдяки унікальній колекції якого було засновано Музей українських старожитностей у місті Чернігові.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі вгорі розміщено малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**,

внизу рік карбування монети — **2010** та номінал — **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ**; зображено родове гніздо Тарновських — маєток у Качанівці, під яким напис — **КАЧАНІВКА / ЧЕРНІГІВЩИНА**.

На реверсі зображено найвідоміших представників роду: в центрі на орнаментальному тлі постать Василя (молодшого), під якою роки його життя: **1838—1899**, ліворуч та праворуч — портрети з написами: **ГРИГОРІЙ / 1788—1853** та **ВАСИЛЬ / 1810—1866**, угорі розміщено герб роду та напис півколом — **РІД ТАРНОВСЬКИХ**.

Художники — Святослав Іваненко (аверс), Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (реверс).

Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “Родина Тарновських” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятних монет “Гончар”

Національний банк України, продовжуючи серію “Народні промисли та ремесла”, 6 грудня 2010 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 10 і 5 гривень “Гончар”, присвячені одному з важливих видів господарської діяльності та мистецької культури українців — гончарству, яке протягом багатьох століть посідало одне з провідних місць серед селянських промислів й увібрало в себе технічні навички та художні традиції, що існували ще з часів неоліту.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**; на гурті цієї монети також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України. Монету номіналом 10 гривень виготовлено з використанням технології патинування.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 16.5 г, діаметр — 35.0 мм, тираж

— 45 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі — малий Державний герб України, під яким стилізований напис — **НАЦІОНАЛЬНИЙ / БАНК / УКРАЇНИ**, у центрі — стилізоване зображення двох пташок, ліворуч і праворуч — гончарні вироби, внизу — написи: на монеті зі срібла — **10 / ГРИВЕНЬ / 2010**, на монеті з нейзильберу — **5 / ГРИВЕНЬ / 2010**. На аврсі монети номіналом 5 гривень також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет зображено гончара за роботою. Вгорі на стилізованому тлі розміщено напис — **ГОНЧАР**, з обох боків центральної композиції — декоративні квітки.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптор — Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятні монети номінальною вартістю 10 і 5 гривень “Гончар” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Острів Хортиця на Дніпрі — колыска українського козацтва”

Національний банк України 20 грудня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 50 гривень, присвячену колысці українського козацтва, унікальний пам'ятці природи, історії та археології — острову Хортиця, який завжди перебував у сфері військових і господарських інтересів запорозьких козаків, був їх осідком. Січ на Хортиці згадується в народних переказах і піснях, записаних у XVIII–XIX ст. Оригінальність Хортиці — у рідкісному поєднанні на одній території різноманітних природних комплексів — плавневих лісів і луків, степів, скелястих відшарувань гранітів, балок, дібров, озernih комплексів. Тут розташований Національний заповідник “Хортиця”.

Монету виготовлено зі срібла 999 проби. Категорія якості карбування — спеціальний антиркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 500.0 г, діаметр — 85.0 мм, тираж — до 1 500 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 999**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **500.0**; на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України. Елемент оздоблення — локальна позолота (вміст золота в чистоті не менш як 0.000930 г).

На аверсі вгорі розміщено: малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображено фрагмент історико-культурного

комплексу “Запорозька Січ”, на передньому плані — позолочена композиція з бандури, козацьких клейнодів і зброї, ліворуч від якої номінал монети — **50 / ГРИВЕНЬ**, праворуч — рік карбування монети — **2010**.

На реверсі розміщено: на тлі орнаментальної смуги довбиша, який б'є у литаври, що використовувалися під час урочистостей та важливих моментів життя козаків, праворуч від яких рядки з поезії Тараса Шевченка “І мертвим, і живим...” — **У нас воля виростала, / Дніпром умивалась, / У голови гори слала, / Степом укривалась! / ТАРАС ШЕВЧЕНКО**; над смугою стилізоване зображення острова, над яким напис — **Острів Хортиця на Дніпрі — колыска українського козацтва**, праворуч напис — **ЗАПОРІЖЖЯ / XVI–XVIII ст.**

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 50 гривень “Острів Хортиця на Дніпрі — колыска українського козацтва” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2010 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.12. 2010 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197	195
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	7	6	5
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14	19
4	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182	175
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	19	23	35	47	53	51	53
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	20
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	39.1
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 280
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 093 273
2	Готівкові кошти та банківські метали	5 622	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	25 266
3	Кошти в Національному банку України	8 305	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	27 071
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	9 921	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	62 815
5	Кредити надані	96 945	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	757 891
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	502 752
5.2	кредити, надані фізичним особам	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	191 197
6	Довгострокові кредити	45 531	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	420 194
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	34 693	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	258 408
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	90 319
8	Вкладення в цінні папери	8 157	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	79 066
9	Резерви під активні операції банків	7 250	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	151 731
9.1	Відсоток виконання формування резерву	99.7	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	114 774
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 280
2	Власний капітал	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	134 405
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	141 081
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.3
3	Зобов'язання банків	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	807 875
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	140 289
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	15 377	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	47 904
3.2	Кошти фізичних осіб;	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	262 613
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	33 204	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	200 362
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	156 084
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.34
3	Доходи, млн. грн.	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	123 102
4	Витрати, млн. грн.	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	132 540
5	Результат діяльності, млн. грн.	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-9 438
6	Рентабельність активів, %	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-1.15
7	Рентабельність капіталу, %	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-8.12
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.76
9	Чистий спред, %	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.81

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Рецензія/

Проблеми валютної політики України: теоретичні і практичні аспекти

Береславська О.І. Валютна політика України: теорія та практика (монографія). – Ірпінь: Національний університет Державної податкової служби України, 2010. – 330 с.

Книга присвячена двом надзвичайно цікавим і водночас складним процесам: формуванню валютної політики в Україні та механізму реалізації її пріоритетів. Зазначені процеси простежуються автором монографії у логічному взаємозв'язку та взаємному впливі – до цього дослідження у вітчизняній економічній літературі вони в такій взаємодії практично не розглядалися.

Посилення впливу валютної сфери на процеси, які відбуваються в реальному секторі економіки, є одним із головних наслідків фінансової глобалізації. Лібералізація руху капіталів дає змогу окремим країнам широко використовувати переваги світових господарських зв'язків, проте зумовлює значні коливання валютних курсів. Це передбачає внесення змін до механізму формування валютної політики держав. Розробка валютної політики, адекватної глобальним тенденціям, особливо важлива для країн із незрілими ринковими відносинами. Вона не обмежується вибором та реалізацією режиму валютного курсу. Натомість справляє комплексний вплив на господарську систему в цілому та на політику формування міжнародних резервів центрального банку й управління ними, регулює експортно-імпорتنі операції. Адекватна й теоретично обґрунтована валютна політика – обов'язкова умова успішного економічного розвитку країни.

Із цих позицій монографія О.І.Береславської “Валютна політика України: теорія та практика” є важливою і своєчасною, адже у ній досліджується взаємозв'язок валютної політики з реалізацією її пріоритетів.

У першому розділі праці розглянуто теоретичні засади формування валютної політики – досліджується її економічний зміст, визначається місце та роль у системі державного регулювання економікою й досягненні макроекономічної стабілізації.

Зважаючи на значення інституційної складової, якій сьогодні у вітчизняній економічній науці приділяється особлива увага, авторка розглянула валютну політику як інституційне утворення, що належить до інститутів вищого рівня. Визначення загальних складових валютної політики в їх взає-

мозалежності і взаємозв'язку в дослідженні є методологічним орієнтиром пошуку фундаментальних джерел

формування валютної політики та встановлення її основних пріоритетів.

У другому розділі, присвяченому дослідженню центральної складової валютної політики – валютному курсу, значна увага приділена закономірностям його формування. Це дало змогу дослідниці визначити чинники, які впливають на динаміку валютного курсу в сучасних умовах та оцінити роль валютного курсу в забезпеченні економічної стабільності.

У монографії розглянуто складність і різноманітність форм впливу валютного курсу на платіжний баланс України та цінову стабільність у реальних умовах конкретної економічної ситуації. Аналізуючи вплив валютного курсу на економіку країни, авторка приділяє особливу увагу проблемі вибору оптимального режиму валютного курсу як одного з основних пріоритетів валютної політики і переконує, що в Україні ним може бути режим регульованого курсу гривні, за якого обмінний курс регулюється залежно від

стану платіжного балансу та обсягів міжнародних валютних резервів.

Проблемам валютного регулювання як механізму реалізації пріоритетів валютної політики присвячено третій розділ монографії. Валютне регулювання проаналізоване як система форм, методів та інструментів, спрямованих на реалізацію ефективної валютної політики держави. На основі аналізу практики використання інструментів валютного регулювання зроблено висновок, що сфера валютних відносин порівняно з іншими є однією з найнестабільніших в Україні. Валютна політика держави, на думку авторки, повинна враховувати цю нестабільність і адекватно на неї реагувати. У зв'язку з цим інструменти валютного регулювання залишаються важливим важелем механізму реалізації валютної політики.

Проблему підвищення ефективності валютної політики в Україні розглянуто в четвертому розділі монографії. Здійснений у попередніх розділах аналіз української практики переконує, що існує багато підходів до вирішення цієї проблеми. Проте в книзі запропоновані тільки ті, що видаються найпродуктивнішими для досягнення поставленої цілі.

У цілому монографію можна оцінити як цілісне, ґрунтовне наукове дослідження на дуже актуальну тему, виконане на високому науково-теоретичному рівні. Робота характеризується новизною методологічних підходів, глибоким аналізом економічних тенденцій, які домінують в Україні, цілісністю теоретичного задуму й отриманих результатів.

Михайло Савлук,

доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Рецензія/

Новий погляд на функціонування грошей і кредиту за умов конкурентного середовища

Гроші та кредит / За ред. М.І.Крупки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 406 с.

Економічні та політичні перетворення в Україні спрямовані на побудову нової моделі господарської системи країни. При цьому успішність реформування національної економіки залежить від ефективності грошово-кредитної сфери та економічної, передусім монетарної, політики держави. У книзі "Гроші та кредит", яка є навчальним посібником для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, працівників фінансово-банківської сфери, розглянуто проблеми функціонування грошей і кредиту за умов конкурентного середовища.

Важливу роль у якісній трансформації вітчизняної економіки відіграють грошово-кредитні відносини, спрямовані на вдосконалення процесів формування й реалізації економічної політики держави. Наукові дослідження щодо сутності грошей і кредиту, їхніх функцій і форм, елементів і типів грошових систем, рівноваги на грошовому ринку, проведення грошово-кредитної політики центрального банку, операцій комерційних банків і небанківських фінансових посередників, а також питань побудови міжнародних валютно-кредитних відносин постійно залишаються актуальними для функціонування національної економіки. Без вирішення цих проблем неможливий успішний розвиток держави та суспільний добробут.

Вивчення особливостей перелічених процесів, підвладних впливу чинників зовнішнього середовища, зокрема світових процесів глобалізації у фінансовій сфері, надзвичайно актуальне в сучасних умовах розвитку економіки України. Цим і зумовлена необхідність видання навчального посібника "Гроші та кредит".

Зміст рецензованого навчального посібника відповідає програмі нормативної дисципліни "Гроші та кредит", яку вивчають у вищих навчальних закладах III–IV ступенів акредитації. Особливістю посібника є характер розкриття окресленої проблематики як у теоретичному, так і в практичному аспектах, новий підхід до вирішення принципів питань дисципліни.

Книга містить передмову та чотири розділи, до яких увійшли дев'ятнадцять тем, що висвітлюють питання

розвитку грошово-кредитних відносин на національному та міжнародному рівнях. Після викладу кожної теми подано питання для самоконтролю, тестові завдання та список рекомендованої літератури.

Перший розділ навчального посібника висвітлює сім тем, присвячених характеристиці грошових відносин в економічній системі держави. Автори досліджують природу виникнення грошей, обґрунтовують їхню економічну сутність та функції, розглядають еволюцію форм грошей — від товарних до електронних.

Друга тема присвячена дослідженню теорій грошей та грошово-кредитного регулювання економіки держави, побудованих на основі кейнсіанських, монетаристських та неокласичних підходів.

У рамках третьої теми висвітлено сутність і типи грошових систем, особливості функціонування основних елементів грошової системи держави,

розкрито процеси їх становлення та розвитку в національній економіці.

Поняття і структура грошового обігу, обсяг та склад грошової маси й грошової бази, які є одними з основних об'єктів монетарного регулювання, — ключові питання четвертої теми навчального посібника.

Однією з передумов фінансової стабільності в країні є збалансованість попиту і пропозиції грошей, відповідність обсягу грошової маси потребам економіки. Тому ґрунтовне дослідження цих питань має важливе теоретичне й практичне значення в процесі формування у студентів розуміння сутності функціонування грошового ринку. Цьому присвячено п'яту тему видання.

Теоретичні питання щодо причин і форм прояву інфляційних процесів у державі та систему заходів стабілізації грошового обігу, в тому числі й шляхом грошових реформ, розкривають шоста й сьома теми посібника.

У другому розділі цього видання досліджено основні аспекти кредитних відносин в економічній системі держави, зокрема — економічний зміст, принципи та функції кредиту, його форми та види, а також поняття та види процента, фактори, що визначають його рівень.

Сьогодні в Україні особливого значення набуває підвищення ефективності функціонування ринкової інфраструктури, що потребує якісних перетворень у банківській системі та діяльності небанківських фінансових інститутів. З огляду на це особливе місце в структурі навчального посібника відведено аналізу діяльності фінансових посередників у національній економі-

ці та розвинутих країнах світу. Ці питання розкриває третій розділ, у якому автори розглянули роль грошово-кредитної політики центрального банку в досягненні сталою економічного розвитку держави.

Надзвичайно важливими питаннями для конкурентоспроможності й фінансової безпеки держави, які розкрито в четвертому розділі навчального посібника – “Міжнародні валютно-кредитні відносини”, є поняття валюти, валютного курсу та валютного ринку, особливості національної системи валютного регулювання й контролю.

У книзі детально проаналізовано етапи еволюції, структурні принципи та проблеми формування міжнародної валютно-кредитної системи від епохи Золотого стандарту до запровадження Ямайської валютної системи. Досліджено принципи функціонування економічного й валютного союзу з єдиною валютою – євро.

Основним цілям та головним напрямом діяльності міжнародних і регіональних валютно-кредитних уста-

нов, таких як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк та інших, присвячено завершальну, дев'ятнадцяту тему рецензованого посібника.

Характеризуючи видання в цілому, слід відзначити його високий науковий та методичний рівень, відповідність викладу матеріалу вимогам сьогодення, практичне спрямування. Тексти статей викладено сучасною літературною українською мовою, тож вони легко сприймаються при читанні, дохідливо розкриваючи фундаментальні положення економічної та фінансової теорії, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених.

Кращому засвоєнню студентами викладеного матеріалу з дисципліни “Гроші та кредит”, більший його наочності й підвищенню ефективності навчального процесу сприяють подані в посібнику аналітичні таблиці, схеми, запитання для самоконтролю. Матеріал викладено логічно, системно та послідовно, розглянуто нормативно-

правове забезпечення функціонування грошей, кредиту, діяльності центрального та комерційних банків в Україні, враховано останні зміни у чинному вітчизняному законодавстві.

За змістом, структурою та логікою викладення матеріалу навчальний посібник “Гроші та кредит”, підготовлений колективом кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, є оригінальною завершеною працею, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, має теоретичну та практичну цінність і може бути використаний як базовий для вивчення у вищих навчальних закладах країни нормативного навчального курсу з однойменною назвою.

Анатолій Мороз,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за листопад 2010 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	560.5432	16	434 LYD	100 лівійських динарів	634.5016
2	986 BRL	100 бразильських реалів	460.9952	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	63.5016
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	220.6123	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	61.5689
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.0397	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	593.9165
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.0583	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.2102
6	981 GEL	100 грузинських ларі	445.8244	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	282.8198
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	101.9814	22	642 ROL	100 румунських лейв	256.7592
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	136.9974	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	210.9647
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	217.1905	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	17.0509
10	356 INR	1000 індійських рупій	177.9888	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	25.7284
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.7587	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	180.4406
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6785	27	952 XOF	1000 франків КФА	16.6191
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.9470	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.9508
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2807.5231	29	191 HRK	100 хорватських кун	149.3163
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2691	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	632.9280

* Курс встановлено з 01.11.2010 року.

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.11.2010 р.	02.11.2010 р.	03.11.2010 р.	04.11.2010 р.	05.11.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	771.1222	782.3321	791.7006	789.4912	802.5829	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1262.0622	1272.1303	1268.7660	1275.2692	1288.0180	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	988.0105	989.0943	989.2192	989.5914	989.9875	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0263	0.0263	0.0263	0.0262	0.0262	
5	208 DKK	100 датських крон	147.0222	147.8656	148.8712	148.8695	151.3288	
6	840 USD	100 доларів США	791.1000	791.7700	791.8700	791.9700	791.9900	
7	233 EEK	100 естонських крон	70.0617	70.4702	70.9447	70.9334	72.0994	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.7801	3.8021	3.8277	3.8271	3.8900	
9	124 CAD	100 канадських доларів	774.7189	778.6857	783.4863	785.1349	790.6024	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3630	5.3676	5.3657	5.3638	5.3661	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1544.6347	1553.6408	1564.1022	1563.8534	1589.5598	
12	440 LTL	100 литовських літів	317.4894	319.3405	321.4908	321.4396	326.7234	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	66.9709	67.0429	67.0576	67.2255	67.3787	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	133.8168	135.3654	135.3216	135.2177	138.4524	
15	985 PLN	100 польських злотих	275.2956	277.7308	280.6826	282.2150	289.5710	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.5700	2.5729	2.5715	2.5738	2.5738	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	610.0998	612.9406	614.7441	614.9187	617.1283	
18	792 TRL	100 турецьких лір	551.2281	554.8606	559.7798	561.4462	568.8909	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	277.5789	277.8140	277.8491	277.8842	277.8912	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	40.3381	40.7246	40.9988	40.8039	41.4138	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4864	0.4865	0.4865	0.4866	0.4866	
22	203 CZK	100 чеських крон	44.5657	44.9443	45.3079	45.3062	46.2189	
23	752 SEK	100 шведських крон	117.1058	118.8615	119.0650	119.0333	121.8920	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	799.6989	801.5549	806.3659	806.5306	818.5391	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	118.5918	118.1483	118.5842	118.6275	118.8548	
26	392 JPY	1000 японських єн	97.9912	98.5009	98.0777	97.6394	97.9688	
27	978 EUR	100 євро	1096.2273	1102.6189	1110.0434	1109.8668	1128.1106	
28	960 XDR	100 СПЗ	1243.4398	1248.9530	1248.8980	1252.4532	1258.2214	
			16.11.2010 р.	17.11.2010 р.	18.11.2010 р.	19.11.2010 р.	20.11.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	782.0212	778.5840	775.3651	784.2875	784.2875	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1274.8080	1269.3390	1260.4763	1271.1311	1271.1311	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	991.7115	992.0865	992.3365	991.9645	991.9645	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0261	0.0261	0.0261	0.0262	0.0262	
5	208 DKK	100 датських крон	145.0087	144.9029	143.5387	145.3082	145.3082	
6	840 USD	100 доларів США	793.2700	793.5700	793.7700	793.7700	793.7700	
7	233 EEK	100 естонських крон	69.0827	69.0378	68.3907	69.2328	69.2328	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.7273	3.7249	3.6899	3.7354	3.7354	
9	124 CAD	100 канадських доларів	786.1733	781.7960	776.6594	779.6027	779.6027	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3712	5.3732	5.3808	5.3844	5.3844	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1524.1254	1523.1352	1508.2189	1527.2211	1527.2211	
12	440 LTL	100 литовських літів	313.0531	312.8497	309.9170	313.7332	313.7332	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	68.4137	67.7616	67.2265	66.9131	66.9131	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	132.8633	132.2649	130.7369	132.7197	132.7197	
15	985 PLN	100 польських злотих	275.0406	274.3593	269.9499	275.1131	275.1131	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.5703	2.5553	2.5321	2.5441	2.5441	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	608.8603	610.9080	607.6900	612.9798	612.9798	
18	792 TRL	100 турецьких лір	547.9619	545.5318	543.4368	548.5683	548.5683	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	278.3404	278.4456	278.5158	278.5158	278.5158	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	39.0954	39.0037	38.4769	39.3783	39.3783	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4864	0.4866	0.4867	0.4867	0.4867	
22	203 CZK	100 чеських крон	43.8912	43.8984	43.5081	43.9491	43.9491	
23	752 SEK	100 шведських крон	115.3709	115.2184	113.8627	115.7661	115.7661	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	804.9670	805.6440	797.0217	803.9020	803.9020	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	119.3980	119.5515	119.4981	119.6587	119.6587	
26	392 JPY	1000 японських єн	95.3940	95.4163	95.1183	95.2566	95.2566	
27	978 EUR	100 євро	1080.9097	1080.2075	1070.0813	1083.2579	1083.2579	
28	960 XDR	100 СПЗ	1235.1825	1233.9338	1229.1838	1235.7397	1235.7397	

щодо іноземних валют, України щоденно (за листопад 2010 року)

Офіційний курс										
	06.11.2010 р.	07.11.2010 р.	08.11.2010 р.	09.11.2010 р.	10.11.2010 р.	11.11.2010 р.	12.11.2010 р.	13.11.2010 р.	14.11.2010 р.	15.11.2010 р.
	802.5829	802.5829	803.9714	800.1214	803.6916	791.2298	793.1120	793.1120	793.1120	785.8628
	1288.0180	1288.0180	1284.3719	1277.1150	1279.2336	1271.1758	1277.9836	1277.9836	1277.9836	1278.0547
	989.9875	989.9875	989.7086	989.7112	988.9611	988.7500	990.0875	990.0875	990.0875	991.0886
	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261	0.0261
	151.3288	151.3288	149.5527	147.8188	147.9860	146.1356	145.5816	145.5816	145.5816	145.8562
	791.9900	791.9900	791.4700	791.6700	791.0700	791.0000	792.0700	792.0700	792.0700	792.9700
	72.0994	72.0994	71.2427	70.4158	70.5040	69.6130	69.3528	69.3528	69.3528	69.4874
	3.8900	3.8900	3.8438	3.7992	3.8040	3.7559	3.7418	3.7418	3.7418	3.7491
	790.6024	790.6024	790.5719	789.2315	791.8650	787.4545	789.6492	789.6492	789.6492	784.9550
	5.3661	5.3661	5.3655	5.3607	5.3574	5.3642	5.3696	5.3696	5.3696	5.3750
	1589.5598	1589.5598	1570.6726	1553.3161	1555.4810	1535.6083	1529.8687	1529.8687	1529.8687	1533.0530
	326.7234	326.7234	322.8413	319.0938	319.4935	315.4562	314.2771	314.2771	314.2771	314.8868
	67.3787	67.3787	67.5979	67.9061	68.0169	68.4226	68.7072	68.7072	68.7072	68.6109
	138.4524	138.4524	137.2960	136.2730	136.5788	134.8696	134.1164	134.1164	134.1164	133.6827
	289.5710	289.5710	284.7270	281.1132	281.2787	280.4127	275.9124	275.9124	275.9124	276.7292
	2.5738	2.5738	2.5721	2.5701	2.5633	2.5772	2.5960	2.5960	2.5960	2.5769
	617.1283	617.1283	615.6558	614.7568	616.1112	614.0529	614.9472	614.9472	614.9472	612.6683
	568.8909	568.8909	566.5886	561.5245	562.1705	558.9116	555.3408	555.3408	555.3408	554.1494
	277.8912	277.8912	277.7088	277.7789	277.5684	277.5439	277.9193	277.9193	277.9193	278.2351
	41.4138	41.4138	40.7258	40.1226	40.2388	39.8393	39.2397	39.2397	39.2397	39.3914
	0.4866	0.4866	0.4863	0.4859	0.4855	0.4855	0.4862	0.4862	0.4862	0.4867
	46.2189	46.2189	45.3409	44.8328	44.8744	44.2443	44.0503	44.0503	44.0503	44.1430
	121.8920	121.8920	119.9770	118.5461	118.5122	117.1505	116.5534	116.5534	116.5534	116.1806
	818.5391	818.5391	822.9044	820.0723	822.0172	812.7197	816.9974	816.9974	816.9974	813.9861
	118.8548	118.8548	118.8995	118.5473	119.0648	119.2397	119.5452	119.5452	119.5452	119.4771
	97.9688	97.9688	97.4308	97.6052	98.1098	95.9823	96.2171	96.2171	96.2171	96.5664
	1128.1106	1128.1106	1114.7063	1101.7671	1103.1471	1089.2070	1085.1359	1085.1359	1085.1359	1087.2412
	1258.2214	1258.2214	1254.4299	1246.5360	1248.4534	1238.3814	1238.2653	1238.2653	1238.2653	1238.9788
	21.11.2010 р.	22.11.2010 р.	23.11.2010 р.	24.11.2010 р.	25.11.2010 р.	26.11.2010 р.	27.11.2010 р.	28.11.2010 р.	29.11.2010 р.	30.11.2010 р.
	784.2875	780.6956	784.0037	776.9033	776.8069	777.8700	777.8700	777.8700	765.4397	763.8190
	1271.1311	1269.1781	1267.1165	1263.3669	1254.9694	1249.3523	1249.3523	1249.3523	1242.8087	1236.4093
	991.9645	992.2125	992.5847	992.3365	992.3375	992.3375	992.3375	992.3375	992.2500	992.1260
	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262
	145.3082	145.5859	145.2848	143.6927	142.0485	141.8378	141.8378	141.8378	140.8372	139.9903
	793.7700	793.7700	793.7700	793.7700	793.8700	793.8700	793.8700	793.8700	793.8000	793.8000
	69.2328	69.3698	69.2328	68.4668	67.6788	67.5875	67.5875	67.5875	67.0945	66.6937
	3.7354	3.7428	3.7354	3.6940	3.6515	3.6466	3.6466	3.6466	3.6200	3.5984
	779.6027	777.6751	781.2895	776.3403	781.1620	786.0222	786.0222	786.0222	776.3074	777.0716
	5.3844	5.3851	5.3859	5.3866	5.3902	5.3869	5.3869	5.3869	5.3853	5.3821
	1527.2211	1530.2426	1527.2211	1509.6843	1492.7307	1490.9266	1490.9266	1490.9266	1479.4257	1470.5883
	313.7332	314.3539	313.7332	310.2618	306.6911	306.2773	306.2773	306.2773	304.0432	302.2270
	66.9131	66.5468	66.3970	66.4371	66.7095	66.6194	66.6194	66.6194	66.1539	65.8209
	132.7197	132.3660	131.9919	130.5315	130.0194	130.1156	130.1156	130.1156	128.3846	128.3791
	275.1131	275.8676	275.3579	270.9132	266.4477	265.7805	265.7805	265.7805	260.6581	257.8144
	2.5441	2.5648	2.5610	2.5389	2.5369	2.5376	2.5376	2.5376	2.5317	2.5356
	612.9798	611.7003	611.3539	604.7942	605.9414	606.7904	606.7904	606.7904	601.4325	601.4579
	548.5683	548.5980	549.3751	537.7871	536.0381	537.9014	537.9014	537.9014	532.7044	528.5032
	278.5158	278.5158	278.5158	278.5158	278.5509	278.5509	278.5509	278.5509	278.5263	278.5263
	39.3783	39.5771	39.6638	38.9129	38.4260	38.1292	38.1292	38.1292	37.5063	37.1919
	0.4867	0.4867	0.4862	0.4862	0.4863	0.4863	0.4863	0.4863	0.4863	0.4858
	43.9491	43.9096	43.8832	43.4065	42.8930	42.7797	42.7797	42.7797	42.4591	42.1492
	115.7661	115.5358	115.4182	114.1290	113.9592	114.0731	114.0731	114.0731	112.7969	113.1749
	803.9020	797.6785	802.1162	803.1729	797.6372	793.5721	793.5721	793.5721	792.1827	791.3920
	119.6587	119.5520	119.5148	119.4550	119.3014	119.3650	119.3650	119.3650	119.0547	119.1788
	95.2566	95.1355	95.0476	95.2242	95.1602	94.9721	94.9721	94.9721	94.6448	94.2409
	1083.2579	1085.4011	1083.2579	1071.2720	1058.9432	1057.5142	1057.5142	1057.5142	1049.8005	1043.5295
	1235.7397	1238.4660	1237.1361	1231.9614	1223.5465	1223.5465	1223.5465	1223.5465	1223.4386	1211.1614

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у листопаді 2010 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у листопаді 2010 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2010 р.	У тому числі за листопад
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	3.58	100.00
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	1.05	–
– операції прямого РЕПО	2.36	–
– інші кредити	51.60	–
– стабілізаційний кредит	21.86	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	19.55	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у листопаді 2010 р.

Показники	Відсотки річні	
	2010 р.	У тому числі за листопад
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	11.72	11.25
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	11.38	11.25
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	16.48	–
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	9.36	–
– за іншими кредитами	12.95	–
– стабілізаційним кредитом	9.56	–
– кредитами, наданими для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	11.00	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у листопаді 2010 р.*

Продовження таблиці показує середні ставки за депозитами у національній валюті у листопаді 2010 р.		
	Показники	Листопад 2010 р.
На міжбанківському ринку:	за кредитами, наданими іншим банкам	3.0
	за кредитами, отриманими від інших банків	2.9
	за депозитами, розміщеними в інших банках	4.0
	за депозитами, залученими від інших банків	4.1
На небанківському ринку:	за кредитами**	12.8
	за депозитами	7.1

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у листопаді 2010 р.¹

Агрегати грошової маси	01.08.2010 р.		01.09.2010 р.		01.10.2010 р.		01.11.2010 р.		01.12.2010 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками										
M0, % до початку року	111.5	18 050.7	111.5	18 073.6	111.3	17 784.6	111.6	18 196.5	110.4	16 302.9
M0 + переказані кошти в національній валюті										
M1, % до початку року	115.2	35 532.1	116.1	37 554.2	117.8	41 675.5	118.8	43 933.7	118.2	42 625.1
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти										
M2, % до початку року	113.5	65 323.9	114.6	70 555.4	117.1	82 975.1	118.6	90 174.2	118.1	87 887.8
M2 + цінні папери власного боргу банків										
M3, % до початку року	113.1	63 642.3	114.1	68 877.7	116.7	81 511.9	118.2	88 747.9	117.8	86 772.0

¹ Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у січні – червні 2010 року опубліковано в № 8 (2010 р.) на стор. 70.**Примітка.** Облікова ставка Національного банку України у листопаді 2010 р. не змінювалася і, починаючи з 10.08.2010 р., становить 7.75% річних.

Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладами (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів – 2.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 29.09.2009 р. № 567, згідно з якою з 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки НБУ за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 20.04.2010 р. № 210, згідно з якою з 01.05.2010 року встановлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100% від суми обов'язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування згідно з установленими нормативами на відповідний період; банкам дозволено для покриття обов'язкових резервів зараховувати придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 100% від їх номінальної вартості.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у листопаді 2010 року

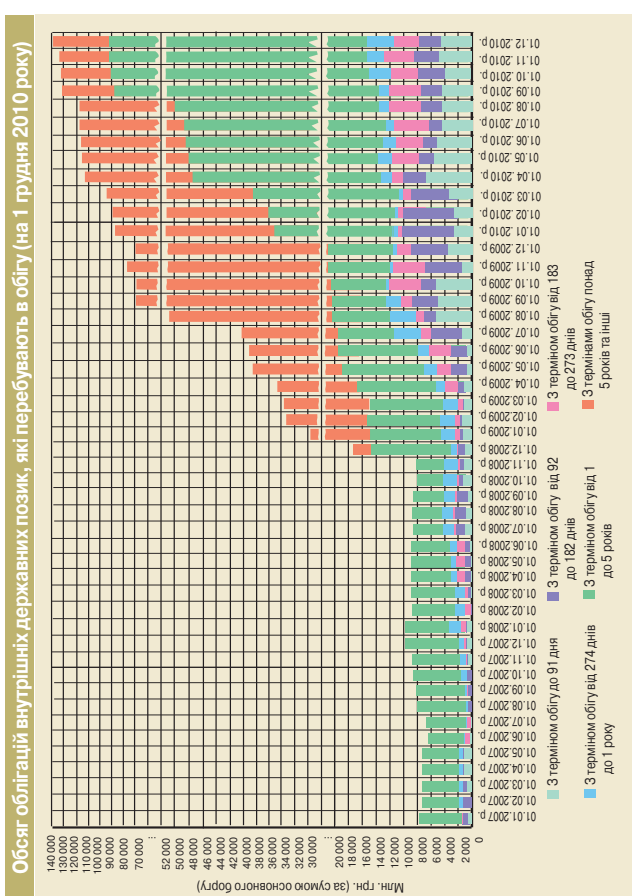
Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у листопаді 2010 року													
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення								
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, грн.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Усього	Загальна сума розміщення до державного бюджету від розміщення облігацій	ОВДП, випущені для погашення простроченої заборгованості з податку на додану вартість	Випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків	Інші	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
Постанова КМУ від 12.10.2010 р. № 950 (із змінами та доповненнями, внесеними постановою КМУ від 27.10.2010 р. № 987)	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	23.08.2017 р.	1 200 000	1 200 000,00	–	–	–	1 200 000,00	9,50	9,50
	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	12.04.2017 р.	1 200 000	1 200 000,00	–	–	–	1 200 000,00	9,50	9,50
	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	18.03.2015 р.	500 000	500 000,00	–	–	–	500 000,00	9,50	9,50
	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	29.06.2016 р.	1 500 000	1 500 000,00	–	–	–	1 500 000,00	9,50	9,50
	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	17.02.2016 р.	1 500 000	1 500 000,00	–	–	–	1 500 000,00	9,50	9,50
	01.11.2010 р.	–	1 000	47,50	13.07.2016 р.	1 500 000	1 500 000,00	–	–	–	1 500 000,00	9,50	9,50
	03.11.2010 р.	20 000	1 000	–	19.01.2011 р.	20 000	19 770,60	19 770,60	–	–	–	5,50	5,50
	03.11.2010 р.	60 000	1 000	–	22.06.2011 р.	60 000	57 454,80	57 454,80	–	–	–	7,00	7,00
	03.11.2010 р.	1 000	1 000	65,00	21.03.2012 р.	1 000	1 044,87	1 044,87	–	–	–	10,60	10,60
	10.11.2010 р.	50 000	1 000	–	20.04.2011 р.	50 000	48 554,50	48 554,50	–	–	–	6,75	6,75
	10.11.2010 р.	90 000	1 000	–	31.08.2011 р.	90 000	84 597,10	84 597,10	–	–	–	8,00	7,93
	10.11.2010 р.	1 000	1 000	–	27.03.2013 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
	10.11.2010 р.	74 865	1 000	75,00	28.01.2015 р.	74 865	90 515,53	90 515,53	–	–	–	10,00	10,00
	17.11.2010 р.	1 000	1 000	–	16.02.2011 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
	18.11.2010 р.	1 000	1 000	–	31.08.2011 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
	17.11.2010 р.	285 000	1 000	65,00	21.03.2012 р.	285 000	299 159,40	299 159,40	–	–	–	10,55	10,55
	24.11.2010 р.	1 000	1 000	–	18.05.2011 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
	24.11.2010 р.	1 000	1 000	–	09.11.2011 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
	24.11.2010 р.	1 000	1 000	–	27.03.2013 р.	–	–	–	–	–	–	–	–
Разом						7 980 865	8 001 096,80	601 096,80	–	–	7 400 000,00		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за листопад 2010 року*

Період	Кількість розміщених облігацій, шт.	Результати розміщення облігацій				Із них:			
		Усього	залучено коштів до державного бюджету	ОВДП, випущені для погашення простроченої заборгованості з податку на додану вартість	випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків	Усього	залучено коштів до державного бюджету	ОВДП, випущені для погашення простроченої заборгованості з податку на додану вартість	випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків
Січень	1 279 500	1 166 817,63	1 166 817,63	0	0	1 166 817,63	1 166 817,63	0	0
Лютий	5 806 855	5 665 270,98	3 865 270,98	1 800 000,00	0	5 665 270,98	3 865 270,98	1 800 000,00	0
Березень	13 277 255	13 199 699,08	8 609 700,08	4 589 999,00	0	13 199 699,08	8 609 700,08	4 589 999,00	0
I квартал	20 363 610	20 031 787,68	13 641 788,68	6 389 999,00	0	20 031 787,68	13 641 788,68	6 389 999,00	0
Квітень	4 610 580	4 425 631,87	4 425 631,87	0	0	4 425 631,87	4 425 631,87	0	0
Травень	2 899 800	2 802 642,76	2 802 642,76	0	0	2 802 642,76	2 802 642,76	0	0
Червень	3 168 188	3 124 906,09	3 124 906,09	0	0	3 124 906,09	3 124 906,09	0	0
II квартал	10 678 568	10 353 180,72	10 353 180,72	0	0	10 353 180,72	10 353 180,72	0	0
I півріччя	31 042 178	30 384 968,41	23 994 969,41	6 389 999,00	0	30 384 968,41	23 994 969,41	6 389 999,00	0
Липень	4 414 165	4 254 167,98	4 254 167,98	0	0	4 254 167,98	4 254 167,98	0	0
Серпень	20 989 189	20 756 519,88	4 313 830,88	16 442 689,00	0	20 756 519,88	4 313 830,88	16 442 689,00	0
Вересень	2 645 500	2 552 504,72	2 552 504,72	0	0	2 552 504,72	2 552 504,72	0	0
III квартал	28 048 854	27 563 192,58	11 120 503,58	16 442 689,00	0	27 563 192,58	11 120 503,58	16 442 689,00	0
Жовтень	2 747 010	2 704 780,60	2 704 780,60	0	0	2 704 780,60	2 704 780,60	0	0
Листопад	7 980 865	8 001 096,80	601 096,80	0	0	8 001 096,80	601 096,80	0	0
Грудень									
IV квартал	10 727 875	10 705 877,40	3 305 877,40	0	0	10 705 877,40	3 305 877,40	0	0
Усього з початку року	69 818 907	68 654 038,38	38 421 350,38	16 442 689,00	0	68 654 038,38	38 421 350,38	16 442 689,00	6 389 999,00

* За станом на 01.12.2010 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Постановление Верховного Совета Украины “О назначении Арбузо-ва С.Г. на должность Председателя Национального банка Украины”.

Владимир Мищенко, Аэлига Незнамова. *Базель III: новые подходы к регулированию банковского сектора.*

Исследуется пакет реформ, предложенных Базельским комитетом по банковскому надзору с целью повышения устойчивости банковских систем и предупреждения финансово-экономических кризисов.

Сергей Дмитров, Виталий Черняк, Алексей Кузьменко. *Система скоринга на основе индикаторов риска как эффективная составляющая финансового мониторинга в банке.*

Исследуются возможности новейших информационных технологий и зарубежного опыта для принятия и практического использования наиболее эффективных решений, которые помогут уменьшить расходы ресурсов и повысить действенность внутрибанковской системы борьбы с отмыванием “грязных денег”. Авторы предлагают использовать систему скоринга на основе индикаторов риска для оценки репутации и соответствия операций клиента его финансовому состоянию, сути и направлениям деятельности.

Дополнения к Перечню лиц, которые имеют сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков, внесённые в ноябре — декабре 2010 г.

Перечень лиц, которым продлен срок действия сертификата на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков (по состоянию на 01.12.2010 г.).

Марина Грищенко. *Конкурс “Банк года” становится традиционным.* Сообщение о торжественной церемонии награждения банков — участников конкурса “Банк года — 2010” по версии журнала “Банкирь”.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесённые в ноябре 2010 г.

Светлана Егоричева. *Методологические основы организации инновационного процесса в коммерческих банках.*

Анализируются основные этапы банковского инновационного процесса, их содержание и особенности организации. Процесс разработки и внедрения инноваций рассматривается как комплексный бизнес-процесс, требующий формализации и эффективного управления.

Ольга Сенченко. *Рейтинговая оценка банков в разрезе анализа их финансовой безопасности на основе таксонометрического метода.*

Рассматривая распространённые сегодня подходы к рейтингованию банков, автор обосновывает преимущества рейтинговой оценки коммерческих банков на базе таксонометрического метода.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 декабря 2010 года.

Игорь Лютий, Ольга Юрчук. *Финансово-экономический кризис 2008—2010 гг.: некоторые факторы и уроки.*

Рассмотрены некоторые особенности развития рынка финансовых услуг в условиях финансово-экономического кризиса, их проявление в Украине. Предложены меры по повышению эффективности функционирования отечественных банков.

Александр Заяц. *Что сдерживает инновационно-инвестиционное развитие отечественных предприятий?*

Сообщение о IV Международной научно-практической конференции “Современные проблемы инновационного развития государства”, состоявшейся в Днепропетровском национальном университете имени Олеся Гончара.

Сергей Брагин, Олег Макаренко. *Негосударственные пенсионные фонды на неэффективном фондовом рынке: пример Украины.*

Исследуются проблемы развития отечественного фондового рынка и деятельности негосударственных пенсионных фондов.

Дмитрий Положенко. *Деньги, финансы и кредит в контексте обеспечения благосостояния человека.*

Анализируются трансформационные процессы в стоимостных категориях — деньги, финансы и кредит в условиях кризиса.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за ноябрь 2010 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за ноябрь 2010 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в ноябре 2010 года.

Объёмы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.12.2010 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в ноябре 2010 года.

Андрей Папуша. *Научные поиски будущих банкиров.*

Сообщение о заседании за круглым столом на тему “Проблемные активы банков: причины и следствия влияния на развитие банковской системы”, состоявшемся 24 ноября 2010 года в Университете банковского дела Национального банка Украины.

Михаил Дыба, Эмал Бахтари. *Банковские металлы: классификация, функции, операционный инструментарий.*

Рассматриваются функции банковских металлов в современной экономике, отдельные операции с ними и законодательное регулирование внутреннего рынка драгоценных металлов.

Николай Пацера. *Банкиры развивают менталитет.*

На очередном заседании дискуссионного клуба в Университете банковского дела НБУ ученые, преподаватели и студенты обсудили проблемы национального менталитета.

Людмила Снигурская. *Обзор изменений в МСФО, касающихся учёта финансовых инструментов и формирования финансовой отчётности, запланированных на 2010—2011 годы.*

Анализируются основные положения изменений, которые планируется внести в Международные стандарты финансовой отчётности в течение 2010—2011 годов Советом по международным стандартам бухгалтерского учёта. Рассмотрены проекты для обсуждения, касающиеся учёта финансовых инструментов (классификация и оценка, уменьшение полезности, прекращение признания), оценки по справедливой стоимости, подачи финансовых отчётов, консолидации.

О выпуске в обращение памятной монеты “Гетьман Данило Апостол”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривень, посвящённой выдающемуся украинскому военному, политическому и государственному деятелю Украины XVIII ст., гетману Левобережной Украины Даниилу Павловичу Апостолу (1654—1734). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “Иоанн Георг Пинзель”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривень, посвящённой выдающемуся украинскому скульптору XVIII ст. Иоанну Георгу Пинзелю (ок. 1710—1761). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “Родина Тарновских”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривень, посвящённой украинскому казацко-старшинскому роду Тарновских. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятных монет “Гончар”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 10 и 5 гривень, посвящённых украинскому народному промыслу — гончарству. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение памятной монеты “Острів Хортиця на Дніпрі — колыска українського козацтва”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 50 гривень, посвящённой колыбели украинского казачества — острову Хортица на Днепре. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Михаил Савлук. *Проблемы валютной политики Украины: теоретические и практические аспекты.*

Рецензия на монографию Е.И.Береславской “Валютна політика України: теорія та практика”.

Анатолий Мороз. *Новый взгляд на функционирование денег и кредита в условиях конкурентной среды.*

Рецензия на новое учебное пособие “Гроші і кредит”, написанное коллективом авторов под редакцией доктора экономических наук, профессора М.И.Крупки для студентов, аспирантов, преподавателей, работников финансово-банковской сферы.

ANNOTATIONS

Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Assignment of Serhii Arbutov to the position of the Governor of the National Bank of Ukraine".

Volodymyr Mischenko, Aelita Neznamova. *Basel III: new approaches to banking sector regulation.*

Discussed is the package of reforms offered by the Basel Committee on Banking Supervision with the view of an augmentation of banking system stability and prediction of financial and economic crises.

Serhii Dmytrov, Vitalii Cherniak, Oleksii Kuzmenko. *The scoring system based on risk indicators as an efficient component of financial monitoring in a bank.*

Discussed are the potential of new information technologies and foreign experience for making and practical use of the most efficient decisions that will help to diminish resources consumption and to raise the effectiveness of the intrabank system for prevention of "dirty money" laundering. The authors offer to use the scoring system based on risk indicators for the determination of customer's reputation rating, correspondence of customer's operations to his financial state, and essence and directions of his activity.

Amendments to the List of officials that have NBU certificates that entitle them to be interim administrators and bank liquidators made in November - December 2010.

The List of officials whose certificates that entitled them to be interim administrators and bank liquidators were extended (as of 1 December 2010).

Maryna Hrytsenko. *The contest "Bank of the Year" becomes traditional.*
Information about the award ceremony of banks-participants of the contest "Bank of the Year 2010" according to the version of "The Banker" magazine.

Amendments to the State Register of Banks made in November 2010.

Svitlana Yehorycheva. *Methodological fundamentals of the organization of the innovation process in commercial banks.*

Discussed are main stages of bank's innovation process, their contents and peculiarities of organization. The process of the development and implementation of innovations is considered as the comprehensive business process that requires formalization and effective management.

Olha Senchenko. *Banks rating in the context of the analysis of their financial security on the basis of the taxonomic method.*

The author discusses widespread approaches to banks rating and grounds advantages of rating of commercial banks based on the taxonomic method.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 December 2010.

Ihor Liutyi, Olha Yurchuk. *Financial crisis in 2008 – 2010: some facts and lessons.*

Considered are some peculiarities of the development of the financial services market in terms of the financial crisis, particularly, in Ukraine. Offered are measures for raising the effectiveness of Ukrainian banks operation.

Oleksandr Zaiets. *What hinders the innovation and investment development of domestic enterprises?*

Information about the IV International theoretic and practical conference "Present problems of the innovation development of a state" held at the Oles Honchar Dnipropetrovsk National University.

Serhii Brahin, Oleh Makarenko. *Non-government pension funds on the ineffective stock market: Ukraine's example.*

Discussed are problems of the development of the domestic stock market and non-government pension funds activity.

Dmytro Polozenko. *Money, finances, and lending in the context of the material welfare of a man.*

Discussed are transformation processes in value categories – money, finances, and lending in terms of the crisis.

Official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in November 2010).

Official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in November 2010).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in November 2010.

Volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency credits and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 December 2010.

Government securities market in Ukraine in November 2010.

Andrii Papusha. *Scientific researches of future bankers.*

Information about the round table meeting "Problem assets of banks: causes and effects on the development of the banking system" held on 24 November 2010 at the NBU Banking University.

Mykhailo Dyba, Emal Bakhtari. *Bank metals: classification, functions, operational instruments.*

Considered are functions of bank metals in the present economy, separate operations with them, and legislative control on the domestic market of precious metals.

Mykola Patsera. *Bankers develop the mentality.*

Lecturers and students discussed problems of the national mentality in the meeting of the discussion club which was held at the NBU Banking University.

Liudmyla Snihurska. *Review of changes in the International Financial Reporting Standards (IFRS) concerning financial instruments and financial reports, which are scheduled to be made in 2010 – 2011.*

Discussed are main changes that are scheduled to be made in the IFRS in 2010 – 2011 by the International Accounting Standards Board. The author considers some projects to be discussed viz. financial instruments accounting (classification and assessment, decrease in utility, etc.), assessment at fair value, giving of financial reports, and consolidation.

Putting into circulation the commemorative coin "Hetman Danylo Apostol".

Official report on putting into circulation the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to one of the eminent military and political figures and statesmen of Ukraine of the 18th century, hetman of the Left-Bank Ukraine Danylo Apostol (1654 – 1734). Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Johann Georg Pinzel".

Official report on putting into circulation the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to a renowned sculptor of the middle of the 18th century Johann Georg Pinzel (about 1710 – 1761). Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Tarnovskyi Family".

Official report on putting into circulation the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to one of the prominent Cossack Starshyna (officer-ship) families viz. the Tarnovskyi family. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Potter".

Official report on putting into circulation the 10 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the potter, one of the important types of the economic activity and art culture of the Ukrainians. Obverse and reverse of the coins are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "The Island of Khortytsia is the cradle of Ukrainian Cossacks".

Official report on putting into circulation the 50 hryvnia commemorative coin dedicated to the island of Khortytsia on the Dnipper river, the cradle of Ukrainian Cossacks. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Mykhailo Savluk. *Problems of the exchange rate policy of Ukraine: theoretical and practical aspects.*

Review of the monograph "Exchange rate policy of Ukraine: theory and practice" by Olena Bereslavskva.

Anatolii Moroz. *A new view on money and credit functioning in terms of a competitive environment.*

Review of the new textbook "Money and credit" issued for students, postgraduates, lecturers, and workers of the financial and banking sphere by composite authors under the editorship of professor M. Krupka, Ph.D.